Kako so nekoč živeli v Gutenwerdu

ZGODOVINA V ŠOLI

Številka 2 Letnik 32 2024 ISSN 1318-1416
Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

ZGODOVINA V ŠOLI

Številka **2** Letnik 32 2024
ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo
Predstavnica: Jasna Rojc
Uredniški odbor: dr. Gregor Antoličič, ZRC SAZU Zgodovinski inštitut Milka Kosa; Dunja Mušič, Zgodovinski arhiv Ljubljana; Dragica Babič, Šolski center Celje, Gimnazija Lava; Jana Bec, Osnovna šola Prule, Ljubljana; dr. Dragica Čeč, Znanstveno-raziskovalno središče Koper; mag. Mateja Drnovšek Zvonar, Osnovna šola Polje, Ljubljana; Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci; Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar, Ljubljana; mag. Nataša Robežnik, Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije; Damjan Snoj, Osnovna šola Marije Vere, Kamnik; Vanja Sossou, Večstopenjska šola, Gorica, Italija; dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino; Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane; Kiti Jurica Korda, Gimnazija Dubrovnik, Hrvaška; Dr. Marija Wakounig, Inštitut za vzhodnoevropsko zgodovino Univerze na Dunaju, Avstrija; Dr. Luka Zibelnik, State University Cleveland, Ohio, ZDA, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Odgovorna urednica: dr. Vilma Brodnik
Naslov uredništva: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Kotnikova ulica 28, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si
Urednica založbe: Simona Vozelj
Jezikovni pregled: Tine Logar
Prevod povzetkov v angleščino: Ensitra prevajanje, Brigita Vogrinec Škraba s. p.
Oblikovanje: Studio Aleja d. o. o.
Računalniški prelom: Cicero d. o. o.
Tisk: Present d. o. o.
Naklada: 480 izvodov
Fotografija na naslovnici: Kovač Joc Čudovan, rekonstruirana kovaška delavnica na razstavi *Nekoč je bil Gutenwerd* v Narodnem muzeju Slovenije. (Foto: Veronika Špeh.)
Naročila: ZRSŠ – Založba, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99
Naročnina: Letna naročnina (2 številki): 33,00 EUR za ustanove; 24,75 EUR za fizične osebe; 12,50 EUR za dijake, študente, upokojence; cena posamezne številke v prosti prodaji je 20,00 EUR. V cenah je vključen DDV.
Priznanje avtorstva-Nekomercionalno-Brez predelav

REVIJI NA POT

Kulturni in zgodovinski spomin

Leto 2024 je Vlada Republike Slovenije razglasila za leto generala Rudolfa Maistra, saj smo obeleževali 150. obletnico njegovega rojstva in 90. obletnico njegove smrti. Leto 2024 pa je zaznamovala tudi 20. obletnica vstopa Slovenije v Evropsko unijo. Obeh obletnic se spominjamo tudi v tokratni *Zgodovini v šoli*. Generalu Rudolfu Maistru sta namenjena dva članka v rubriki *Izpostavljamo*. V prvem so predstavljena literarna dela za otroke in mladino, v katerih je obravnavan general Rudolf Maister (avtorica mag. Jerica Pavšič), v drugem pa sta predstavljena zgodovinska vloga in pomen generala Rudolfa Maistra (avtor Luka Klajderič, Osnovna šola Marije Vere Kamnik).

Tudi 20. obletnici vstopa Slovenije v Evropsko unijo smo v rubriki *Izpostavljamo* namenili dva članka. V prvem je na temelju preučevanja primarnih zgodovinskih virov predstavljen proces pridruževanja Slovenije Evropski uniji v obdobju 1989–2004 (avtorica dr. Tjaša Konovšek, Inštitut za novejšo zgodovino), drugi pa obravnava slovensko evropsko pot in temelji na pričevanjih politikov, prvih slovenskih evropskih poslancev in drugih pomembnih osebnosti, zaslužnih za vključitev Slovenije v Evropsko unijo, in časopisnih člankih, vključeno pa je tudi avtentično fotografsko gradivo (avtorja Barbara Kočevar in Sebastian Korenič Tratnik, Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije).[1]

V *Zgodovini v šoli* smo se že večkrat ukvarjali s kulturo spominjanja ob različnih obletnicah pomembnih zgodovinskih dogodkov. Kulturi spominjanja smo namenili celo nekatere tematske številke.[2] S kulturo spominjanja pri obeleževanju različnih pomembnih zgodovinskih obletnic namreč pomembno prispevamo k spodbujanju večje motivacije in zanimanja za učenje zgodovine, upoštevajoč učne strategije s poudarjeno aktivno vlogo učencev v učnem procesu.

Obe obletnici omogočata pri pouku zgodovine spodbujanje in ohranjanje kulturnega in zgodovinskega spomina. Pri kulturnem spominu gre v veliki meri za kolektivne predstave, povezane z identiteto skupnosti in njenimi vrednotami in tradicijo. Zato je velikokrat simboličen in idealiziran, vsebuje tudi mite in legende ter se izraža prek ustnega izročila, ritualov, literature, umetnosti, arhitekture idr. Povezan je z narodnimi junaki (zgodovinskimi osebnostmi) in pomembnimi dogodki. Po drugi strani pa zgodovinski spomin temelji na zgodovinski znanosti in znanstvenih dokazih iz relevantnih zgodovinskih virov. Zgodovinski spomin ustvarjata znanstveno raziskovanje in interpretacija preteklosti na temelju analize empiričnih informacij in kritične refleksije zgodovinskih dogodkov pojavov in procesov.

---

1 Ob vstopu Slovenij e v Evropsko unijo leta 2004 je izšla tematska številka, posvečena temu pomembnemu dogodku iz slovenske zgodovine (Vstopanje Slovenije v Evropsko unijo (2004). *Zgodovina v šoli, 24*(3-4). Https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/1-1000/905/Zgodovina_v_soli-2004_st_3-4.pdf

2 Kultura spominjanja pri pouku zgodovine (2021). *Zgodovina v šoli, 29*(1). Https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/57001-58000/57401/PDFzgv%C5%A1oli1.pdf
Obletnice v kulturi spominjanja pri pouku zgodovine (2021). *Zgodovina v šoli, 29*(2). Https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/57001-58000/57410/zgodovina%20v%20soli-splet_2%202021.pdf
Mednarodni kraji spominjanja pri pouku zgodovine (2022). *Zgodovina v šoli, 30*(1), 2022. Https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/58001-59000/58252/Zgodovina-v-soli-1_2022_low-res%20(1).pdf

Kulturni in zgodovinski spomin je prepoznaven v obravnavi generala Rudolfa Maistra. Poleg številnih novih zgodovinskih raziskav, ki so namenjene tudi ohranjanju kritičnega zgodovinskega spomina na njegovo delo in zgodovinsko vlogo, je prisoten tudi kulturni spomin. Prepoznamo ga zlasti v številnih literarnih delih o generalu Rudolfu Maistru, v katerih se njegova vloga in pomen idealizirata v opisovanju najmanjših podrobnosti iz njegovega življenja in delovanja, prisotna pa je tudi svoboda v literarnem in umetniškem ustvarjanju. Tako je denimo general Maister upodobljen v ilustraciji v obliki Supermana, namesto črke S (Superman) pa na oblačilu nosi črko M (Maister). Idealizira se vloga njegovega konja Vojka, ki je preostale konje popeljal v boj za Maribor. Takšna literarna dela se pri pouku lahko uporablja za ustvarjanje in spodbujanje pozitivne narodne podobe in državotvorne drže. Treba pa je ločiti med znanstveno zgodovinsko predstavitvijo njegove vloge ter literarnim in umetniškim idealiziranjem. Slednje bi lahko vodilo v ustvarjanje novih mitskih predstav, ki pa pri pouku zgodovine, temelječem na zgodovinski znanosti, niso zaželeni.

Iz vsebine

Zgodovina v šoli prinaša tudi dva članka za pripravo osnovnošolskih učencev na tekmovanje iz znanja zgodovine, katerega tema je *Vsakdanje življenje v visokem in poznem srednjem veku na Slovenskem.* Prvi članek z naslovom *Nekoč je bil Gutenwerd* predstavlja izjemne izsledke arheoloških raziskav srednjeveškega trga Gutenwerd – današnji Otok pri Dobravi v občini Šentjernej –, ki so ga leta 1473 napadli in opustošili osmanski Turki (avtor dr. Tomaž Nabergoj, Narodni muzej Slovenije). Drugi članek z naslovom *Oris klientele Celjskih grofov (1341–1456)* pa prinaša izsledke novih zgodovinskih raziskav klientele Celjskih grofov, ki je skrbela za urade, službe in sprejemala različne funkcije. Mednjo so spadali vazali, familijarji in uradniki iz vrst nižjega plemstva, meščanov, duhovščine in kosezov (avtor dr. Jaka Banfi, Narodni muzej Slovenije). Članka sta objavljena v rubriki *Izpostavljamo*.

V rubriki *Izmenjujemo izkušnje* sta objavljena didaktična članka z naslovom *Film o Aleksandru Makedonskem pri pouku zgodovine s formativnim spremljanjem* (avtorica Nataša Graovac, Šolski center Postojna) in *Status učencev/dijakov s posebni potrebami v osnovnih in srednjih šolah v Italiji in primer učne ure zgodovine v zamejstvu* (avtorica Mira Susić, Državni izobraževalni zavod Jožef Stefan Trst).

V rubriki *Predstavljamo* so objavljene predstavitve treh publikacij, in sicer Gregorja Antoličiča *Maksimilijan, Cesar po Napoleonovi milosti* (Martina Fekonja), Katarine Mahnič in Alenke Juvan *Rudolf in Vojko ali Kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor* (Mojca Volkar Trobevšek) in Simona Purgerja *Kratka zgodovina Slovenije* (dr. Vilma Brodnik). Predstavljamo pa tudi strokovno ekskurzijo z naslovom *Kako se čuti utrip slovenstva ob tromeji* (avtorica mag. Bernarda Roudi).

Vabljeni k branju in soustvarjanju revije Zgodovina v šoli!

Dr. Vilma Brodnik, odgovorna urednica

ZGODOVINA V ŠOLI, 2, 2024

VSEBINA

Reviji na pot (dr. Vilma Brodnik)

IZPOSTAVLJAMO

Dr. Tomaž Nabergoj: **Nekoč je bil Gutenwerd** 3

Dr. Jaka Banfi: **Oris klientele celjskih grofov (1341–1456)** 16

Mag. Jerica Pavšič: **General Rudolf Maister v literarnih delih za otroke in mladino** 30

Luka Klajderič: **Rudolf Maister – 150. obletnica rojstva borca za slovensko severno mejo** 36

Dr. Tjaša Konovšek: **Doma v Evropi. Pridruževanje Slovenije Evropski uniji (1989–2004)** 43

Barbara Kočevar, Sebastian Korenič Tratnik: **Slovenska evropska pot: 20 let Slovenije v Evropski uniji** 56

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

Nataša Graovac: **Film o Aleksandru Makedonskem pri pouku zgodovine s formativnim spremljanjem** 69

Mira Sušić: **Status učencev/dijakov s posebnimi potrebami v osnovnih in srednjih šolah v Italiji in primer učne ure zgodovine v zamejstvu** 78

PREDSTAVLJAMO: LITERATURA

Gregor Antoličič: Maksimilijan. Cesar po Napoleonovi milosti (Martina Arhar Fekonja) 90

Katarina Mahnič, Alenka Juvan, Rudolf in Vojko ali Kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor (Mojca Volkar Trobevšek) 91

Simon Purger, Kratka zgodovina Slovenije (dr. Vilma Brodnik) 92

PREDSTAVLJAMO: STROKOVNE EKSKURZIJE

Kako se čuti utrip slovenstva ob tromeji (mag. Bernarda Roudi) 93

Dr. Tomaž Nabergoj, Narodni muzej Slovenije

NEKOČ JE BIL GUTENWERD

Tomaž Nabergoj, PhD, National Museum of Slovenia

ONCE THERE WAS GUTENWERD

IZVLEČEK

Srednjeveški trg Gutenwerd je od 12. do 15. stoletja obstajal v okljuku Krke na Šentjernejskem polju kot del posesti škofije iz Freisinga na Bavarskem, a pogosto v fevdu različnih gospodov, npr. grofov Andeških in vojvod Babenberžanov. Več kot 100 dokumentov od sredine 13. stoletja do leta 1500 omenja Gutenwerd: mitnico in brod prek Krke, sodnika in sedež krvnega sodstva, župnika in cerkev sv. Nikolaja, posamezne tržane. V prvi polovici 13. stoletja so v trgu kovali srebrne breške pfenige, dokaz trgovine in stikov Gutenwerda ob pomembni poti med severno Italijo in Ogrsko. V trgu so živeli trgovci in obrtniki, plemiči in duhovniki ter urbani kmetje in vrtnarji. Leta 1473 so Gutenwerd uničili osmanski Turki in je prenehal obstajati, ostanke sta zarasla trava in grmovje, ohranila se je le cerkev sv. Nikolaja.

Lokacijo opuščene naselbine so na ledini Otok pri Dobravi našli arheologi Narodnega muzeja iz Ljubljane in z izkopavanji (1967–1984) odkrili ostanke lesenih in kamnitih hiš, temelje romanske cerkve in tlakovano cesto, v cerkvi sv. Nikolaja pa temelje romanske in gotske arhitekture ter 44 grobov iz poznega srednjega in zgodnjega novega veka. Izkopali so ostanke železarskih delavnic, strojarskih jam in kurišč. Tisoče odlomkov lončenih posod, raznovrstno orodje in predmeti za vsakdanjo rabo iz gline, železa, bakra, brona, medenine, kamna, kosti, rogovine, stekla in usnja dokumentirajo vsakdanje življenje v srednjem veku bolje kot katerokoli drugo arheološko najdišče v Sloveniji. Gutenwerd kot izjemen primer kulturne dediščine ima velik potencial za nadaljnje arheološke in druge, predvsem naravoslovne raziskave.

Ključne besede: Gutenwerd, opuščena naselbina, osmanski Turki, arheologija, srednji vek

ABSTRACT

The medieval market town of Gutenwerd was located in a bend of the River Krka, in the plain of Šentjernejsko polje, and flourished between the 12th and the 15th century. It formed part of the Freising diocese in Bavaria, but was often enfeoffed to different lords such as the Counts of Andechs and Dukes of Babenberg. More than 100 documents from the mid-13th century to the year 1500 mention Gutenwerd, its toll station and ferry across the Krka, a judge and the seat of blood justice, a parish priest, the church of St Nicholas and individual inhabitants. In the first half of the 13th century, the town had a mint of silver Friesacher pfennigs, which shows its trading and connections along the important route between northern Italy and Hungary. Its inhabitants were merchants and craftsman, nobility and clergy, as well as urban farmers and gardeners. In 1473, it was devastated by the Ottoman Turks and never recovered. Its remains were overgrown, only the church of St Nicholas survived.

The deserted settlement was rediscovered by a team of archaeologists from the National Museum in Ljubljana, investigating at Otok pri Dobravi. Their excavation (1967–1984) unearthed the remains of timber and stone houses, the foundations of a Romanesque church and a cobbled road. In the church of St Nicholas, they found the foundations of its Romanesque and Gothic predecessors, as well as 44 graves from the late medieval and early modern periods. They excavated the remains of ironworks, tanning pits and fireplaces. Thousands of pottery sherds, different tools and objects made of clay, iron, copper, bronze, brass, stone, bone, antlers, glass and leather document the daily life in the Middle Ages better than any other archaeological site in Slovenia. As an exceptional example of cultural heritage, Gutenwerd holds great potential for further archaeological and other scientific research.

Keywords: Gutenwerd, deserted settlement, Ottoman Turks, archaeology, Middle Ages

UVOD: GUTENWERD – OTOK PRI DOBRAVI

Pred osmimi ali devetimi stoletji, v dobi, ki ji danes rečemo srednji vek, je ob spodnji Krki zrasla naselbina. Imenovala se je Gutenwerd. Prebivalci so se ukvarjali z obrtmi in trgovino, kot pričajo zapisi o mitnici in brodu na Krki ter novčne najdbe. Včasih jim je šlo dobro, včasih slabo. Trpeti so morali naravne ujme, kuge, lakote in vojne. V letu Gospodovem 1473 pa jih je zadela strašna nesreča ...

Tako se začne pripoved o urbani naselbini, ki je obstajala od 12. do 15. stoletja, a je bila opuščena in je danes ni več videti – od nje se je kot edina srednjeveška stavba ohranila cerkev sv. Nikolaja, v baročni preobleki in kot podružnična cerkev župnije Škocjan. Vendar se prav tam, na travnikih in njivah ob cerkvi, pod površjem še vedno skrivajo ostanki nekoč živahnega naselja. Ležijo na ledini Otok, južno od današnje struge Krke, med vasema Dobrava in Drama ter vzhodno od avtomobilske ceste med tema naseljema. Obdaja jih stara struga Krke, ki jo razpoznamo v padajočem terenu tam, kjer danes teče le potok Mihovica (ali Curek), saj je reka v zadnjih stoletjih spremenila svoj tok in zdaj teče precej zahodneje. To je arheološko najdišče Otok pri Dobravi, ki se danes nahaja v Občini Šentjernej in je zaščiteno kot kulturni spomenik lokalnega pomena.

Gutenwerd je doslej edina opuščena srednjeveška naselbina v Sloveniji, ki so jo odkrili in izkopavali arheologi. Ima pionirsko mesto v razvoju slovenske srednjeveške arheologije in je pomembna za poznavanje zgodovine srednjeveških urbanih naselbin, to je mest in trgov, tako v slovenskem kot tudi v mednarodnem merilu. Narodni muzej Slovenije je leta 2024 na veliki razstavi v Ljubljani na podlagi izkopanin, pisnih virov in novčnih najdb predstavil arheološke raziskave v letih 1967–1984, predvsem pa zgodbo o tem trgu in njegovih prebivalcih, o njihovem vsakdanjem življenju, o koncu naselbine in o njeni zapuščini.[1]

Arheološko najdišče Otok pri Dobravi s cerkvijo sv. Nikolaja.
Foto: Andrej Gaspari, 2021.

OD PISMA DO ODKRITJA IN IZKOPAVANJ

Zgodovinarji dolgo niso vedeli, kje je bil Gutenwerd, poznali pa so njegovo zlo usodo. Kot je v pismu avstrijskemu vojvodi Sigmundu Tirolskemu 3. novembra 1473 zapisal freisinški škof Janez, so Turki tisto leto na Kranjskem napadli freisinški gospostvi Klevevž in (Škofjo) Loko. Poleti so *to imenovano gospostvo Klevevž popolnoma uničili in opustošili, tudi tam ležeči trg, imenovan Gutenwerd, s silovitim napadom požgali ter vse, ki so bili v njem, ocenjuje se, da jih je bilo tri tisoč ljudi, pobili, zažgali in odvlekli v žalostno sužnost.* Kakšna groza, kakšno gorje! Trg si ni več opomogel, življenje je zamrlo, kar je še ostalo uporabnega, so odnesli okoliški prebivalci. Požgane domove in kašče, opuščena dvorišča in poti sta prerasla grmovje in trava. Pozneje so si ljudje iz okolice tam uredili travnike in obdelovali njive, kot to počnejo še danes: kmetje ob oranju vedno znova naletijo na stare črepinje, drobne zarjavele predmete in kose kamenja kot preostanke nekdanjega Gutenwerda.

1 *Nekoč je bil Gutenwerd. Raziskovanje opuščene srednjeveške naselbine ob reki Krki* (Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 30. 1.–3. 11. 2024).

Razstava v atriju Narodnega muzeja Slovenije.
Foto: Tomaž Lauko.

Pet stoletij po uničujočem napadu osmanskih Turkov so arheologi Narodnega muzeja iz Ljubljane na pobudo zgodovinarja Ferda Gestrina s terenskimi pregledi in sondiranji našli lokacijo Gutenwerda – na ledini Otok v okljuku Krke. Beseda *werd* v nemščini pomeni otok in je v srednjem veku označevala naselbino na rečnem otoku ali v okljuku reke. Ekipa pod vodstvom muzejskih kustosov dr. Vinka Šribarja in njegove sodelavke dr. Vide Stare je odkrila ostanke več lesenih in kamnitih hiš, temelje romanske cerkve in tlakovano cesto, široko 4 do 6 metrov. Ta cesta je v smeri sever–jug povezovala obe znani cerkvi, to je cerkev sv. Nikolaja in izkopano romansko cerkev, in je še vedno ohranjena pod današnjim kolovozom, ki ga kmetje uporabljajo za dostop do svojih njiv in travnikov. Ob robovih so cesto zamejevali večji kamni, njena vozna površina je bila grajena iz manjših kamnov in oblic ter utrjena z gruščem. Na njej oziroma v njenih plasteh so arheologi izkopali različne predmete iz poznega srednjega veka, predvsem podkve, pa tudi puščične osti, ključe in drobno orodje – sledove prometa oziroma dejavnosti in dogodkov iz preteklosti ceste.

O obrtnih dejavnostih v naselju pričajo ostaline delavnice za predelavo železa in strojarskih jam za strojenje kož, prav tako ostanki kurišč, ki naj bi pripadala topilniškim pečem za železo in bron. Najdenih je bilo še na tisoče odlomkov lončenih posod, raznovrstno orodje in predmeti za vsakdanjo rabo iz različnih materialov, poleg gline predvsem iz kovine (železo, bron, medenina), pa tudi iz kamna, kosti, rogovine, stekla in usnja. V baročni cerkvi sv. Nikolaja so odkopali temelje starejše, romanske in gotske arhitekture ter 44 grobov iz poznega srednjega in iz novega veka; še štirje grobovi so bili odkriti zunaj cerkve. Okoliški prebivalci so namreč v cerkvi še več desetletij pokopavali umrle, pozneje pa je ob njej nastalo vaško pokopališče.

Rekonstruirano kovaško delavnico je opremil kovač Joc Čudovan.
Foto: Tomaž Lauko.

O NASTANKU IN OBSEGU NASELBINE

Kdaj je nastala naselbina in kako, ni znano. Ne vemo, ali je bila postavljena na »čistini« kot nova urbana tvorba ali se je navezala na starejše osnove. Izkopavalci so domnevali, da je imel freisinški trg slovanske korenine, iz 11. ali morda celo 10. stoletja, vendar analiza najdb tega za zdaj ne potrjuje – značilnih predmetov iz slovanske dobe, npr. kuhinjske lončenine ali nakita, med izkopaninami ni bilo. Tudi nedavno opravljena radiokarbonska analiza (C 14) vzorca lesa iz domnevno najstarejšega ohranjenega bivalnega objekta, to je v zemljo vkopane stavbe z leseno konstrukcijo (»zemljanke«), ne potrjuje nastanka v slovanski dobi, ampak kaže na začetke naselbine zelo verjetno šele v 12. stoletju. Ob izkopavanjih je bilo sicer odkritih tudi nekaj predmetov iz starejših dob, npr. prazgodovinsko kamnito kladivo, nekaj bronastih zaponk za spenjanje obleke (fibul) in nekaj novcev iz rimske dobe ter keramični lonček, datiran še v zgodnji srednji vek. A to so posamične najdbe, ki ne pripadajo nobenim arheološkim plastem ali sklopom najdb iz tistih dob. Bile so izgubljene ali odvržene na območju poznejšega Gutenwerda – dokazujejo le starost te kulturne krajine ob Krki, nimajo pa neposredne povezave s poznejšo srednjeveško naselbino. Zato npr. na podlagi teh antičnih predmetov ne moremo potrditi domnev, da je bilo ob cerkvi sv. Nikolaja v rimski dobi rečno pristanišče in da je bila tam nekoč že rimska poselitev.

Kako natančno je bilo zamejeno območje Gutenwerda in kako veliko je bilo, tudi ni povsem jasno. S severne, vzhodne in južne strani ga je obdajala stara struga Krke, na zahodni strani pa naj bi naselbina segala do današnje ceste in tako zavzemala ok. 12 hektarov površine. Morda je imela zahodno od ceste še obdelovalne površine za svoje potrebe. Ne vemo niti, ali današnja cesta poteka po trasi še enega rečnega rokava oziroma ali je bil Otok v srednjem veku tudi z zahodne strani obdan z vodo, čeprav to nakazuje lidarski posnetek verjetne suhe rečne struge na tem območju. Natančen potek struge Krke in njeno spreminjanje skozi čas bodo lahko določile šele nove geološke raziskave. Geološka sondiranja v času izkopavanj so pokazala, da sta bila v srednjem veku gladina reke in nivo talne vode ok. 3 do 4 metre pod takratno hodno površino. Krka, ki je bila vselej življenjska žila te pokrajine, je naselbino na Otoku ščitila, a jo s poplavami – kakor še danes – tudi ogrožala.

Srebrnik iz kovnice Gutenwerd z motivom viteza, datiran v leta 1220–1228.
Foto: Tomaž Lauko.

FREISINŠKI TRG IN NJEGOVA KOVNICA SREBRNIKOV

Gutenwerd je bil leta 1251 v pisnih virih prvič omenjen kot trg (*forum Gvtenwerde*) in je bil del fevdalnega gospostva s središčem na gradu Klevevž (Klingenfels, pri Šmarjeti), v lasti škofov iz Freisinga na Bavarskem. Središče freisinške posesti na Kranjskem pa je bilo že leta 973 nastalo loško gospostvo z Loko (*Lack*), kasnejšo Škofjo Loko (*Bischoflack*). Škofje so v trgu ob Krki imeli svojega upravitelja, kot priča navedba posebne, verjetno utrjene stavbe zanj (*domus*). V arhivih v Sloveniji, Avstriji in Nemčiji je ohranjenih več kot 100 dokumentov, ki v obdobju od sredine 13. stoletja do leta 1500 omenjajo Gutenwerd. Med drugim navajajo mitnico in brod prek Krke, sodnika in sedež krvnega sodstva, župnika in cerkev sv. Nikolaja. Ta je bil zavetnik mornarjev, čolnarjev in brodarjev, zato izbira svetnika za to cerkev ob reki z brodom ni bila naključna.

Freisinška škofija je trg dajala v fevd različnim fevdalnim gospodom, npr. grofom Andeškim in vojvodom Babenberžanom. Oboji, najprej pa škof Oton II. v začetku 13. stoletja, so v prvi polovici tega stoletja v Gutenwerdu dali kovati srebrne breške pfenige. To so bili novci, kovani po vzoru srebrnikov iz Brež (Friesach) na Koroškem, ki so bili v tistem času eno najpomembnejših plačilnih sredstev v srednji Evropi. Ohranjeni novci so majhni in zelo tanki, zato tudi tehtajo zelo malo. Npr. srebrnik, ki sta ga skupaj dala kovati istrski mejni grof Henrik IV. Andeški in njegov brat oglejski patriarh Bertold med letoma 1220 in 1228, ima premer 15,5 mm in tehta le 0,87 g. Na sprednji strani je upodobljen vitez v verižnem oklepu, z mečem in trikotnim ščitom, obkrožen z nizom črk in znakov, na zadnji strani pa so križ, angel in moško poprsje. Nekateri srebrniki (tako imenovani »govoreči« novci) nosijo napis *GUTENWERT* (oziroma *GUTENVVERT*) – ime kovnice se dosledno konča s črko T, medtem ko je v srednjeveških pisnih virih ime kraja dosledno zapisano s črko D. Obstaja tudi nemška različica zapisa s *-th* na koncu, a ta je bila v virih redko uporabljena in je iz novega veka.

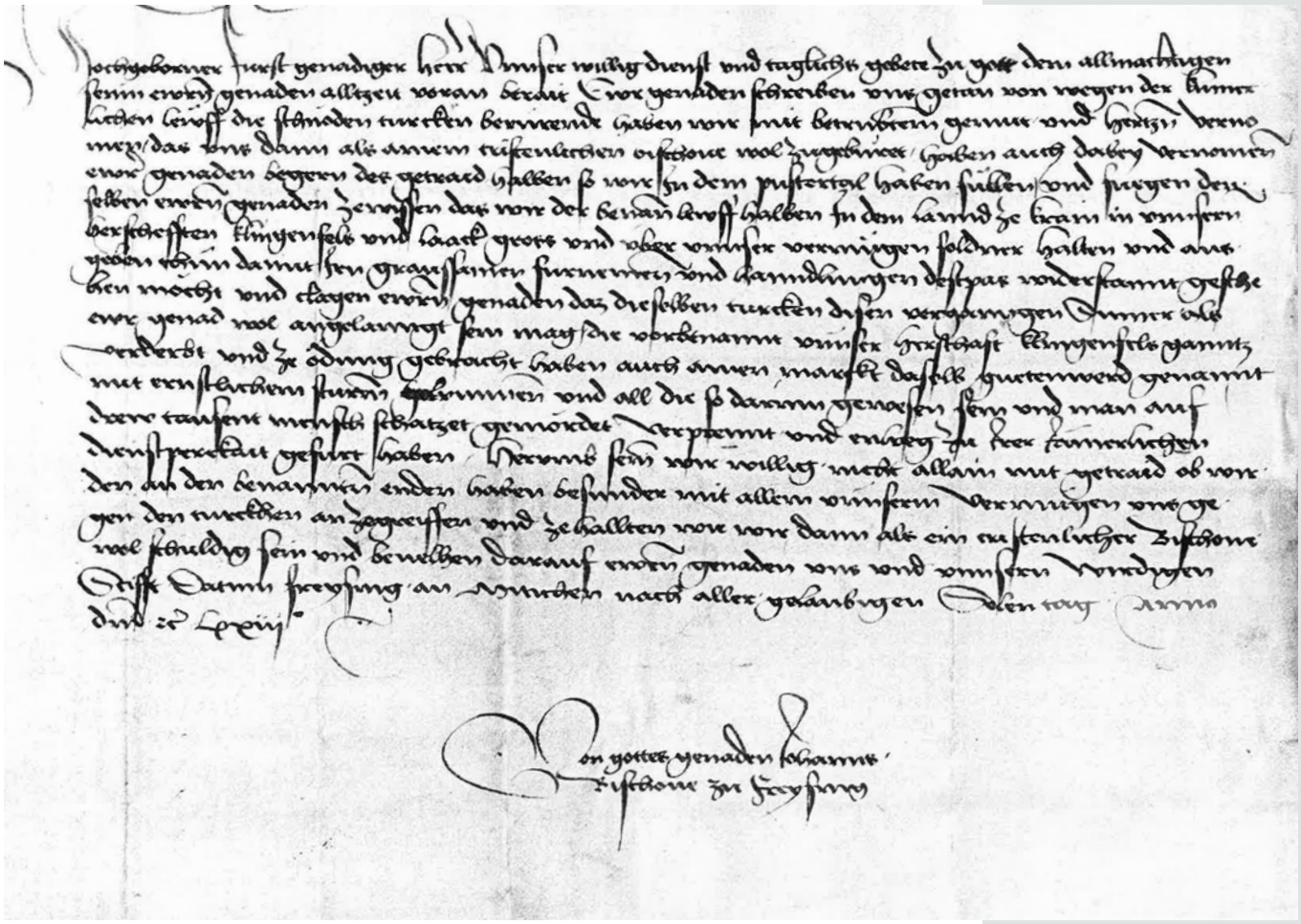

Pismo iz leta 1473 o uničenju Gutenwerda. Hrani Tirolski deželni arhiv, Innsbruck.

Narodni muzej Slovenije hrani pet takšnih novcev, ki so bili kovani v Gutenwerdu (a najdeni na drugih najdiščih) – tamkajšnja kovnica je bila glede na število tipov novcev celo najbolj produktivna med vsemi znanimi kovnicami s slovenskega ozemlja v srednjem veku. Novci so odraz razvoja obrti, tržne naravnanosti naselbine in njenega vključevanja v mejno trgovino na širšem območju, posebej z vzhodom, blizu pomembne nadregionalne prometne in trgovske poti med severno Italijo in Ogrsko. To dokazujejo najdbe gutenwerških srebrnikov v velikih novčnih depojih na Hrvaškem, na Madžarskem in v Romuniji. Trgovske vezi z vzhodom pa je prekinil uničujoč napad Mongolov na Ogrsko leta 1241. V naslednjih letih je enako kot druge mejne kovnice na današnjem slovenskem ozemlju prenehala delovati tudi kovnica v Gutenwerdu. Razcveta mejne trgovine je bilo konec, vlogo breškega pfeniga pa je nadomestil nov srebrni denar, dunajski pfenig (enega takšnega so arheologi našli tudi na Otoku pri Dobravi).

Naselje, ki je bilo v 13. in 14. stoletju eno izmed upravnih središč freisinške škofije na Kranjskem in tekmec deželnoknežji Kostanjevici, je v 15. stoletju zaradi krčenja freisinške dolenjske posesti izgubilo svoj gospodarski in politični pomen. Njegovo propadanje so pospešili razvoj Novega mesta, ki so ga kot Rudolfswerd leta 1365 ustanovili in prednostno podpirali Habsburžani, pa tudi vojne in tako imenovani turški vpadi. Napad osmanskih Turkov leta 1473 je bil za Gutenwerd usoden, po njem si trg ni več opomogel in je kot naselbina prenehal obstajati. V poznem srednjem veku pa je bil opuščen še en trg nedaleč stran: Kronovo (*Chronaw*). Njegova

Nekoč je bil Gutenwerd

natančna lokacija na otočku sredi Krke (blizu današnje vasi Dolenje Kronovo) in vzrok za propad še nista znana, ohranil se je le toponim *Tržič* – a glede na ohranjene vire ni nikoli doživel enakega vzpona kot sosednji Gutenwerd. Tako so v srednjem veku v urbani pokrajini ob Krki obstajale štiri naselbine: mesti Kostanjevica in Novo mesto ter trga Gutenwerd in Kronovo.

V POKRAJINI OB KRKI

S krčenjem gozdov, agrarno kolonizacijo, večanjem obdelovalnih površin in gospodarskim napredkom se je v srednjem veku izoblikovala kulturna krajina, ki je prepoznavna še danes: mesta, trgi, utrdbe in gradovi, polja, gospostva z gozdovi, državne in deželne meje, cerkve in samostani ter poti in ceste. To velja tudi za današnjo Dolenjsko oziroma tisti del srednjeveške Kranjske, kjer se je ob Krki razvil Gutenwerd. Njegova geografska lega je omogočala tržanom veliko naravnih virov za gradnjo, prehrano in trgovino. Poleg reke so trg obdajali polja, travniki, pašniki, njive, ribniki in sadovnjaki. V bližnjem Krakovskem gozdu so rasle številne drevesne vrste in bil je dom mnogim živalskim vrstam. Od tod in iz drugih gozdov so ljudje pridobivali med drugim tudi les hrasta, topola, gabra, vrbe in krhlike ter lovili divjad. Vir za določitev vrst dreves je bila plast listja z dna »zemljanke«, primerek divjadi pa je potrdila kost jelena. Arheozoološke analize živalskih kosti so sicer pokazale, da so prebivalci Gutenwerda gojili govedo, prašiče, ovce, koze in perutnino. Živino so uporabljali za meso, za vleko tovorov, kot kažejo sledovi obrabe na nekaterih kosteh, za predelavo kož oziroma izdelavo usnja, kosti in rogove pa za izdelavo različnih predmetov. Uporabo konja in vola potrjujejo podkve.

Nekatere surovine so prebivalci Gutenwerda pridobili ali kupili od drugod. Geološke analize so pokazale, da je bilo precej brusnih kamnov prinesenih z območja Zasavja, kamniti odlomki treh ročnih mlinov za mletje žita (žrmelj) pa izhajajo iz severovzhodne Slovenije oziroma iz Sostrega pri Ljubljani. Lokalnega izvora je bila glina iz glinokopov ob Krki, ki so jo uporabljali za izdelavo keramičnih predmetov.

»Gerloh« – odlomek keramične posode z upodobitvijo obraza, 14.–15. stoletje.
Foto: Tomaž Lauko.

Železno orodje (od zgoraj navzdol: strgala, klešče, svedri, šila), 13.–15. stoletje.
Foto: Tomaž Lauko.

O PREBIVALCIH GUTENWERDA

V Gutenwerdu so živeli trgovci in obrtniki, kot utemeljeno sklepamo po novčnih najdbah, posebej iz domače kovnice, in po različnih izdelkih, posebej orodju. Arheološke najdbe dokumentirajo lončarstvo (posodje, izdelano iz lokalne gline), strojarstvo oziroma usnjarstvo (dve strojarski jami z ostanki čreslovine in koščki odrezanega usnja, strgala za strganje kož, šila in prebijači za obdelavo usnja), predelavo železa in izdelavo železnih predmetov (žlindra, polizdelki, odlomki livarskega lončka, ostanki kurišč oziroma peči). Izjemen predmet je odlomek kamnitega kalupa z zvrtanimi luknjicami: analiza je pokazala, da so v njem še vedno sledi kositra in svinca, torej je bil kalup namenjen za izdelavo kositrnih predmetov – noben ni bil izkopan, odlomek kalupa pa vendarle dokazuje kositrarsko obrt.

Glinena konjička – otroški igrački, 13.–14. stoletje.
Foto: Tomaž Lauko.

V tem freisinškem trgu pa so živeli tudi plemiči in duhovniki, kot pričajo pisni viri. Ena izmed plemiških družin se je celo imenovala *de Gutenwerde*. In kot kažejo najdbe poljedelskega orodja, npr. srpov in drobnega vrtnarskega orodja (pralice), so morali tu bivati tudi tako imenovani urbani kmetje in vrtnarji – tržani, ki so se vsaj del svojega časa ukvarjali z obdelovanjem zemljišč okoli svojih hiš, zlasti vrtov in sadovnjakov, zunaj trga pa z obdelovanjem njiv, travnikov in vinogradov, bodisi kot lastniki bodisi kot zakupniki.

Koščena igralna kocka in roževinast igralni žeton, 14.–15. stoletje.
Foto: Tomaž Lauko.

Zanimive so štiri listine, ki govorijo o nekdanjem gutenwerškem sodniku Ulriku, sinu plemiča Uzolda iz Gutenwerda. Ulrik je leta 1320 po nasvetu svoje žene Rihce ter s privoljenjem sina Ulrika in zeta Henrika z Rake zapustil samostanu v Kostanjevici prihodek od vinograda na Hrvaški gori ob vznožju Gorjancev. V zameno so se morali menihi zahvaljevati njemu in njegovim prednikom v priprošnjah Bogu in zanje moliti. Njegovi ženi pa so morali vsako leto do konca življenja zagotoviti sto veder vina ne glede na dobro ali slabo letino in ga pripeljati v njeno hišo v Gutenwerdu. Leta 1321 je Ulrik spremenil svojo zahtevo do menihov: ti so se morali odtlej vsako leto na tretji dan pred svečnico pri mašah spominjati njegovih prednikov in družine. Leta 1322 pa se je Rihca, takrat že Ulrikova vdova, vinu odpovedala in samostan ji je za to plačal 20 starih oglejskih pfenigov. Na podlagi oseb, omenjenih v teh listinah, je bilo mogoče narediti pravo malo rodoslovno deblo s štirimi generacijami članov Ulrikove družine oziroma sorodnikov.

Vrsta dokumentov omenja prebivalce Gutenwerda poimensko, npr. tržane Petra Pečnika, Jurija Babiča in Ulrika Manjšega iz Gutenwerda ter plemiča Gerloha iz Gutenwerda. Imena, ki so tako slovenska kot nemška, kažejo izvor teh ljudi – vsaj

nekateri so zelo verjetno prišli kot kolonisti z drugih območij oziroma posesti freisinške škofije, npr. iz južne Nemčije.

Otrok pisni viri izrecno ne omenjajo, vendar pa jih dokumentirajo nekatere najdbe, posebej igrače. To so trije glineni konjički, ki so bili priljubljena igrača v 13. in 14. stoletju tako med plemiškimi otroki kot med otroki meščanov in tržanov marsikje v srednji Evropi. Drugih igrač arheologi niso našli, zelo verjetno so bile mnoge iz organskih materialov, npr. lesa, usnja, tkanine ali ličja, in se zato niso ohranile. Morda je bil kot igrača uporabljen tudi prav majhen glinen lonček, vendar je to le domneva (lahko bi ga uporabili tudi za shranjevanje mazila ali česa podobnega). Izkopana pa sta bila koščena igralna kocka in igralni žeton iz rogovine – razmeroma pogosto najdena predmeta za zabavo tako otrok kot tudi odraslih. Kockanje odraslih (posebej za denar) je bilo sicer marsikje kaznovano ali celo prepovedano, če je vodilo v prepire in še kaj hujšega, kot pričajo pisni viri za nemški prostor. K zabavi oziroma prostemu času dodajmo še preprosto železno drumlico – edini glasbeni instrument, ki so ga arheologi našli pri izkopavanjih Gutenwerda. A kot kažejo zapisi iz srednjega veka, je bilo časa za zabavo takrat bolj malo, večina ljudi se je morala zelo potruditi za svoje preživetje, časi so bili pogosto težki in celo neusmiljeni.

VPADI OSMANSKIH TURKOV IN KONEC GUTENWERDA

Zgodba o koncu Gutenwerda leta 1473 spada v eno najtežjih obdobij zgodovine slovenskih dežel. Takrat, v drugi polovici 15. stoletja, so v te kraje vpadali osmanski Turki. Njihov imperij se je pod vodstvom dinastije Osmanov v 14. in 15. stoletju iz Male Azije razširil na evropska tla, osvojil večji del Balkana in ogrožal Ogrsko. Ko so Osmani leta 1463 osvojili Bosno, so od tam začeli redno vpadati na današnje slovensko ozemlje in še naprej, torej na Kranjsko, Štajersko in Koroško ter v Furlanijo. Njihovi vpadi so bili del premišljene politike širitve osmanske države in vojn s krščanskimi deželami, predvsem Avstrijo in Ogrsko, pa tudi z Beneško republiko. Iznenada in naglo so vdirali na nasprotnikovo ozemlje, lahko le za nekaj dni ali tednov. To ni bila redna vojska osmanske države, ampak roparski oddelki, ki so jih sestavljali predvsem lahki konjeniki (akindžije). Pogosto ni šlo za islamske vojščake, ampak večinoma za islamizirane nekdanje krščanske prebivalce ozemelj, ki jih je zasedla osmanska država na Balkanu. Požigali in plenili so vasi, cerkve in samostane, napadali mesta in trge, pobijali nemočno prebivalstvo, se hitro umaknili, ob vrnitvi pa ob plenu s seboj v sužnost odgnali ujetnike. Tako so slabili obrambno sposobnost dežel, predvidenih za poznejšo trajno osvojitev. Glede na tedanja poročila so po ocenah zgodovinarjev v osmansko državo odpeljali ok. 200.000 ljudi. Učinkovite obrambe pred Turki pa slovenske dežele v 15. stoletju niso imele in prebivalci so bili zlasti na podeželju prepuščeni sami sebi.

Posebej hudi in številni so bili vpadi v letih 1469–1483. Takrat so enote osmanskih konjenikov kar trikrat vpadle na lahko dostopno Šentjernejsko polje. Kot pričajo pisni viri, so Turki (tako se v virih dosledno imenujejo) poleti 1469 oplenili okolico Šentjerneja in Dobravo, poleti 1471 spet udarili na Šentjernejsko polje, septembra 1473 pa opustošili dolino Krke (najverjetneje spada sem tudi napad na Gutenwerd, ki se je po besedah freisinškega škofa zgodil »poleti«).

Srednjeveški finančnik in matematik Blaž Berlec iz Druščine Zlate ostroge.
Foto: Veronika Špeh.

ZGODBA O ZAKLADU IZ GUTENWERDA

Stara zgodba, ki je šla iz roda v rod in si jo je zapisal domačin iz Dobrave Vinko Gradišar, govori o zakladu iz Gutenwerda, ki še danes leži na dnu Krke pri Dobravi. Ko so namreč Turki v silovitem boju trg zasedli, se je nekaj ljudi rešilo. V trškem pristanišču so naložili na ladjo dragocenosti in cerkvene zvonove in pobegnili po Krki. Na prvem rečnem ovinku, kjer je otoček Irgelc, se je ladja zaradi teže potopila. Ob nizki vodi se je še dolgo prikazovalo neko znamenje. Po starem prerokovanju bi ladjo z zakladom lahko rešili s štirimi pari črnih žrebcev. Nekoč so poskusili, že se je ladja premaknila, ko se je iz globin Krke zaslišal glas: »Kar je pod vodo, je moje, kar je zunaj, pa vaše. Če takoj ne nehate, bom še konje povlekel v vodo.« Takoj so odpeli konje in po tistem ni nihče nikoli več poskušal polastiti se potopljenega zaklada. Zakaj, kar je tri sežnje pod vodo ali v zemlji, je v hudičevi lasti.

A resnični zaklad niso zlato, zvonovi in denar na rečnem dnu. Pravi zaklad je skrit pod travniki in njivami, na ozemlju nekdanje naselbine, kjer so v ritmu reke in preizkušnjah časov ljudem tekla leta v dobrem in slabem – kot tečejo tudi nam. Beseda zaklad izhaja iz staroslovanske besede *zaklasti* – založiti, spraviti za zalogo. Ta

Nekoč je bil Gutenwerd

zaklad na Otoku je torej treba shraniti za zalogo prihodnjim rodovom – da si bodo vedno znova pripovedovali zgodbo o Gutenwerdu in ohranjali spomin na njegove prebivalce.

NOVE RAZISKAVE IZJEMNEGA ARHEOLOŠKEGA NAJDIŠČA

Marsičesa arheologi o Gutenwerdu še ne vedo, zato so v letih 2021–2023 opravili nekaj novih raziskav, predvsem terenske preglede najdišča in lasersko skeniranje iz zraka (lidar). Študenti arheologije s Filozofske fakultete v Ljubljani so tako pobirali najdbe na sveže zoranih njivah na Otoku in našli cel kup odlomkov keramičnega posodja in pečnic, drobnih kovinskih predmetov, črepinj stekla, kosov kamenja in tudi nekaj novcev – najdbe so datirane od poznega srednjega veka vse do 20. stoletja. Pomembno je, da se vrsta in razporeditev najdb, njihovo število in ohranjenost ujemajo s sledovi na terenu, ki so jih pokazali posnetki iz zraka (aerofotografija) in stare karte iz 18. in 19. stoletja. Tako arheologi domnevajo, da je bila 50 m vzhodno od izkopane srednjeveške ceste še ena cesta, 50 m vzhodno od nje pa še ena – torej bi imel Gutenwerd kar tri ceste! Prav tako domnevajo, da so bile med temi cestami hišne parcele. Oboje nakazuje urbanistični načrt trga, ki ga bo mogoče potrditi z novimi, geofizikalnimi meritvami terena (posebej z upornostno metodo, magnetno metodo in georadarsko metodo). Te neinvazivne metode pokažejo, ne da bi bilo treba kopati v tla in posegati v arheološke ostaline, kaj se skriva pod površjem tal: jame, jarki, ostanki zidov, ostanki ožgane zemlje ali ožganih konstrukcij, npr. peči.

Vprašanj je še več, npr. ali je imel Gutenwerd dve ali tri cerkve. Izkopani temelji cerkve v južnem delu naselbine so bili pripisani romanski cerkvi sv. Mihaela. Vendar se poleg cerkve sv. Nikolaja na Otoku zanesljivo omenja (čeprav šele v 16. stoletju) tudi cerkev sv. Katarine. Danes je ni več, saj so jo podrli leta 1809. Na jožefinskem vojaškem zemljevidu iz let 1784–1785 pa je vrisana severno od cerkve sv. Nikolaja. Je res stala severno od cerkve sv. Nikolaja, čeprav že zunaj območja srednjeveškega trga in tako blizu struge poplavne Krke? Ali pa je morda kartograf zamenjal imeni cerkva in so arheologi na južnem delu naselbine v resnici odkrili ostanke cerkve sv. Katarine?

Pomembno bi bilo tudi vedeti, ali je imel Gutenwerd razen struge Krke kakršno koli obrambo pred osmanskimi Turki? Kot trg namreč ni smel imeti obzidja, kar je bila v srednjem veku pravica mest (čeprav je bilo med trgi tudi nekaj izjem). Je za obrambo imel morda jarek in nasip z lesenimi palisadami?

SKLEP

Srednjeveški trg Gutenwerd, ki je od 12. do 15. stoletja obstajal v okljuku Krke na Šentjernejskem polju, je edina opuščena srednjeveška urbana naselbina v Sloveniji, ki so jo odkrili in raziskovali arheologi. Ta pustota, še danes skrita pod njivami in travniki pri cerkvi sv. Nikolaja, je bila nekoč cvetoč trg v lasti škofov iz Freisinga na Bavarskem, proti koncu srednjega veka pa je njen pomen upadel. Leta 1473 so jo napadli osmanski Turki in jo uničili, tako da si ni več opomogla in je kot naselbina prenehala obstajati, čeprav se življenje tam ni povsem ustavilo. Kot edina stavba iz

srednjega veka se je do danes ohranila samo cerkev sv. Nikolaja. Arheološke najdbe iz različnih materialov, v veliki večini drobni predmeti in njihovi odlomki, pa tudi ostanki značilnih naselbinskih struktur (cesta, hiše, obrtne delavnice, cerkvi), bolje kot katero koli drugo arheološko najdišče iz srednjega veka v Sloveniji dokumentirajo vsakdanje življenje takratnih ljudi. Novčne najdbe iz kovnice, ki je v Gutenwerdu kovala srebrnike v prvi polovici 13. stoletja, govorijo o vlogi trgovine in potrjujejo pomen trga blizu pomembne nadregionalne prometne in trgovske poti med severno Italijo in Ogrsko. Pisni viri od sredine 13. stoletja do leta 1500 pa omenjajo trg, sodnika, mitnico, brod čez Krko, cerkev sv. Nikolaja in poimensko tudi precej tržanov, tako z nemškimi kot tudi slovenskimi imeni: njihove funkcije, posesti, dejanja, celo rodbinske povezave.

Arheološko najdišče na Otoku pri Dobravi z ostalinami Gutenwerda je zaščiteno kot kulturni spomenik, a je v veliki meri še neraziskano in ima za slovensko arheologijo velik potencial. Načrtovane nove arheološke raziskave s sodobnimi metodami, kot so geofizikalne meritve tal, lasersko skeniranje iz zraka in geološke vrtine, bodo dale nove podatke o celotnem prostoru srednjeveške naselbine in o posameznih strukturah. Omogočile bodo nova spoznanja o urbanizmu Gutenwerda, o spreminjanju rečne struge Krke in njenih rokavov, o kronologiji naselbine. Z nadaljnjimi večdisciplinarnimi raziskavami, posebej v sodelovanju z naravoslovnimi strokami, in ob upoštevanju različnih vrst virov bo prav tako mogoče bolje razumeti vlogo in pomen Gutenwerda v takratni srednjeveški pokrajini: tako njegovo vpetost v lokalno okolje kot tudi njegove stike s svetom. Zato je Gutenwerd v slovenskem prostoru izjemna srednjeveška naselbina, posebna in redka tudi v primerjavi z drugimi evropskimi državami in njihovimi arheološkimi najdišči te vrste. Je dragocena dediščina, ki jo je treba varovati in ohranjati za lokalne prebivalce in vse obiskovalce od blizu in daleč – omogoča nam sprehod v preteklost, v dobo, ko so ljudje živeli tako drugače, kot mi živimo danes, a hkrati vendarle nam tako blizu, da se lahko vživimo vanje, v njihove trenutke in njihove usode: v smeh in jok, srečo in žalost, strah in upanje – vse tisto, kar jim je napredlo niti življenja. To pa je sporočilo in hkrati popotnica tudi na naši poti skozi čas.

VIRI IN LITERATURA

Ambrožič, M. (2005). Materialni dokazi o navzočnosti freisinških škofov na Slovenskem. V Bizjak, M. (ur.), *Blaznikov zbornik*. Zbirka Loški razgledi, Doneski 11. ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 203–223.
Bartosiewicz, L. (2006). Animal bones from the medieval settlement Otok (Gutenwerth) near Dobrava pri Škocjanu, Slovenia. *Arheološki vestnik,* 57, 457–478.
Gestrin, F. (1972). Otok (Gutenwerth): zgodovinski oris. *Zgodovinski časopis, 26*(1-2), 33–37.
Nabergoj, T. (2016). Trg Gutenwerd: pozabljen skoraj 500 let. V Knific, T. in Nabergoj, T., *Srednjeveške zgodbe s stičišča svetov*. Narodni muzej Slovenije, 154–161.
Kosi, M., Bizjak, M., Seručnik, M. in Šilc, J. (2021). *Historična topografija Kranjske (do leta 1500).* 2., dopolnjena izd. *Slovenska historična topografija,* 1. Založba ZRC, geslo Gutenwerd, 412–416. Https://topografija.zrc-sazu.si/sht/files/SHT-Kranjska_web.pdf
Predovnik, K. (2003). Arheološke raziskave najdišč mlajših obdobij v Kostanjevici in okolici. V Smrekar, A. (ur.), *Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002. Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta* (str. 41–53). Kostanjevica na Krki, Krajevna skupnost, Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta.
Predovnik, K., Pavlin, T. in Terčon, B. (2022). Arheološki površinski pregled na območju opuščenega srednjeveškega trga Gutenwerd pri Drami. V Gaspari, A. in Novaković, P. (ur.), *Arheologija v letu 2021: dediščina za javnost. Zbornik povzetkov. Strokovno srečanje Slovenskega arheološkega društva 13. in 14. junija 2022 v Atriju ZRC SAZU v Ljubljani* (str. 38–39). Ljubljana: Slovensko arheološko društvo. Https://www.arheologija.si/files/2022/06/Arheologija-v-letu-2021-WEB.pdf
Stare, V. (1993). Pečnice z Otoka pri Dobravi, freisinškega trga Gutenwerth. *Kronika, 41*(2), 38–44.
Stare, V. (1996). Posodje z Otoka pri Dobravi. V *Od antičnega vrča do majolke: katalog razstave = Vom antiken Krug bis Majolka: Ausstellungs Katalog. Galerija Dolenjskega muzeja, 17. november 1995 - 4. marec 1996.* Dolenjski muzej, 125–135.
Stare, V. (1998). Izkopavali smo freisinški trg Gutenwert (Otok pri Dobravi). *Argo, 41*(1-2), 42–56.
Stare, V. (2000). Pokopališče v cerkvi sv. Miklavža na Otoku pri Dobravi (Gutenwert). *Argo, 43*(2), 32–51.
Stare, V. (2002). Kovinski predmeti z jugovzhodnega dela naselja na Otoku pri Dobravi (Gutenwert). *Argo, 45*(1-2), 18–43.
Stare, V. (2003). Lončene posode z Otoka pri Dobravi (freisinški trg Gutenwert). *Argo, 46*(2), 20–29.
Stare, V. (2004). Kovinske in keramične ostaline iz stanovanjskega in obrtniškega predela na sredini naselja na Otoku pri Dobravi (Gutenwert). *Argo, 47*(2), 39–73.
Stare, V. (2006). Nova spoznanja o usnjarski predelovalnici z Otoka pri Dobravi (Gutenwert). *Argo, 49*(1), 16–30.
Stare, V. (2007). Otok pri Dobravi: ključi in ključavnice srednjeveškega Gutenwerta. *Argo, 50*(2), 21–39.
Šribar, V. (1973). Obrtna dejavnost na Otoku pri Dobravi – freisinškem trgu Gutenwerth. *Loški razgledi*,19/1972, 58–74.
Šribar, V. (1974). Razvoj srednjeveške keramike na Otoku pri Dobravi – Freizinški trg Gutenwerth. *Slovenski etnograf,* 25-26/1972-73, 9–37.
Šribar, V. in Stare, V. (1981). *Srednjeveško naselje Otok pri Dobravi. Arheološka pričevanja o nastajanju slovenskih mest. Katalog razstave.* Narodni muzej.
Šribar, V., Stare, V. in Bregant, T. (1974). Časovno opredeljena srednjeveška keramika. *Slovenski etnograf*, 25-26/1972-73, 38–51.

Dr. Jaka Banfi, Narodni muzej Slovenije

ORIS KLIENTELE CELJSKIH GROFOV (1341–1456)

Jaka Banfi, PhD, National Museum of Slovenia

DESCRIPTION OF THE COUNTS OF CELJE CLIENTELE (1341–1456)

IZVLEČEK

Celjski grofje (1341–1456), potomci svobodnih gospodov Žovneških (1125–1341), so bili verjetno najmogočnejša srednjeveška plemiška rodbina s sedežem na današnjem slovenskem ozemlju. Tako kot ostali teritorialni zemljiški gospodje njihovega časa, so tudi celjski grofje imeli svojo klientelo. Za njihovo klientelo lahko smatramo njihove vazale, familijarje, uradnike in dvorno duhovščino, ne pa tudi služabnike in podložnike. O morebitnih ministerialih nimamo nobenih podatkov. Po družbenem stanu so bili plemiči, predvsem nižji plemiči, meščani, duhovniki in kosezi. Po spolu so bili moški, ki so občutno prevladovali, in ženske. Po deželni pripadnosti so bili predvsem deželani Štajerske, Kranjske in Koroške, po krajevnem izvoru pa tudi prišleki iz drugih dežel in držav. Familijarji na Ogrskem so bili zvečine nižji plemiči iz Slavonije. Nagel razvoj celjske klientele se začne v času vlade prvega celjskega grofa Friderika I. (1322–1360) in traja vse do smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika II. leta 1456. V drugi polovici 14. stoletja se je obseg celjske klientele zaradi uspešne družinske politike izredno povečal, celjski grofje pa so v tem času vpeljali lastno dvorno-teritorialno upravo. Po izumrtju rodbine je celjska klientela razpadla.

Pet ključnih besed: celjski grofje, klientela, vazali, uprava, srednji vek

ABSTRACT

The Counts of Celje (1341–1456), the descendants of the Lords of Sanneck (1125–1341), were probably the mightiest medieval aristocratic family based on the modern-day Slovenian territory. Like other nobility with land of their time, the Counts of Celje also had their own clientele. As their clientele, we can consider their vassals, knights, officials and court clergy, but not their servants and subjects. There is no information about any ministerials. Their social status was nobility, mainly lower nobility, bourgeoisie, priests and Edlinger. As for the gender, they were mainly male, but also female. Speaking of regional belonging, they mostly came from Styria, Carniola and Carinthia, but also from other regions and countries. The laic knight order in Ogrska mostly included lower nobility from Slavonia. The rapid development of the Counts of Celje clientele began during the reign of the first Count of Celje Frederick I (1322–1360) and lasted until the death of the last Count of Celje Ulrich II in 1456. In the second half of the 14th century, the scope of the Celje clientele expanded significantly due to the successful family politics, while the Counts of Celje introduced, in this time, their own court territorial administration. After the aristocratic family's decline, the Celje clientele fell apart.

Keywords: Counts of Celje, clientele, vassals, administration, Middle Ages

Posest celjskih grofov okoli leta 1456.
Vir: Maver, A., Smole, T., in Kavka, N. (2024). *Zgodovinski atlas: Zemljevidi pripovedujejo zgodbo*. Mladinska knjiga Založba, str. 70. Zemljevid izrisala Pia Rihtarič.

UVOD

Grofje Celjski (1341–1456), potomci svobodnih gospodov Žovneških (1125–1341), so brez dvoma najmogočnejša in najpomembnejša rodbina, ki je imela sedež v današnjem slovenskem prostoru. Po letu 1418 so imeli tri grofije: Celje in Ortenburg, ki sta se nahajali v Svetem rimskem cesarstvu, ter Zagorje v slavonski banovini na Hrvaškem. Na tem obsežnem ozemlju so posedovali okoli 125 gradov, 30 trgov in 10 mest. Bili so tudi izjemno premožni, ugledni ter vplivni in so se poročali s pripadniki in pripadnicami takratnih elitnih plemiških rodbin: Goriškimi, Jagielonci, Piasti in Luksemburžani. Leta 1436 so celo dosegli knežji položaj. Tako kot je bila obsežna njihova posest, pa je bila številna tudi njihova klientela.[1]

KLIENTELA

Beseda klientela je večpomenska, zato jo moramo vedno razumeti v danem kontekstu. V našem primeru je to v kontekstu Svetega rimskega cesarstva (v nadaljevanju: nemškega cesarstva) ter Ogrske v obdobju visokega (11.–13. stoletje) in

1 Članek temelji na avtorjevi disertaciji z naslovom *Klientela celjskih grofov.*

poznega (14.–15. stoletje) srednjega veka. V tem primeru pod klientelo razumemo celoto posameznikov, ki so služili istemu teritorialnemu zemljiškemu gospodu na način, kot ga bomo prikazali v nadaljevanju.

Pod teritorialnimi zemljiškimi gospodi razumemo pripadnike visokega plemstva in visoke duhovščine, ki so zaradi svojega položaja imeli in izvrševali oblast nad drugimi na svojem ozemlju. K visokemu plemstvu v nemškem cesarstvu prištevamo na primer cesarja oziroma kralja, nadvojvode, vojvode, mejne grofe in grofe. K visoki duhovščini pa prištevamo na primer predstojnike cerkvenih pokrajin, to je oglejskega patriarha, nadškofe in škofe. Ker so bili celjski grofje od leta 1397 prisotni in politično dejavni tudi na Ogrskem oziroma Hrvaškem (od leta 1102 sta bili državi v personalni uniji), je treba povedati še nekaj o teritorialnih zemljiških gospodih v tem prostoru. Ustroj družbe in posledično plemstva je bil na Ogrskem drugačen. Med ogrsko visoko plemstvo so spadali kralj ter baroni in magnati. Deželnih knezov, kot se pojavljajo v nemškem cesarstvu, na Ogrskem ni bilo.

Za razmerja, ki jih lahko opredelimo kot klientelna, lahko v srednjeveškem nemškem cesarstvu štejemo na primer ministerialno, vazalno (fevdno) in službeno (uradniško) razmerje, na Ogrskem pa tudi familijarno razmerje. Ta razmerja se ne izključujejo in se lahko prekrivajo (nekdo je lahko ministerial, vazal in uradnik gospoda hkrati). Na podlagi te opredelitve lahko med klientelo teritorialnih zemljiških gospodov iz nemškega cesarstva in Ogrske uvrstimo njihove ministeriale, vazale, uradnike in familijarje.

Ministerialstvo je pojav visokega srednjega veka in se pojavlja samo v nemškem cesarstvu. Beseda ministerial se pojavi že v frankovski dobi, ko je preprosto pomenila kraljevega služabnika, kar je lahko bil tako nesvoboden sluga kot visoki kraljevi uradnik. Šele od poznega 11. stoletja pa začne termin ministerial postajati oznaka za nesvobodnega plemiča, ki je podložen nekemu teritorialnemu zemljiškemu gospodu. Izvorno so bili ministeriali podložniki, ki so jim bile poverjene različne vojaške in upravno-organizacijske naloge na zemljiških gospostvih njihovih gospodov. Za svojo službo so prejemali plačilo in, kar je še posebej pomembno za nadaljnji razvoj tega stanu, različne pravice, med drugim pravico, da prejmejo fevd, ter omejeno lastninsko pravico, ki so jih približale plemstvu in dvignile nad preostale podložnike. Njihova osebna nesvoboda pa se je kazala predvsem v tem, da jih je gospod lahko prodal ali zamenjal z drugim gospodom ter jim določil zakonskega partnerja. V 13. stoletju se je začel stan ministerialov postopoma razkrajati, to je, osebna nesvoboda ministerialov je začela zaradi številnih pridobljenih pravic počasi izginjati. Tako je iz tega stanu postopoma nastal stan osebno svobodnega nižjega plemstva.

Z razmahom fevdalizma oziroma fevdnega sistema v karolinški dobi od 8. stoletja dalje je vazal pomenil nekoga, ki se je v zameno za fizično in pravno zaščito ter materialno podporo prostovoljno podredil oblasti močnejšega ter mu je bil zato dolžan zvestobo in služenje. V zameno za svojo službo je prejel fevd, ki pa ni bil njegova lastnina. Pravila, kaj vse je lahko fevd, ni bilo. To je lahko bila neka posest (na primer kmetija, hiša ali grad), dohodek oziroma prihodek od nečesa (na primer naturalije od kmetije), pravica do nečesa (na primer do izvajanja sodstva nad določenimi podložniki) in tako dalje. Tako za vazala kot za njegovega gospoda, ki mu pravimo tudi senior, je veljalo fevdno pravo in vazal je bil pravno odgovoren svojemu seniorju samo v okviru le-tega, senior pa mu je lahko v določenih zadevah tudi

sodil. V visokem in poznem srednjem veku je posameznik lahko postal vazal, ko je dosegel polnoletnost; takrat je bilo to z dopolnjenim 16. letom starosti.

Še v visokem srednjem veku so bili vazali teritorialnih zemljiških gospodov praviloma moški iz vrst ministerialov in nižjega plemstva, saj je bila zmožnost opravljanja vojaške oziroma viteške službe neobhoden pogoj za služenje in posledično pridobitev vazalnega položaja. Zaradi tega so ženske, duhovniki, kmetje, meščani, Judje vsaj v teoriji veljali za nezmožne biti vazali. Pozni srednji vek pa je čas močno fevdalizirane družbe, čas, ko se je vazalni sistem razrasel v vse pore družbe, ki je proizvedla nove vazalne prakse in posledično nove vrste vazalnih oblik. Meščani, duhovniki, ženske ter ponekod celo kmetje so postopoma dobili pravico, da prejmejo fevd in služijo kot vazali – tako so za vazalno nezmožne na koncu obveljali samo Judje.[2] Ti »*novi*« vazali niso služili z viteško službo, ampak so seniorju praviloma plačevali rento v denarju ali naturalijah za prejete fevde.

Ogrska (od leta 1102 v personalni uniji s Hrvaško) ni poznala ne ministerialstva in ne fevdnega sistema, vsaj ne takega, kot se je razvil v nemškem cesarstvu. Namesto vazalnega razmerja se je tam razvilo familijarno razmerje, ki ga lahko preprosto opišemo kot ohlapno vazalno razmerje. Gre za razmerje med patronom na eni in familijarjem na drugi strani. Patroni, o katerih govorimo, so bili ogrsko visoko plemstvo (kralji, baroni, magnati) in visoka duhovščina (nadškofje, škofje), familijarji pa nižji plemiči ter redkeje meščani. Razlika med vazalnim in familijarnim razmerjem je predvsem v tem, da je bilo mogoče slednje kadar koli enostransko prekiniti, familijar pa tudi ni bil podsoden patronu tako kot je bil vazal seniorju. Familijarji so za patrone opravljali zelo različne službe (vojaške, upravne, sodne), v zameno pa so prejemali določeno rento v denarju ali naturalijah.

Uradnik v pravnem žargonu danes pomeni javnega uslužbenca, ki v državnih organih ali organih lokalne skupnosti opravlja naloge, neposredno povezane z izvrševanjem javne oblasti ali varstvom javnega interesa. Slovar slovenskega knjižnega jezika podaja nekoliko drugačno razlago, in sicer je uradnik, kdor je zaposlen v javni, državni službi in upravlja uradniške, zlasti pisarniške posle. Če izhajamo iz medievističnega žargona, je bolj ustrezno, da pod uradnikom razumemo osebo, ki za teritorialnega zemljiškega gospoda opravlja neko službo, ki ni nujno povezana z izvrševanjem oblasti. K srednjeveškim uradnikom se bomo še vrnili v nadaljevanju.

RAZVOJ KLIENTELE CELJSKIH GROFOV

Razvoju celjske klientele lahko sledimo že od žovneškega obdobja, ko zasledimo prve primere posameznikov, ki so se redno pojavljali v spremstvu žovneških gospodov in so bili več kot očitno gradiščani (to je varuhi in skrbniki gradov) na njihovih takratnih gradovih, Žovneku, Lembergu in Ojstrici, po katerih so se včasih celo imenovali. V tem času so žovneški razpolagali z maloštevilno klientelo, ki so jo tvorili njihovi vazali in uradniki.

Zares pravi razvoj celjske klientele pa se začne šele za časa vlade prvega celjskega grofa Friderika I. med letoma 1322 in 1360 in je rezultat načrtne ter premišljene teritorialne ekspanzije na območju Spodnje Štajerske, zlasti v Posavinju in Posotelju. Uspešen prevzem zapuščine njihovih sorodnikov, leta 1322 izumrlih grofov

2 Fevdna nezmožnost pomeni nezmožnost prejeti fevd in postati vazal nekoga. Judje so bili osebno svobodni, vendar močno omejeni pri izbiri poklica in udejstvovanju v javnem življenju. Poklicno so bili bolj ali manj omejeni na to, čemur bi danes rekli zgodnja oblika bančništva; v prvi vrsti je šlo za dajanje posojil. Sprva so spadali pod zaščito oz. gospostvo kralja/cesarja, v poznem srednjem veku, ko so se utrdile dežele, pa se je zaščita prenesla na deželne kneze.

Vovbrških, na Spodnjem Štajerskem in podreditev nekdanjih vovbrških vazalov sta Žovneške ustvarila za dejanske teritorialne zemljiške gospode in prispevala k temu, da so bili leta 1341 s strani cesarja Ludvika IV. Bavarskega (Wittelsbacha) povišani v grofe Celjske. Friderik I. si je uspešno podredil številne nižjeplemiške rodbine. V nekaterih primerih je celo zahteval pisne obljube vazalne zvestobe, kot jamstvo in dokaz, kar je bila praksa, ki so jo izvajali tudi njegovi potomci. V njegovem času so pod žovneško oziroma od leta 1341 celjsko vazalno gospostvo prešle nižjeplemiške rodbine, kot so na primer Turnerji, Kacenštajnski, Žaleški, Ložniški, Žamerški, Zbelovski, Forhteneški in Helfenberški; nekatere od njih so v krogu celjske klientele ostale vse do izumrtja grofov leta 1456. Turnerji (s Turna pri Velenju) so še posebej zanimiv primer, ker dolgo časa niso želeli priznati Friderika za svojega seniorja in grof je njihov upor zatrl šele na sodnem procesu leta 1358, kjer je bilo dokazano, da so nesporno njegovi vazali.

Obdobje skupne vlade Friderikovih sinov, grofov Ulrika I. in Hermana I., ki se začne s smrtjo Friderika I. leta 1360 in konča s smrtjo Hermana I. leta 1385, je v vseh pogledih čas nadgradnje. Poleg tega, da so Celjski nadaljevali s teritorialno ekspanzijo, so uvedli novost: lastno dvorno-teritorialno upravo, zaradi česar lahko govorimo o pojavu tako imenovanega celjskega uradništva. Ti uradniki so bili predvsem iz vrst celjskih vazalov. V tem obdobju so se Celjski dokončno uveljavili proti svojim stanovskim tekmecem, gospodom Svibenskim (s Kranjske), jih nadvladali ter si podredili nekatere njihove (nekdanje) vazale kot so na primer Schrabasi, Pfaffoitscherji, Wolfi in Pergerji. Leta 1363 so v skladu z oporoko prevzeli zapuščino umrlega grofa Eberharda VII. Walseejskega, ki jih je naredila za največje teritorialne zemljiške gospode v Posavinju. Uveljavitev nad spodnještajerskim plemstvom je tako bila bolj ali manj končana. Leta 1372 je cesar Karel IV. Luksemburški iz njihove posesti na Spodnjem Štajerskem ustvaril celjsko grofijo. V zaključnem obdobju Hermana I. so Celjski kot zastavni imetniki deželnoknežjih gospostev vstopili tudi v deželo Grofija v Marki in Metliki, kjer so si postopoma ustvarili lokalno vazalno klientelo iz vrst nižjeplemiških rodbin kot so na primer Mindorferji, Apprecherji, Mehovski, Hmeljniški, Širski in tako dalje. V tem času lahko med celjsko klientelo kot vazale opazimo prve meščane, koseze in ženske.

V obdobju dolge vlade grofa Hermana II. (1385–1435) so Celjski postali evropska plemiška elita. Hermanovo spretno manevriranje na političnem parketu jih je pripeljalo do zavezništva in svaštva z ogrskim, nemškim in češkim kraljem ter kasnejšim cesarjem Sigismundom Luksemburškim (1387–1437), čigar naklonjenost in pokroviteljstvo sta bila ključna za nadaljnji razvoj celjske rodbine. Leta 1399 je cesar Sigismund Luksemburški ustvaril grofijo Zagorje v banovini Slavoniji in jo podelil Celjskim ter jih ustvaril za barone – ogrsko visoko plemstvo. Po njegovi zaslugi so Celjski tako vstopili na Ogrsko in se uveljavili kot regionalna plemiška elita, pri čemer so si ustvarili bazo familijarjev iz vrst ogrskega (pretežno slavonskega) nižjega plemstva (Čupor, Rohonci, Turóci, Pataki, Kastelanović, Macedoni in tako dalje). Upravo zagorske grofije in svojih drugih zemljiških gospostev v Slavoniji pa so raje poverjali svojim preizkušenim in zvestim vazalom iz cesarstva ter zelo redko familijarjem. Slednje so imeli predvsem za svoje banovinske uradnike v Slavoniji v času, ko so imeli slavonsko bansko čast (sporadično med letoma 1406 in 1456). Povedano z drugimi besedami, familijarji so jim služili v prvi vrsti kot banom in ne grofom. Eden najpomembnejših celjskih vazalov na Ogrskem pa je bil svoj čas Jurij

Oris klientele celjskih grofov (1341–1456)

Pirs, ki je kot gradiščan v štiridesetih letih 15. stoletja upravljal s kar 7 različnimi celjskimi gradovi v Slavoniji.

Hermanu II. pa ni uspel samo prodor v Slavonijo, ampak je leta 1418 v celoti prevzel obsežno zapuščino izumrlih grofov Ortenburških, ki je njegovo družino povzdignila ne samo v vodilne teritorialne zemljiške gospode na Kranjskem in zahodnem Koroškem, ampak jih je utrdila na zemljevidu evropske plemiške elite. Prevzem ortenburške zapuščine je bil neoviran; poleg ortenburške grofije so Celjski prevzeli še številne nekdanje ortenburške vazalne nižjeplemiške rodbine (Lamberger, Grimschitzer, Malenteiner, Čušperk, Rainer, Rauber, Weisspriach, Lueger, Seebriacher, Kellerberger, Hohenburger, Hallegger in tako dalje).

Celjski dvor je v tem času postal privlačen tudi za prišleke iz bolj oddaljenih krajev, ki so prostovoljno vstopili v službo celjskih grofov kot njihovi vazali in uradniki z namenom, da bi si ustvarili kariero in družbeno napredovali. Tak primer so kancler Hans Meusenreuter s Tirolske, zdravnik Mihael Falconis, šolan na takratni elitni medicinski fakulteti v Montpellieru v Franciji, dvorni maršal Rudolf von Ehingen s Švabske, hrvaški grof Franc Krbavski, brata Viljem in Konrad von Stein s Švabske in Janko von Snopuschaw s Češke.

V obdobju skupne vlade grofov Friderika II. in Ulrika II. (1435–1456) so Celjski dospeli do svojega vrhunca. Leta 1436 je cesar Sigismund Luksemburški celjske grofe dvignil v položaj knezov in njihovi dve grofiji v nemškem cesarstvu, Celje in Ortenburg, v deželo. To je storil brez soglasja takratnega štajerskega deželnega kneza, vojvode Friderika V. Habsburškega (kasnejši cesar Friderik III.), ki bi kot deželni gospod Celjskih moral obvezno dati svoj pristanek. Le leto kasneje je zaradi tega sledila srednjeveška oblika vojne, ki ji pravimo fajda, med Celjskimi in Friderikom V. Fajda je bila pravno urejena zasebna vojna, ki je potekala po določenih predpisih. V srednjem veku je bila pogosti način reševanja težjih sporov praviloma med plemiči, ki svojih sporov niso zmogli poravnati na miren način pred sodiščem. Zakonita je bila samo v primeru, (1) če je bil povod zanjo resen, (2) če je bil spor predhodno a neuspešno obravnavan na sodišču in (3) če je bila predhodno naznanjena.

Celjsko-habsburška fajda je postavila na preizkušnjo zvestobo marsikaterega celjskega vazala. Nekateri so se preračunljivo postavili na stran Friderika V., drugi so ostali zvesti Celjskim. Kar nekaj zvestih celjskih vazalov je v fajdi obveljalo za vojne zločince. Nasprotna stran jim je očitala številna nedovoljena dejanja, ki niso bila v skladu s takratnimi pravili fajde: umore, požige, rope, ugrabitve in tako dalje. A Celjski so na koncu s spretno politiko dosegli več kot bi z vojno. Leta 1443 so s Friderikom V. sklenili mir in v zameno za odpoved lastni deželi za svoje osebe dosegli priznanje knežjega dostojanstva.

Obseg celjske klientele, predvsem vazalne, je tedaj postal največji. V tem času se na celjskem dvoru pojavijo številni novi obrazi – vazali in uradniki, ki jih pred tem med celjsko klientelo ne srečujemo, kot so na primer dvorni mojster Franc von Strassoldo iz Furlanije, dvorni mojster Jurij Apfaltrer, dvorni maršal Wulfing Fladnitzer, komornik Jan Kapliř iz Sulejovic na Češkem, vojskovodja Jan Vitovec s Češke, Peter Obračan iz Hrvaške, Benedikt Turóci z Ogrske. Nekateri odpadli celjski vazali, ki so se v času fajde postavili na stran vojvode Friderika V., pa so se vrnili nazaj h grofom kot njihovi vazali.

S smrtjo grofa Ulrika II. 9. novembra 1456 je rodbina celjskih grofov izumrla (po moški strani). Posledično je začela razpadati njihova klientela, ki je v času bojev za bogato celjsko zapuščino med letoma 1457 in 1460 pretežno in postopoma prestopila med vazale cesarja Friderika III. Habsburškega, ki se je uveljavil kot legitimen naslednik celjskih grofov proti vsem ostalim pretendentom na celjsko zapuščino v nemškem cesarstvu. V Zagorju oziroma Slavoniji pa je nekaj nekdanjih celjskih familijarjev »*pobral*« Jan Vitovec, ki je nasledil Celjske kot grof Zagorja ter ban v Slavoniji.

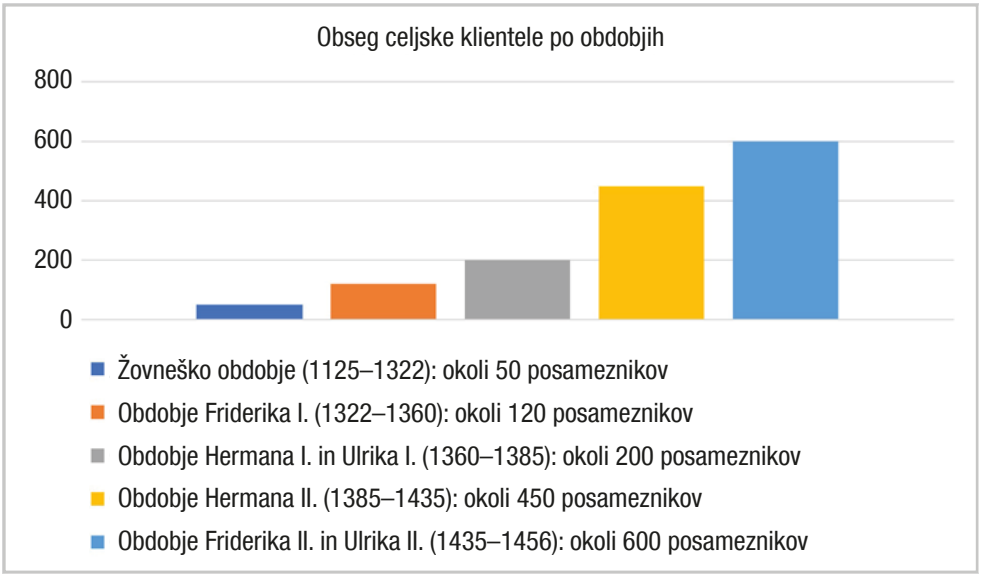

Grafični prikaz 1: Obseg klientele celjskih grofov po obdobjih.

ANALIZA KLIENTELE CELJSKIH GROFOV

Za celjsko klientelo imamo vazale, familijarje in uradnike, ne pa tudi podložnike in služabnike grofov. Vazali so bili zdaleč najštevilčnejši in so predstavljali več kot 90 % celotne klientele. O morebitnih ministerialih nimamo podatkov, če pa so dejansko obstajali, jih lahko uvrstimo med klientelo. Celjska klientela je bila številčna in raznolika množica ljudi, ki jih lahko kategoriziramo glede na vrsto klientelnega razmerja, družbeni stan, krajevno poreklo, vključenost v dvorno-teritorialno upravo, izobrazbo, spol in tako dalje. Med celjsko klientelo srečamo pripadnike nižjega plemstva, duhovščine in meščanstva ter koseze. Glede na spol srečamo moške, ki so po deležu občutno prevladovali, kasneje, zlasti po letu 1400, pa tudi ženske. Glede na krajevni izvor in pripadnost med celjsko klientelo najdemo ljudi iz Štajerske, Kranjske, Koroške, Marke in Metlike, Goriške, Furlanije, Avstrije, Tirolske, Švabske, Hrvaške, Ogrske, Češke, Bavarske in Turingije.

Nesporno je, da so bili vazali hrbtenica celjske klientele. Izmed njih so bili najpomembnejši moški vazali iz vrst nižjega plemstva. Da bi razumeli pomen vazalnega plemstva za celjske grofe, moramo razumeti pomen deželnega plemstva za deželne kneze nasploh. Plemstvo je bilo poglavitni tvorec dežele in, gledano širše, nemškega cesarstva. Po priznanem avstrijskem zgodovinarju Ottu Brunnerju (1898–1982) je bila dežela najprej personalna unija deželnega plemstva, ki priznava isto deželno pravo, istega deželnega kneza in isto deželno sodišče, ter šele

nato teritorialna organizacija. Plemstvo je tvorilo in predstavljalo deželo in deželnega kneza. Podobno bi lahko rekli za vazalno plemstvo teritorialnih zemljiških gospodov, kot so bili celjski grofje. Njihovo plemstvo je predstavljalo njih in njihovo teritorialno oblast, jih zastopalo, tvorilo njihovo vazalno (viteško) vojsko in jih spremljalo na potovanjih. Tisti teritorialni zemljiški gospod, ki je želel izgraditi deželnoknežjo oblast in lastno deželo, je moral doseči deželnoknežje priznanje zase tako od cesarja (oziroma kralja) in svojega deželnega kneza kot od svojega vazalnega plemstva.

Moški vazali iz vrst nižjega plemstva so Celjskim morali služiti kot vitezi oziroma, če so imeli funkcijo v celjski dvorno-teritorialni upravi, tudi kot uradniki. Njihovi fevdi so bili praviloma večji in boljši. Najzvestejši vazali so bili občasno nagrajeni z dodatnimi fevdi ali kako drugače. Ženske in meščani so prejemali manjše fevde in niso bili dolžni služiti kot vitezi, ampak so plačevali rento v denarju ali naturalijah. Zanimiv primer je leta 1436 omenjeni kranjski meščan Florijan, ki je bil kot vazal dolžan celjskim grofom v Celje letno dostaviti dve vedri vina sorte Rebula. Barbara von Gendorf s Koroške pa je bila dolžna, da po potrebi grofom pošlje viteza na konju, ki bi ga oborožila in opremila na lastne stroške.

O obveznostih izjemno maloštevilnih vazalov iz vrst duhovščine vemo zelo malo. Vprašanje je, če so sploh imeli kot vazali kake obveznosti ali pa so jim celjski grofje te obveznosti preprosto spregledali. Kosezi so prejemali tako imenovani koseški fevd ali koseščino, od katere so plačevali eno marko letno. Koseze celjskih grofov najdemo pretežno v okolici Možberka in Podjune na Koroškem, na Gorenjskem (Bled, Zgornje Gorje), pri Zagorju v Zasavju in v okolici Celja (Teharje). Teharski kosezi naj bi bili zadolženi, da v primeru nevarnosti varujejo Celje, in so zato uživali določene pravice. Koseščino so lahko prejeli tudi tisti, ki niso bili kosezi, vendar so od nje morali služiti na enak način kot kosezi.

Celjski grofje so fevde podeljevali polnoletnim osebam, to je tistim, ki so bili stari vsaj šestnajst let. V primeru kršitve vazalne zvestobe so bili fevdi odvzeti, vendar takih primerov ne poznamo veliko. Celjska klientela pa je bila zelo pomembna tudi za dvorno-teritorialno upravo grofov, saj je zdaleč največ uradnikov bilo iz vrst njihovih vazalov.

DVORNO-TERITORIALNA UPRAVA CELJSKIH GROFOV

Uprave v sodobnem pomenu srednjeveška družba ni poznala. Upravo celjskih grofov lahko v organizacijskem smislu razumemo kot skupek osebja različnega družbeno-pravnega položaja, ki je imelo različne zadolžitve in je skrbelo za nemoteno delovanje celjskega dvora in gospostva (posesti) ter izvajanje oblastnih in neoblastnih (upravnih, sodnih, gospodarskih, obrambnih, oskrbovalnih in tako dalje) nalog. V instrumentalnem smislu je bila celjska uprava sredstvo grofov za vladanje in upravljanje njihovega dvora in gospostva ter izvajanje oblastnih in neoblastnih nalog. Na dvor in gospostvo moramo gledati kot na organsko celoto.

Razvoju celjske uprave lahko sledimo od druge polovice 14. stoletja dalje. Pogoji za razvoj uprave so bile dejanske potrebe in dovolj velika posest. Celjska uprava ni bila statična organizacija, ampak se je spreminjala s časom in se prilagajala okoliščinam.

Prva institucija, ki se je razvila že v žovneškem obdobju, je bila grajska uprava (gradiščanstvo). Med letoma 1340 in 1365 sta se razvili dvorna kapela in dvorna pisarna. Glede na to, da se do osemdesetih let 14. stoletja pojavljajo dvorni kaplani, ki so opravljali tudi pisarniške posle, sta bili dvorna kapela in dvorna pisarna sprva očitno združeni (oziroma je dvorna kapela opravljala pisarniške posle), kot je bilo običajno tudi na drugih dvorih. V 15. stoletju sta bili obe samostojen organ, čeprav je bilo v pisarni zaposlenih precej duhovnikov, kar je posledica teološke izobrazbe (pismenost in znanje latinskega jezika). Od šestdesetih let 14. stoletja dalje so bili postopoma uvedeni višji dvorni uradi: dvorni mojster, dvorni maršal, kuhinjski mojster, komornik in načelnik dvorne pisarne (sprva protonotar, nato kancler). Končno podobo pa je celjska uprava dobila v dvajsetih letih 15. stoletja.

Vsi uradi in službe niso bili dostopni vsakomur. Pomembni (višji) in tisti, ki so zahtevali vojaške veščine, so bili dostopni samo plemstvu (na primer urad dvornega mojstra, glavarja ali gradiščana), manj pomembni oziroma nižji uradi pa so bili dostopni tudi meščanom oziroma neplemenitim ljudem. Član dvorne kapele je lahko postal samo duhovnik, za članstvo v dvorni pisarni pa se zdi, da je bil kriterij izobrazba – pismenost in znanje nemškega ter latinskega jezika. V celjski upravi ne zasledimo kosezov ali žensk.

Celjsko upravo lahko razdelimo na dvorno in teritorialno. Ko govorimo o dvoru, nimamo v mislih samo rezidenčnega objekta, to se pravi dvorca, ampak tudi grofa z družino in dvornim osebjem, to je uradniki in služabniki. Dvor je torej nekaj živega, mobilnega in spremenljivega, pečat pa mu daje tisti, ki ga vodi, v našem primeru grof. Dvor je središče uprave in izvajanja oblasti.

Zaradi močne centraliziranosti rodbine Celjskih lahko v vseh obdobjih govorimo o enotni rodbinski politiki, ne moremo pa vedno govoriti o enem dvoru. Vsak polnoletni grof je imel praviloma svoj dvor in posledično svojo dvorno upravo. Uradna bivališča dvora in središče uprave so bile rezidence, kar pa ne pomeni, da se je dvor v njih stalno zadrževal. Celjski so bili precej mobilni in so imeli več rezidenc, ki so jih uporabljali po potrebi. Glavni tip njihove rezidence je bil grad in teh so imeli Celjski precej. Rezidenčnih gradov niso podeljevali v fevd svojim vazalom, temveč so jih zaupali v varovanje svojim gradiščanom. Med pomembne rezidence Celjskih sodijo Žovnek, Gornje Celje, Knežji dvor (v Celju), Turn (pri Velenju), Krapina (v hrvaškem Zagorju), Čakovec, Varaždin, Gradec (pri Zagrebu) in Ortenburg (na Koroškem). Na Žovneku ter Zgornjem in Spodnjem celjskem gradu so grofje imeli svojo zakladnico, v Zgornjem in Spodnjem celjskem gradu pa tudi arhiv. Za potrebe začasnega bivanja so imeli grofje na voljo tudi druga bivališča, ki so delovala kot začasne rezidence, in sicer v Ljubljani, na Dunaju, v Budimu in v zadnjih letih v Beogradu.

V celjski upravi se pojavljajo različne in številne dolžnosti, ki jim po smislu lahko rečemo tudi uradi, službe ali funkcije in mestoma organi. Generičnega termina oziroma skupnega imenovalca za vse primere nimamo, zato se lahko poslužujemo terminov, kot so uradniki, uslužbenci in funkcionarji, pač po smislu. Skupino posameznikov v upravi bi lahko imenovali osebje oziroma personal.

Povsem običajna fizična, gospodinjska, obrtniška, agrarna in druga opravila, s katerimi so skrbeli za vzdrževanje in oskrbovanje celjskega dvora ter gospostva, lahko prištevamo k upravi, če celjski dvor in gospostvo obravnavamo kot organsko

celoto. V tem smislu k upravi spadajo služabniki (služinčad), ki jih lahko razdelimo na dvorne sluge, obrtnike, delavce in druge, ki jih ne moremo natančno opredeliti. Mednje spadajo hlapci, dekle, strežaji, sobarji, konjarji, kuharji, kovači, vrtnarji, ribiči, tesarji, zlatarji, steklarji, sedlarji in razni specializirani obrtniki. Ti ljudje praviloma niso spadali med vazale, nekateri pa so vendarle prejeli fevde – poznamo primere zlatarja, kuharjev, kovačev, steklarskega mojstra in izdelovalca nožev. Podeljevanje fevdov takim ljudem lahko razumemo kot indic, da gre za celjsko osebje, ni pa to nujno.

Celjsko upravno osebje razdelimo na dve skupini, na 1) uradnike, ki jih bomo še spoznali, in že omenjene 2) služabnike, ki so po številu zagotovo prevladovali. Uradi, ki so jih vodili uradniki, lahko glede na pomembnost razdelimo na nižje in višje urade ali službe oziroma funkcije. Pri nekaterih uradnikih je opazno napredovanje, saj so začeli kot nižji in končali kot višji uradniki. Urade lahko razdelimo tudi glede na vrsto nalog; nekateri so bili upravni, drugi so imeli organizacijske naloge, tretji so nudili to, čemur bi danes rekli strokovne in tehnične storitve in tako dalje. Na vrhu celotne uprave pa je bil grof kot šef.

Nižje urade so vodili tako plemeniti kot neplemeniti posamezniki, to se pravi plemiči, meščani, tržani in duhovniki, višje urade pa samo plemiči in duhovniki. Do zdaj poznamo nekaj več kot trideset nižjih in višjih funkcij skupaj: svetovalec, dvorni mojster, dvorni maršal, kuhinjski mojster, komornik, vratarski mojster, kancler, protonotar, sekretar, pisar, kaplan, zdravnik, prokurator, zakladnik, komorni pisar, topniški mojster, gradbeni mojster, glavar, vicedom, gradiščan, oskrbnik, podgradiščan, grajski glavar, grajski upravitelj, zemljiški uradnik, kletar, kaščar, lovski mojster, lovec, gorski mojster, kletarski mojster, gozdar, mitničar, desetinar, kovničar, vrhovni vojaški poveljnik, deželski sodnik in mestni sodnik.

Na tem mestu še enkrat izpostavljamo dvorno kapelo in dvorno pisarno, ki smo ju že omenili. Dvorno kapelo so sestavljali kaplani, za katere nimamo indicev oziroma ne vemo, da bi bili hierarhično razvrščeni. Dvorne kapele v tem primeru ne smemo istovetiti s kapelo kot objektom. Dvorna pisarna, ki so jo sestavljali tako duhovniki kot laiki, je bila kolektivni organ in je imela načelnika oziroma predstojnika. Sestavljali so jo protonotar oziroma kancler kot načelnik, sekretarji kot višje pisarniško osebje in pisarji. Celjska pisarna je poslovala samo v nemškem in latinskem jeziku. Člani pisarne oziroma celjske uprave sploh, ki so bili duhovniki, so bili pogosto župniki v Celju, Laškem, Novi Cerkvi, Ponikvi in Radovljici.

Nekatere funkcije so bile strogo vezane na dvor (na primer dvorni mojster, dvorni maršal, komornik), spet druge na teritorij (na primer glavar, gradiščan, oskrbnik), nekaterih pa ne moremo strogo umestiti. Dvorni uradniki so bili za razliko od teritorialnih uradnikov mobilni in so po potrebi spremljali dvor na potovanju. Skupni imenovalec nalog dvornega osebja je bila skrb za vsakdanje nemoteno delovanje dvora.

Za nekatere funkcije, ki se pojavljajo v celjski upravi, imamo samo eno omembo, kar nas napeljuje na misel, da so bile ustvarjene po potrebi in se dolgoročno niso obdržale. Domnevamo lahko, da vse funkcije niso imele natančno določenega delokroga in so se naloge prilagajale okoliščinam. Katere funkcije so oziroma niso bile plačane, ne moremo vedeti. Le za gradiščane vemo, da so za varovanje in oskrbo gradov prejemali plačilo.

Za zdaj ne kaže, da bi celjska uprava poznala povsem častne funkcije, ampak se zdi, da so bile prav vse funkcije do določene mere opravilne. Prav tako ni mogoče opaziti, da bi katera koli funkcija imela stopnjevanje v nazivu (na primer nižji pisar, višji pisar). Imenovanje na funkcijo je bilo izključno v pristojnosti grofa in je po večini očitno potekalo ustno, v nekaterih primerih pa je bila izstavljena tudi listina kot dokazilo – vsaj gradiščanom in oskrbnikom ob prejetju gradu. Nekatere funkcije so morda bile – spet druge pa ne – časovno omejene, a končno odločitev o tem, kdo opravlja določeno funkcijo in kako dolgo, so sprejeli Celjski, ki pa so verjetno imeli različne kriterije, po katerih so presojali posameznikovo primernost. V vsakem primeru so imeli vedno možnost samovoljno razrešiti svoje uradnike.

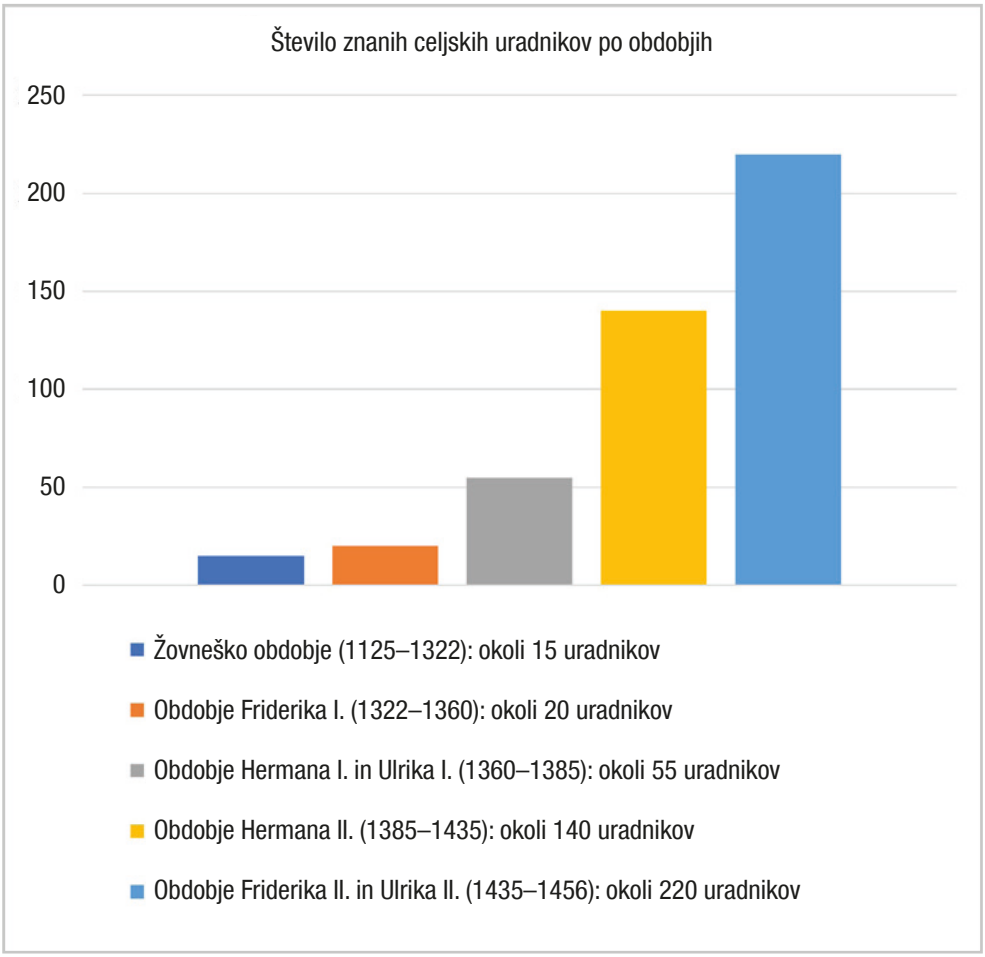

Grafični prikaz 2: Število znanih celjskih uradnikov po obdobjih.

Funkcija	Opis
Svetovalec	Svetovalci so bili zaupniki Celjskih v pravem pomenu besede. Gre za osebe, ki so morale uživati visoko zaupanje grofov. Celjski so se lahko na svoje svetovalce po potrebi obrnili za nasvet, vendar niso bili obvezani, da ga upoštevajo.
Dvorni mojster	Dvorni mojster je bil na čelu dvorne uprave. Predvidevamo lahko, da je bil zadolžen za organizacijo, delovanje in usmerjanje dvora in dvornega osebja po navodilih grofov.
Dvorni maršal	Dvorni maršal je bil zadolžen za nastanitev grofov na potovanju, za nastanitev njihovih gostov na obisku in za njihovo konjušnico. Maršal ni osebno skrbel za konje, saj so zanje skrbeli njemu podrejeni konjušniki.
Vratarski mojster	O zadolžitvah vratarskega mojstra vemo zelo malo. Lahko bi bil šef dvorne straže, odgovorne za varovanje grofa in njegove družine.
Kuhinjski mojster	Kuhinjski mojster je bil odgovoren za dvorno kuhinjo in je nadzoroval kuhinjsko osebje. Morda je vodil tudi računske knjige, v katerih so se evidentirali stroški in izdatki dvorne kuhinje.
Komornik	Komornik je imel nadzor nad komoro, to je zasebnimi prostori grofov, in garderobo. Po navodilih je lahko posloval s finančnimi sredstvi in opravljal knjigovodstvo. Lahko je bil zadolžen tudi, da skrbi za zakladnico.
Kancler (ali tudi protonotar)	Kancler (oziroma protonotar) je bil načelnik dvorne pisarne ter skrbnik najpomembnejšega pečata, s čimer mu je bilo poverjeno overjanje listin v grofovem imenu. To pomeni, da je bil kancler vedno oseba, ki je uživala zelo veliko grofovo zaupanje. Kancler praviloma ni osebno izdeloval listin, saj je za to imel na voljo podrejeno pisarniško osebje – pisarje.
Sekretar	Domnevamo lahko, da je bil sekretar višji uradnik dvorne pisarne, ki je imel dostop do pečatov za overjanje listin in morda tudi do arhiva ter je lahko overjal listine, ko je bil kancler odsoten.
Pisar	Pisar je bil nižji uradnik dvorne pisarne, ki je izdeloval listine in je bil podrejen kanclerju oziroma protonotarju ter sekretarju.
Dvorni kaplan	Dvorni kaplan je bil vladarjev osebni duhovnik in član dvorne kapele, zadolžen za vladarjevo duhovno oskrbo. Kot vešči latinskega jezika so lahko delovali tudi kot tolmači grofov.
Gradiščan (ali tudi oskrbnik oziroma glavar)	Gradove, ki jih Celjski niso podeljevali v fevd svojim vazalom, so poverili v upravo svojim gradiščanom. Naloge gradiščanov so bile, da grad proti plačilu varujejo in vzdržujejo. V poznem srednjem veku se za gradiščane uporabljata tudi naziva oskrbnik in glavar.
Zemljiškogosposki uradnik	Zemljiški uradnik je bil načelnik zemljiškega urada, gospodarsko-organizacijske enote zemljiškega gospostva, in je imel povsem gospodarske zadolžitve. Mednje so spadali skrb za različne donose zemljiškega gospostva in gospoščinske finance ter knjigovodstvo.
Kletar	Kletar je bil nižji uradnik in je imel gospodarske zadolžitve. Zadolžen je bil za gospoščinsko klet (kaščo), oskrbovanje gradu, prejemanje, skladiščenje in obračunavanje donosov zemljiškega gospostva ter organizacijo tlake.
Gorski mojster	Gorski mojster je izvajal nadzor nad vinogradi ter vinogradništvom. Prav tako je overjal kupoprodajo vinogradov in obračunaval donose od vinogradništva.
Mitničar	Mitničar je bil načelnik mitninskega urada in je bil zadolžen za pobiranje mitnine. Praviloma je prebival v bližini mitninske postaje, tj. mitnici, moral pa je biti pismen, da je lahko vodil mitninske knjige.
Lovski mojster	V poznem srednjem veku je bil lov na divje živali oziroma predvsem na visoko divjad skoraj izključno privilegij plemstva. Lovski mojster je bil zadolžen za nadzor nad lovišči, morda pa je skrbel tudi za lovske pse in sokole grofov. Bil je tudi načelnik lovcev.

Preglednica 1: Primeri nekaterih funkcij v dvorno-teritorialni upravi celjskih grofov in opis njihovih nalog.

SKLEP

Za klientelo srednjeveških teritorialnih zemljiških gospodov v nemškem cesarstvu in na Ogrskem imamo ministeriale, vazale, familijarje in uradnike. Med klientelo celjskih grofov se pojavljajo vazali, familijarji in uradniki iz vrst nižjega plemstva, meščanstva, duhovščine in kosezov. Ministeriali niso poznani. Razvoj klientele je opazen že v žovneškem obdobju, zares pravi razvoj pa se začne v času Friderika I. in nadaljuje vse do izumrtja rodbine leta 1456. Ta razvoj je potekal v več fazah. Tekom 14. stoletja so si Celjski ustvarili trdno klientelo na Spodnjem Štajerskem ter v Marki in Metliki. V začetku 15. stoletja je sledila izgradnja klientele na Ogrskem

oziroma Hrvaškem (pretežno v Zagorju v Slavoniji) in od leta 1418 na Kranjskem in zahodnem Koroškem. Vzporedno z izgradnjo klientele so Celjski od šestdesetih let 14. stoletja izgrajevali tudi lastno dvorno-teritorialno upravo. Njihovi uradniki so bili večinoma iz vrst njihovih vazalov. Celjska uprava je skrbela za tekoče delovanje dvora in upravljala s celjsko posestjo (zemljiškimi gospostvi, gradovi, mesti) v grofijah Celje, Ortenburg in Zagorje.

Štiri karte iz seta igralnih kart, poznanega kot Hofämterspiel (igra dvornih uradnikov). Na kartah so naslikani dvorni mojster (zgoraj levo), dvorni maršal (zgoraj desno), kuhinjski mojster (spodaj levo) in kancler (spodaj desno). Izdelavo kart naj bi naročil ogrski kralj Ladislav V. Habsburški (1440–1457) med letoma 1453 in 1455, ki je bil ravno takrat v skrbništvu svojega mrzlega strica Ulrika II. Celjskega. Vprašanje je, do kolikšne mere upodobitve na kartah resnično odražajo opravo omenjenih uradnikov
Vir: Hofämterspiel. Https://commons.wikimedia.org/w/index

Oris klientele celjskih grofov (1341–1456)

VIRI IN LITERATURA

Banfi, J. (2024). Celjski grofje in orodja cerkvene politike: patronat, odvetništvo in dobrotništvo. *Kronika*, *72*(2), 219–246.
Banfi, J. (2024). Celjski grofje kot fevdni gospodje in njihov fevdni dvor. *Prispevki za novejšo zgodovino: zbornik Andreja Studna, 64*(1), 18–34.
Banfi, J. (2023). *Klientela celjskih grofov*.[Doktorska disertacija]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
Banfi, J. (2023). Nekaj o položaju celjskih grofov in srednjeveškem plemstvu sploh. *Kronika*, *71*(1), 29–42.
Banfi, J. (2022). Uprava grofov Celjskih (1341–1456). *Kronika*, *70*(1), 21–58.
Borst, Aa. (Hg.) (1998). *Das Rittertum im Mittelalter*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
Brunner, O. (1992) *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. Middle Ages Series. University of Pennsylvania Press.
Domenig, Ch. (2021). Die Kanzlei der Grafen von Cilli. V Velička, T. (ur.), *Spätmittelalter in landesherrlichen Kanzleien Mitteleuropas. Alte Tradition und der mühsame Weg zu neuen Fragen und Antworten*. Geschichte: Forschung und Wissenschaft, 73 (str. 123–140). LIT Verlag.
Hechberger, W. (2010). *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*. Enzyklopädie deutscher Geschichte, 72. Oldenbourg Verlag.
Klebel, E. (1960). *Territorialstaat und Lehen: Studien zum mittelalterlichen Lehenswesen*. Vorträge und Forschungen 5 (str. 195–228). Jan Thorbecke Verlag.
Kosi, M. (2019). Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost plemstva v službi grofov Celjskih. V Golec, B. (ur.), *Družbena identiteta in mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (str. 11–64.). Založba ZRC, ZRC SAZU.
Kosi, M. (2012). Grajska politika – primer grofov Celjskih. Iz zgodovine slovenskih gradov. *Kronika, 60*(3), 465–494.
Miljan, S. (2015). *Familiaritas* i klijentelski sustav unutar plemićkog društva zagrebačke županije za vrijeme vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387–1437). *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 33 (str. 103–132). Zavod za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
Oset, Ž. (2019). Teharska koseška skupnost med tradicijo in modernostjo. V Golec, B. (ur.), *Družbena identiteta in mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (str. 249–267). Založba ZRC, ZRC SAZU.
Paravicini, W. (2011). *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*. Enzyklopädie deutscher Geschichte, 32. Oldenbourg Verlag.
Patzold, S. (2012). *Das Lehnswesen*. C. H. Beck.
Rady, M. (2000). *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. Studies in Russia and East Europe. Palgrave Macmillan.
Rösener, W. (1989). Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 45 (str. 485–550).
Schubert, E. (1996). *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*. Enzyklopädie deutscher Geschichte, 35. R. Oldenbourg Verlag.
Schulze, H. K. (2004). *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter. Bd. 1: Stammesverband, Gefolgschaft, Lehnswesen, Grundherrschaft*. W. Kohlhammer.
Schwanke, R. (1935). *Die Kanzlei der Grafen von Cilli (1341–1456)*. Staatsprüfungsarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung.
Bajt, D. in Vidic, M. (ur.) (2011). *Slovenski zgodovinski atlas*. Nova revija.
Spieß, K.-H. (2011). *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*. 3. Auflage. Franz Steiner Verlag.
Spieß, K.-H. (2008). *Fürsten und Höfe im Mittelalter*. WBG.
Spieß, K.-H. (1992). Ständische Abgrenzung und Soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter (str. 181–205). *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 56.
Štih, P. (1996). Celjski grofje, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele Celjske. V Rajšp, V. (ur.), *Grafenauerjev zbornik* (str. 227–256). ZRC SAZU.

Mag. Jerica Pavšič

GENERAL RUDOLF MAISTER V LITERARNIH DELIH ZA OTROKE IN MLADINO

Jerica Pavšič, MA

GENERAL RUDOLF MAISTER IN LITERARY WORKS FOR CHILDREN AND YOUTH

IZVLEČEK

V zadnjih desetletjih se je izdajanje literarnih del, v katerih ima pomembno vlogo general Maister, precej povečalo in doživelo pravi razcvet. Še posebej se je razmahnilo ustvarjanje literarnih del za otroke in mladino. Med temi deli je večina ilustriranih, kar daje upodabljanju lika generala Maistra novo, pomembno razsežnost. V članku predstavljamo literarna dela, namenjena otrokom in mladini, z generalom Rudolfom Maistrom kot glavnim likom. Utemeljujemo njihovo uporabnost za namen približanja življenja in dela našega domoljuba, generala in pesnika učencem in dijakom. Dela presojamo kot čtivo, ki mladega bralca in bralko vzgaja tudi v domoljubju.

Ključne besede: general Rudolf Maister, ilustrirana pripoved, roman, strip, pesmi

ABSTRACT

In recent decades, the publication of literary works in which General Maister plays a prominent role has increased considerably and experienced something of a boom. In particular, the creation of literary works for children and young people has boomed. Most of these works are illustrated, which adds an important new dimension to the portrayal of General Maister. The article presents literary works for children and youth with General Rudolf Maister as the main character. Their usefulness is justified for the purpose of bringing pupils and students closer to the life and work of our patriot, general and poet. The works are considered as reading material that can cultivate patriotism in young readers.

Keywords: General Rudolf Maister, pictorial story, novel, comic book, poems

UVOD

V letu 2024 zaznamujemo 150. obletnico rojstva in 90. obletnico smrti generala Rudolfa Maistra, človeka, ki je obranil slovensko severno mejo. Vlada Republike Slovenije se je spominu nanj in v čast njegovim izjemnim zaslugam za slovenski narod poklonila z razglasitvijo leta 2024 za leto generala Rudolfa Maistra.

O tem, koliko mladi poznajo generala Maistra, je bilo narejenih več raziskav. V anketi, izvedeni leta 2019 med dijaki 3. in 4. letnika I. gimnazije v Celju, katere izsledki so bili objavljeni v tej reviji (Majdič, 2020), so preverjali, kako dobro dijaki poznajo življenje in delo Rudolfa Maistra ter njegovo delovanje v Celju. Pokazalo se je, da temeljne podatke o kraju njegovega rojstva in smrti poznajo, manj pa vedo o specifičnih vidikih Maistrovega življenja in delovanja. Anketa je pokazala dobro poznavanje Maistrovega vojaškega delovanja in nekoliko slabše poznavanje njegove umetniške ustvarjalnosti oziroma delovanja na kulturnem področju (Majdič, 2020).

V raziskavah *Aktivno državljanstvo in domovina* in *Krepitev domoljubne in državljanske zavesti med mladimi*, ki so ju leta 2013 in leta 2022 izvedli na Fakulteti za družbene vede, pa so avtorji od učencev in dijakov želeli dobiti odgovor na vprašanje, vezano na področje domovinske pismenosti, ki je od njih zahtevalo, da podana imena sedmih slovenskih praznikov povežejo z datumi praznovanja teh praznikov. Kar zadeva poznavanje dneva Rudolfa Maistra, rezultati kažejo: da ta državni praznik bolje poznajo dijaki kot učenci, da se je to védenje od leta 2013 do 2022 precej povečalo ter da je odstotek učencev in dijakov, ki poznajo ta praznik, podoben odstotku učencev in dijakov, ki poznajo dan vrnitve Primorske k matični domovini (Kukovič in drugi, 2022).

V nadaljevanju predstavljamo literarna dela, ki so lahko v pomoč pri predstavitvi življenja ter delovanja generala in pesnika Rudolfa Maistra - Vojanova otrokom in mladini ter hkrati nudijo zanimivo literarno, večina tudi likovno doživetje.

Ilustracija Andreje Peklar v ilustrirani pripovedi *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta* (2016).

IGRIV KNJIŽNI SPREHOD V MAISTROVO OTROŠTVO

Ilustrirana pripoved ***O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta*** (2016) avtorice Alenke Juvan in ilustratorke Andreje Peklar ima realistični okvir, vsebuje pa tudi pravljični del. Ta je prikazan prek dečka Martina, živečega v današnjem času, ki sanja o srečanju z mladim Rudolfom Maistrom. Martin se v svojih sanjah igra na Zapricah pri Kamniku z mladim Rudolfom, njegovima bratoma Arturjem (1868–1876) in Ernestom (1871–1897) ter drugimi znanimi intelektualci in umetniki iz tistega časa,[1] ki so otroštvo preživljali v Kamniku, Maistrovem rojstnem mestu. Srečajo se tudi s pravljičnimi in prazgodovinskimi liki, značilnimi za Kamnik. Tako je zgodba povezana s kamniško legendo o Veroniki z Malega gradu ter z odkritjem okostja mamuta v Nevljah pri Kamniku. Skozi sprehod dečka Martina in njegovega dedka po Kamniku dobi bralec uvid v dejanske zgodovinske okoliščine življenja in dela Rudolfa Maistra (Pavšič, 2019).

1 Kot vrstniki Rudolfa Maistra v pripovedi nastopajo: pravnik, avstro-ogrski diplomat, pisatelj in prevajalec Josip Suchy (1869–1941), duhovnik, pesnik in dramatik Anton Medved (1869–1910), slikar in ilustrator Anton Koželj (1874–1954), slikar Maks Koželj (1883–1956), slikar, ilustrator in scenograf Ivan Vavpotič (1877–1943).

DELI MLADIH AVTORJEV

Pripoved ***Vojak, umetnik, junak – Rudolf Maister*** (2014, 2016, 2023) avtorjev dr. Aleša Marđetka, Aline Hojnik in Katje Šacer ter ilustratork Arijane Horvat in Valentine Lovrec je delo nekdanjih učenk in učitelja zgodovine na Osnovni šoli dr. Franja Žgeča Dornava. Besedilo je zgoščena pripoved o življenju in delu Rudolfa Maistra, napisana v prvi osebi ednine, s celovitim orisom celotnega poteka Maistrovega delovanja prevzema oblasti v Mariboru in obranitve slovenske severne meje. Med zanimivostmi knjige je gotovo ilustracija generala Maistra, tudi večkrat (po)objavljena – na njej je general Maister upodobljen kot brkati Superman, in sicer v značilnem oblačilu oziroma ogrinjalu tega pravičniškega junaka popkulture z nadnaravnimi močmi. Upodobljen je leteč v zraku, kar je za Supermana značilen položaj. Na njegovem ogrinjalu je izrisana črka M za razliko od Supermanove črke S (Pavšič, 2019).

Ilustracija Arijane Horvat in Valentine Lovrec v ilustrirani pripovedi *Vojak, umetnik, junak – Rudolf Maister* (2014).

Za razliko od prej omenjenih knjižnih del zgodovinski roman ***Junak*** ni namenjen ravno najmlajšim, vendar ga v ta pregled uvrščamo zato, ker je delo mladega avtorja Andraža Babška, ob zmagi na anonimnem natečaju knjižne založbe še učenca osnovne šole. Zgodba osvobajanja Maribora in Štajerske opisuje dogodke med 30. marcem 1918 in 30. septembrom 1919, pripovedujejo jo trije posamezniki, vsakega so se pomembni zgodovinski dogodki na svoj način dotaknili. »*Roman sem napisal za ljudi, za širšo množico, z namenom, da opozorim, da je domoljubje pomembna stvar. Domoljubni smo tudi pri nas doma. V Evropi, blizu nas, potekajo vojni konflikti in nikoli se ne ve, kaj bo. Če podpiramo svoj narod, je lažje, če se povezujemo,*« je povedal mladi avtor na eni od predstavitev svojega knjižnega prvenca (Babšek, Mengeš, 13. maj 2023).

Naslovnica zgodovinskega romana Junak (2022).

PARTLJIČEVI STVARITVI O GENERALU MAISTRU ZA MLADE BRALCE

Eden najbolj priznanih slovenskih pisateljev, prejemnik Prešernove nagrade Tone Partljič, se je generalu Maistru v svojih delih temeljito posvetil, tako v delih za odrasle kot v tistih, namenjenih v prvi vrsti mladim bralcem. Za njegovo pripoved ***Deklica in general*** (2011, 2018) je značilno, da je besedilo razdeljeno na dva dela, ki potekata vzporedno. Na straneh, ki so po navadi označene s sodimi številkami, teče izčrpna realistična zgodovinska pripoved o življenju in herojskih dejanjih generala Maistra; na straneh, ki so običajno označene z lihimi številkami, pa pripoved, ustvarjena po resnični izpovedi Katice Žižek, poročene Lešnik (1919–2011), ki jo je general in pesnik učil lepe slovenščine, ko se je kot mlada deklica srečevala z njim ob njegovih obiskih pri pravniku in lenarškem notarju Franju Štupici na Zavrhu nad Voličino in Lenartom v Slovenskih goricah (Pavšič, 2019).

Naslovnica ilustrirane pripovedi *Deklica in general* (2011, 2018) z ilustracijo Antona Buzetija.

Leta 2006 sta Ministrstvo za obrambo in Bralna značka Slovenije izdala deset Partljičevih črtic ***General***, ki so namenjene tako mlajšim bralcem kot odraslim. Črtice temeljijo na mariborskem prevratu in drugih zgodovinskih dogodkih, dotikajo se tudi Maistrovega življenja v Mariboru po prvi svetovni vojni, čemur je pisatelj dodal literarno noto in seveda zanj značilno sočloveku naklonjeno in inteligentno humornost. V črticah nastopajo konkretni liki, Maistrovi soborci in sopotniki. V eni izmed črtic, *Moj general Maister*, pisatelj oriše tudi svoj osebni odnos do generala, ki je, kot piše pisatelj, »*umrl skoraj natanko šest let prej, preden sem jaz prijokal na ta svet*« (Partljič, 2006, str. 93).

Naslovnica knjige *General: deset črtic o Rudolfu Maistru* (2006)

Stripovska risba in dialogi. Glavan, Mihael, Stepančič, Damijan (2019) *Naš Maister v stripu.*

STRIP O GENERALU MAISTRU ZA NAJBOLJ RADOVEDNE

Naš Maister je izšel leta 2019, v obdobju priljubljenosti biografij v stripu. Leto pred tem, leta 2018, je izšla biografija v stripu o Franju Malgaju, borcu za severno mejo, zaslužnem, da je Mežiška dolina pripadla matični domovini Sloveniji. »*Maistrov pogum, zanimiva vizualna podoba, dinamično življenje in naravnost filmska zgodba*« so bili po besedah avtorja pripovednega dela dr. Mihaela Glavana (1945–2022), velikega poznavalca življenja in dela generala Maistra, ter avtorja stripovskih risb uveljavljenega slovenskega ilustratorja Damijana Stepančiča »*odlična podlaga za ustvarjanje stripovske zgodbe*« (Glavan, Stepančič, Kamnik, 12. februar 2020). Avtor pripovednega dela se je mojstrsko spoprijel z izzivom, kako v kratkih vrsticah povedati čim več in ob tem podati celovito zgodbo, ter opozoril tudi na nekatera dejstva iz generalovega življenja, ki niso pogosto omenjena (denimo Maistrovo bivanje in delovanje v poljskem Przemyślu[2]), stripovske risbe pa zaokrožijo pripoved o Maistrovem poklicnem in zasebnem življenju v razburljivo in napeto stripovsko zgodbo, po kateri z zanimanjem posegajo srednješolci in odrasli (Pavšič, 2020).

KNJIŽNA NOVOST V LETU GENERALA RUDOLFA MAISTRA

V letu generala Rudolfa Maistra je izšla nova knjiga z generalom v glavni vlogi. Alenka Juvan je, tokrat skupaj s Katarino Mahnič in ilustratorko Ejti Štih, izdala že drugo slikanico o generalu Maistru. Ilustrirana pripoved z naslovom ***Rudolf in Vojko ali Kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor*** na tu in tam liričen način govori o prelomnih trenutkih po koncu prve svetovne vojne, ko je general Rudolf Maister odločno posegel v usodo Maribora in Štajerske ter ju trajno postavil v slovenske roke. V slikanici sledimo prepletu stvarne pripovedi s pravljično zgodbo, v kateri nastopajo živalski junaki, in sicer konji, med njimi Maistrov konj Vojko (njegovo ime je izpeljanka iz Maistrovega pesniškega psevdonima Vojanov), ki ima vlogo pripovedovalca ter nosilca akcije. Knjiga je ob razlagi odraslega bralca razumljiva tudi najmlajšim, zaradi zahtevnosti teme, ki jo je mogoče ob vseh raznovrstnih razsežnostih zares razumeti le na podlagi življenjskih izkušenj, pa je zanimiva za vse generacije (Pavšič, 2024).

Ilustracija Ejti Štih v ilustrirani pripovedi *Rudolf in Vojko ali Kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor* (2024).

V zadnjih mesecih leta 2024, leta generala Rudolfa Maistra, sta I. gimnazija v Celju in Osrednja knjižnica Celje izdali knjigo – grafično zgodbo za mlade z naslovom *Ko je Maister zaplul po Savinji* avtor ja Urha Ferleža, z ilustracijami Lucije Karničar. Delo se posveča obdobju, ki ga je Rudolf Maister preživel v Celju, ko se je ob svoji vojaški službi z naklonjenostjo posvetil tudi svetovanju in vodenju narodnostno zavednih celjskih dijakov pri ustvarjanju tajnega literarnega glasila *Savinja: dijaške leposlovne in znanstvene vaje.*

ŽLAHTEN, NA NOVO DOMIŠLJEN IZBOR MAISTROVIH PESMI, V ESTETSKO DOVRŠENI IZDAJI

Doslej smo predstavili literarna dela različnih avtorjev z generalom Rudolfom Maistrom v vlogi glavnega lika. Polona Majdič na koncu že omenjenega članka

2 Maistrova visoka in izpričana slovenska narodna zavednost je bila razlog za njegove številne službene težave in disciplinske kazni. Tako je bil nadporočnik Rudolf Maister novembra leta 1908 kazensko premeščen v Przemyśl v Galiciji. Leta 1912 je tam postal poveljnik podčastniške šole. Na pročelju stavbe, v kateri je bil sedež podčastniške šole, sta konec maja 2024 odkrila spominsko ploščo minister za obrambo Republike Slovenije in namestnik poljskega obrambnega ministra.

predlaga, da bi veljalo pri seznanjanju mladih z dejstvi o generalu Maistru večjo pozornost nameniti tudi njegovi umetniški plati (Majdič, 2020). V letu 2024 je izšla tudi nova knjižna izdaja izbora[3] pesmi Rudolfa Maistra - Vojanova *Maistrovih trideset*. Pesmi so razporejene po slovenskih pokrajinah, ilustracije Eve Mlinar pa povezujejo tri barve – zeleno, rdečo in rožnato –, ki so barve tradicionalnega slovenskega šopka (nageljna, rožmarina in roženkravta) ter simbolizirajo naravo in domovino (zelena), kri in vojno (rdeča) ter ljubezen in upanje (rožnata). Zbirko bogati spremna beseda prof. dr. Urške Perenič.

SKLEP

Paleta predstavljenih literarnih del na privlačen in dostopen način predstavlja generala Rudolfa Maistra različnim skupinam mladih bralcev, pa tudi odraslim, v vsej njegovi celovitosti. Pomen dajejo namreč širokemu spektru vlog, s katerimi se je general Maister odlikoval v svojem življenju in z njimi zaznamoval zgodovino Slovencev – kot vojaški poveljnik, domoljub in ustvarjalec na področju kulture –, pa tudi vlogam, ki jih je imel v zasebnem življenju – kot sin, mož, oče in prijatelj. Na podlagi različnih objavljenih ocen je mogoče zaključiti, da temeljijo na zgodovinskih dejstvih. Prav tako pa je jasno, da se skozi dela zrcalita naklonjenost avtorjev do obravnavane tematike in njihova domoljubna naravnanost.

PREDSTAVLJENA DELA

Babšek, A. (2022). *Junak*. Kulturni center Maribor, zavod za umetniško produkcijo in založništvo.
Ferlež, U. (2024). *Ko je Maister zaplul po Savinji.* I. gimnazija v Celju in Osrednja knjižnica Celje.
Glavan, M., in Stepančič, D. (2019). *Naš Maister v stripu*. Miš.
Juvan, A. (2016). *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta*. Medobčinski muzej.
Maister, R. (2024). *Maistrovih trideset. Zbirka pesmi ob 150. obletnici rojstva in 90. obletnici smrti.* (Ur. Breda Podbrežnik Vukmir). Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.
Mahnič, K., in Juvan, A. (2024). *Rudolf in Vojko ali Kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor.* Založba Pivec.
Marđetko, A., Hojnik, A., in Šacer, K. (2014). *Vojak, umetnik, junak – Rudolf Maister*. Osnovna šola dr. Franja Žgeča Dornava.
Partljič, T. (2006). *General: deset črtic o Rudolfu Maistru*. Karantanija.
Partljič, T. (2011). *Deklica in general*. Založba AJDA, IBO Gomboc.

VIRI IN LITERATURA

Babšek, A. Predstavitev knjige *Junak*. Mengeš, 13. maj 2023.
Glavan, M., Stepančič, D. Maistrov večer, predstavitev knjige *Naš Maister*. Kamnik. 12. februar 2020.
Kukovič, S., Haček, M. in Prebilič, V. (2022). *Domoljubna in državljanska zavest med mladimi*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
Majdič, P. (2020). Kako dobro dijaki poznajo Rudolfa Maistra. *Zgodovina v šoli*, *28*(1). Zavod RS za šolstvo, str. 78–84.
Pavšič, J. (2019). Upodobitve generala Maistra v ilustriranih pripovedih za mladino. *Monitor ISH, Revija za humanistične in družbene vede, XXX*(1), str. 31–51.
Pavšič, J. (2020). Prebrali smo knjigo Naš Maister v stripu. *Revija Slovenska vojska, XXVIII*(8-9), str 49.
Pavšič, J. (2024). Knjižna novost o generalu Maistru za vse generacije. *Revija Slovenska vojska, XXX*(6), str. 42.

3 Nov izbor in ureditev je opravil uredniški odbor, ki so ga sestavljale direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik mag. Breda Podbrežnik Vukmir, vodja Rojstne hiše Rudolfa Maistra v okviru Medobčinskega muzeja Kamnik Alenka Juvan ter literarna zgodovinarka in teoretičarka prof. dr. Urška Perenič.

Luka Klajderič, Osnovna šola Marije Vere Kamnik

RUDOLF MAISTER – 150. OBLETNICA ROJSTVA BORCA ZA SLOVENSKO SEVERNO MEJO

Luka Klajderič, Primary School Marije Vere Kamnik

RUDOLF MAISTER – THE 150TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF THE FIGHTER FOR SLOVENIA'S NORTHERN BORDER

IZVLEČEK

Rudolf Maister velja za enega najpomembnejših in najprepoznavnejših Slovencev. Ob koncu prve svetovne vojne in na začetku razpadanja habsburške monarhije se je uprl svojim (tedaj) nadrejenim častnikom ter se postavil na stran Slovencev in Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Čeprav je med Maistrom in slovenskimi političnimi veljaki v Ljubljani prišlo do nestrinjanja glede načina osvojitve slovenske Štajerske in Koroške – ali s silo ali čakati na diplomatska pogajanja –, je čas že kmalu zatem pokazal, da je bila poteza, s katero je general sicer deloval samovoljno, popolnoma pravilna odločitev. Boji za slovensko severno mejo so za vedno zaznamovali podobo Rudolfa Maistra in njegovih borcev. Potem ko je prevzel nadzor nad Mariborom in razglasil mobilizacijo, je sledil njegov najbrž največji podvig – zasedba krajev na Štajerskem ob narodnostni meji. Uspehi, ki so Maistra že tedaj povzdignili med najpomembnejše slovenske posameznike, so hkrati predstavljali njegov vrhunec, saj je v vojaških akcijah na Koroškem imel precej bolj obstransko vlogo. Neglede na končen razplet dogajanj (poraz na koroškem plebiscitu, kjer je bil zadolžen za vodenje slovenske propagande) je njegov prispevek za Slovence izjemno pomemben in ga nedvomno lahko uvrščamo med največje slovenske domoljube in junake.

Ključne besede: Rudolf Maister, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, slovenska severna meja, Maribor, koroški plebiscit

ABSTRACT

Rudolf Maister is considered one of the most important and recognisable Slovenians. At the end of World War I and the beginning of the demise of the Habsburg monarchy, he refused to obey his superior officers and sided with the newly founded Country of Slovenians, Croats and Serbs. Even though there were many disagreements between Maister and Slovenian politicians on the manner of conquering Slovenian Styria and Carinthia – with force or with diplomacy – time quickly showed that the general's arbitrary actions were the right decision. The fight for the Slovenian northern border is a crucial part of the image of Rudolf Maister and his companions, but it is hard to overlook the fact that had Slovenian politicians' leadership qualities been better, Maister's success would have been even greater. After he took control of Maribor and declared mobilisation, he reached his military peak by conquering towns by the national border in Styria. That paved the way for him to become one of the most important Slovenians. Sadly, his role in the fights for Carinthia was more lateral because of the Serbian interference, but regardless of the final unravelling of events (defeat at the Carinthian plebiscite, where he was in charge of the Slovenian propaganda), his contribution for Slovenians is of exceptional importance and we can definitely recognize him as one of Slovenia's greatest patriots and heroes.

Keywords: Rudolf Maister, State of Slovenians, Croats and Serbs, Slovenian northern border, Maribor, Carinthian Plebiscite

UVOD

Slovenci smo bili dolgo časa na prepihu prerivanj tujih sil – nevedoč, katero pot ubrati ter kako se rešiti iz primeža večjih narodov. Daljnosežne posledice dejanj Rudolfa Maistra in njegovih borcev spadajo med prelome dogodke, ki so izrazito oblikovali tako našo zgodovino kot sedanjost. Eden izmed teh prelomnih dogodkov je boj za slovensko severno mejo, ki je kljub veliki zmagi (pridobitev Maribora) pustil grenak priokus, izgubo Koroške. Sto petdeset let po Maistrovem rojstvu se še vedno poraja vprašanje, ali ga lahko uvrščamo ob bok Slovencev, ki so ključno zaznamovali slovensko zgodovino.

Ko je že postajalo jasno, da gre prva svetovna vojna proti koncu, se je slovenskemu narodu porodila možnost, da končno začne tlakovati lastno pot. Kot majhen narod smo bili Slovenci veliko časa spregledani, ozemlje današnje Slovenije pa je bilo v interesni sferi sosednjih držav. Čeprav je razplet dogajanj po prvi svetovni vojni vodil do nastanka skupne jugoslovanske države, ki je bila skorajda različica Avstro-Ogrske (večnacionalnost in tuji monarhi), pa vendarle dogodki, ki so pripeljali do odcepitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (dalje Država SHS) od habsburške monarhije, pričajo o tem, da je bila želja po samostojnosti in neodvisnosti precejšnja; združitev s Srbi je bila samo nujen korak za obstanek.

Ko je bilo po prvi svetovni vojni, v času kaosa in negotovosti, treba hitro ukrepati, so to slovenski politični veljaki tudi storili. Nikakor niso mogli zaobiti nekaterih nesoglasij, katerih posledica je bila izguba delov slovenskega ozemlja in tamkajšnjega prebivalstva, a kljub temu je njihove ukrepe treba slaviti. Obdobje po prvi svetovni vojni je postalo eno izmed najpomembnejših poglavij slovenske zgodovine in kulturne dediščine. Čeprav le-ta morda ni tako bogata kot denimo francoska, nemška in angleška, ima za nas, Slovence, neprecenljivo vrednost.

Hitre in temeljne ukrepe je ob razpadanju habsburške monarhije izvedel general Rudolf Maister. Ob opisu njegovih pogumnih dejanj predstavljam vojaške boje in prizadevanja Slovencev, da bi s Slovenci poseljeni deli Štajerske in Koroške ostali znotraj meja novonastale Države SHS. Čeprav Slovenci v tej nameri niso bili popolnoma uspešni, pa doseženih rezultatov in žrtev, ki so za seboj želele pustiti boljši svet, nikakor ne smemo spregledati, kaj šele pozabiti.

VOJNA SE BLIŽA KONCU

Avstro-Ogrska ni razpadla v trenutku, ko je v vili Giusti na obrobju Padove prišlo do podpisa premirja z antanto, ampak je postopno razkrajanje te velike večnacionalne države trajalo dalj časa. Ideja o enakopravnosti narodov in njihovi pravici do samoodločbe se je med nenemškimi narodi znotraj monarhije krepila že pred marčno revolucijo iz 1848. Slovenci so z drugimi južnimi Slovani vse bolj razmišljali o združitvi v skupno južnoslovansko državo. Leta 1918 je ameriški predsednik Woodrow Wilson razglasil svoj program 14 točk, s katerimi je nameraval postaviti temelje povojni svetovni ureditvi; ena izmed njih je predvidevala tudi avtonomijo narodov Avstro-Ogrske (Hartman, 1998).

Poleti 1918 so se Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so živeli znotraj meja habsburške monarhije, zaradi slabega položaja centralnih sil začeli nagibati k ideji, da se je treba začeti organizirano pripravljati na prevzem oblasti. Še posebej je to veljalo za Slovence, ki so bili obdani z imperialističnimi državami in so na njihov račun že izgubili veliko slovenskega ozemlja (Ude, 1977).

16. avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za slovenske dežele in Istro, katerega program je temeljil predvsem na zedinjenju jugoslovanskega naroda v samostojno državo (Slovenski narod, 1918, št. 185). S tem so se začele priprave na državno osamosvojitev. Narodni svet je bil politično telo, ki je sklenilo, da se bo čez čas podredilo skupnemu Narodnemu svetu Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu (Narodno veče) ter da se jugoslovanska država ustanovi zunaj okvira habsburške monarhije. Predsednik narodnega sveta je bil dr. Anton Korošec, ki je bil zaslužen za nastanek Narodnega sveta za Trst, Goriško, Koroško in Štajersko (Mikuž, 1965).

31. oktobra 1918 je bila v Ljubljani ustanovljena Narodna vlada za Slovenijo pod predsedstvom Josipa Pogačnika. Ob prevratu je prevzela oblast in upravo nad vsem slovenskim ozemljem, kar je obsegalo Kranjsko, Goriško, slovenski del Istre, Trst z okolico, Štajersko in Koroško; pri tem je bilo vprašanje slovenske severne meje še na stežaj odprto. Narodna vlada v Ljubljani ni posvečala pretirane pozornosti severni meji, saj je menila, da bodo Slovenci na mirovni konferenci brez večjih težav dosegli ugoden rezultat. 12. novembra 1918 je bila razglašena Republika Nemška Avstrija kot nemška republika, ob tem pa je zaradi vprašanj glede meje (obmejne kraje sta si lastili obe državi) prišlo do nasprotovanja s strani Države SHS. V ta nasprotja je usodno posegel Rudolf Maister (Mikuž, 1965).

General Rudolf Maister (1874–1934), general, pesnik.
Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK. Http://dlib.si/details/URN:NBN:SI:img-JQ0MARCQ

BOJI ZA SLOVENSKO SEVERNO MEJO

Prevzem oblasti v Mariboru in zasedba narodnih meja na Štajerskem

Zadnja služba, ki jo je Rudolf Maister opravljal v okviru habsburške monarhije, je bila vloga stalnega poveljnika črne vojske št. 26 v Mariboru (Hartman, 1998). Po juliju 1917, v dobi jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, se je Maister v Mariboru povezal z vodilnimi slovenskimi politiki in ob koncu vojne sodeloval z Narodnim svetom za Štajersko. 29. oktobra 1918 je prišlo do razglasitve nove in neodvisne Države SHS, že naslednji dan pa je mariborski nemški občinski svet razglasil Maribor z okolico kot del Republike Nemške Avstrije. 1. novembra 1918 je prišlo do sestanka vseh višjiv oficirjev v štajerski prestolnici, kjer je bil sprva govor o nedeljivosti Štajerske, nakar pa je Rudolf Maister izrekel znamenite besede: »*Ne priznavam teh točk! Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in nad vso Spodnjo Štajersko.*«[1]

Po tem trenutku navdiha, ki je izviral iz narodne zavednosti, je moral Maister hitro ukrepati. S sedmimi častniki in sedeminosemdesetimi vojaki je prevzel poveljstvo nad Mariborom in vso Spodnjo Štajersko ter ju podredil oblasti Narodnega sveta za Štajersko, ki ga je povišal v generala (Hartman, 1998). Avstrijski Nemci so 3. novembra 1918 v Mariboru ustanovili zeleno gardo oz. Schutzwehr (obrambna straža). Maister je imel na razpolago le manjše število slovenskih vojakov in častnikov, pomoči pa ni dobil od nikoder, saj se je zaradi stavk avstrijsko-nemških železničarjev

1 *Pred 146 leti se je rodil naš vzornik, obranitelj slovenske severne meje general Rudolf Maister.* Https://www.gov.si/novice/2020-03-30-pred-146-leti-se-je--rodil-nas-vzornik-obranitelj-slovenske--severne-meje-general-rudolf-maister/

vojaštvo počasi vračalo s front, medtem ko je bilo treba hitro ukrepati, saj so avstrijski Nemci že načrtovali prevrat (Kosmač, 2018). Pomoč s strani Narodne vlade je tokrat prišla v obliki prostovoljnih železničarjev, kar je omogočilo oživitev železniške povezave med Ljubljano in Mariborom (Slovenec, 1918, št. 276).

Na podlagi teh dogajanj je general Maister 9. novembra razglasil mobilizacijo na območju Štajerskega obmejnega poveljstva (Slovenec, 1918, št. 258). Temu so odločno nasprotovali avstrijski Nemci, hkrati pa mu Narodna vlada v Ljubljani ni nudila dovoljšne podpore, saj je ocenila, da deluje samovoljno. Kljub negodovanju centralne oblasti je 20. novembra ustanovil Mariborski pešpolk, z njim pa je nastala tudi prva redna slovenska vojska z okrog 4.000 vojaki, 200 častniki (Mariborski in Celjski polk, Tržaški bataljon, Topniško poveljstvo Maribor, Mariborski dragonski polk, Letalska stotnija Maribor in druge vojaške službe) in slovenskim poveljstvom. Ustanovljena je bila tudi prva slovenska vojaška realka. 23. novembra je Maister razorožil avstrijsko-nemško zeleno gardo, jo razpustil in z vojsko narodnozavednih Slovencev, domoljubov, postal edina vojaška sila v Mariboru (Kosmač, 2018).

27. novembra so Maistrove čete zasedle Špilje ter nato še Radgono, Cmurek, Lučane, Radlje (Marenberg) in Muto. Maister je s svojimi borci zasedel slovensko narodno mejno območje na Štajerskem, kjer je po sklenitvi mirovne pogodbe z Nemško Avstrijo skoraj v celoti potekala tudi državna meja. Vojaška akcija je potekala skladno s pogodbo, ki sta jo 27. novembra 1918 podpisala avstrijsko-nemški območni poveljnik Rudolf Passy in general Maister. Pogodba je določala, da lahko slovenske čete zasedejo kraje ob narodnostni meji, od Radgone do Šmohorja pri Beljaku. S tem so bili ustvarjeni temelji za zasedbo Koroške, a mu je Narodna vlada v Ljubljani ponovno oporekala in mu ni dovolila nadaljnjega napredovanja; za nameček sklenjene pogodbe nista priznali niti deželni vladi Štajerske in Koroške. 14. januarja 1919 je prišlo do bojev štajerskega obmejnega poveljstva pri Lučanah in 4. februarja še v Radgoni. Končno je bilo premirje sklenjeno 13. februarja (Svenšek idr., 2018).

27. januarja 1919 je prišla v Maribor ameriška vojaška delegacija pod poveljstvom podpolkovnika Shermana Milesa, ki se je z Maistrom pogovarjala o določitvi meja. Maister naj bi bil tudi odgovoren za smrt trinajstih civilistov, ker je ukazal streljanje na množico desettisočih Spodnještajercev, ki so izražali voljo, da bi Maribor ostal nemško mesto pod avstrijsko oblastjo. Dogodek se je v zgodovino zabeležil kot mariborska krvava nedelja, čeprav je do incidenta prišlo v ponedeljek. Maister je samostojno poveljstvo ohranil do 23. januarja, ko je general Krsta Smiljanić, poveljnik skupne armadne divizije v Ljubljani, obiskal Maribor in se mu zahvalil za obrambo severne meje (Kosmač, 2018).

BOJI NA KOROŠKEM

5. novembra 1918 je prišla v Ljubljano delegacija koroških Slovencev in želela od Narodne vlade doseči, da bi slovenska vojska zasedla Koroško. Narodni vladi se z zasedbo Koroške ni mudilo, končno pa je za poveljnika obrambe na Koroškem postavila stotnika Alfreda Lavriča (Ude, 1977). Celovec, ključno mesto za obvladovanje Koroške, je bil tedaj v rokah avstrijsko-nemškega meščanstva. Za preprečevanje izgredov vojakov, ki so se vračali s fronte, pa tudi pred morebitnimi civilnimi

izgredi je koroška deželna vlada ustanovila Bürgerwehr za pomoč žandarmeriji; na drugi strani je Slovenski narodni svet na Koroškem začel ustanavljati narodne straže (Ude, 1977).

Novice o prihajajoči nevarnosti so kmalu dosegle Franja Malgaja, ki je nemudoma krenil proti Koroški (Sienčnik, 1987). General Maister se je z Malgajem dogovoril, da se iz Mežiške doline premakne v Podjuno. Slovenski borci so bili s pomočjo srbskih enot uspešni ter so konec novembra osvojili Pliberk in Velikovec (Slovenski narod, 1918, št. 281). Pod poveljstvom Alfreda Lavriča je 18. novembra prišlo do zasedbe Borovelj, nekaj dni pred tem pa so njegovi možje že zasedli Ljubelj (Sienčnik, 1987). General Maister je vladi v Ljubljani poslal potek demarkacijske črte s predlogom za takojšno zasedbo omenjenega območja, vendar je poverjeništvo za narodno obrambo njegov predlog zavrnilo, saj so se bali dodatnega prelivanja krvi, ki bi lahko novonastalo državo prikazalo v nedemokratični luči. Generalu Maistru so zatrdili, da bo vse to in še več doseženo s pogajanji (Sienčnik, 1987). V začetku decembra je po kratkem boju prišlo do slovenske zasedbe Dravograda, sočasno je padla tudi Rožna dolina (Ude, 1977).

Obmejno avstrijsko-nemško vojaštvo si je sredi decembra 1918 že opomoglo od zadanih udarcev prevrata. Petnajstega decembra 1918 so se avstrijski Nemci reorganizirali, opogumili in z napadom na srbski oddelek v Grabštajnu začeli s protiofenzivo. Narodna vlada v Ljubljani je za temi dogodki zaostajala in prepozno ukazala mobilizacijo, povrhu vsega pa je še iz boja za Koroško izrinila njena dva najodločnejša častnika – Malgaja so premestili v Guštanj, kjer je uril može za frontno bojevanje, Maister pa je bil omejen samo na štajerski mejni odsek (Sienčnik, 1987).

Slovenski politiki so bili prepričani, da bomo Slovenci dobili celotno Koroško, a so avstrijski Nemci na mednarodnem političnem prizorišču naredili bistveno več. Končno je med vodilnimi možmi začelo prevladovati mnenje, da bi bilo treba na silo zasesti vse ozemlje, ki so ga zahtevali na mirovni konferenci, oz. narediti to, za kar se je general Maister zavzemal že novembra 1918 (Sienčnik, 1987).

Avstrijsko-nemška ofenziva je bila uspešna, zato je poveljstvo nad četami, ki so se umikale s Koroške, začasno prevzel general Maister. Določil je tudi zbirališča čet, kjer naj bi se utrdile in postavile v obrambni položaj (Ude, 1977). Slovenci so avstrijsko napredovanje ustavili šele pred Slovenj Gradcem, na sami deželni meji med Štajersko in Koroško. Strahotni poraz slovenske vojske je močno prizadel prebivalstvo, a že kmalu zatem so začele potekati priprave za koroško ofenzivo, ki se je začela 28. maja 1919 (Slovenec, 1918, št. 123). Rudolf Maister je v jugoslovanski ofenzivi na Koroško poveljeval Labotskemu odredu, ki je štel dva tisoč mož. Njegova naloga pa je bila zavzeti Labot (Lavamünd) in prodreti po dolini Labotnice proti severu ter s tem varovati desni bok ofenzive. Glavnina Labotskega odreda je zavzela Labot, napredovala proti Št. Pavlu in ga po težkih bojih za okoliške vasi zavzela (Hartman, 1998).

Proti koncu ofenzive so se v Kranju začela pogajanja med jugoslovansko in koroško avstrijsko-nemško delegacijo, ki se jih je udeležil tudi general Maister. 6. junija 1919 je slovenska vojska vkorakala v Celovec in nato osvojila Gosposvetsko polje. Istega dne je bilo sklenjeno premirje, sočasno s tem pa je svet četverice v Parizu sklenil, da se plebiscitno ozemlje razdeli v dve coni (A in B) z nevtralnim ozemljem med njima. 10. oktobra 1920 so Slovenci oz. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev plebiscit v coni A na veliko presenečenje vseh izgubili, a kot tolažilna »*nagrada*«

se je večina prebivalstva v južnem delu (pod Dravo) opredelila proti vključitvi v Avstrijo. Na takšen rezultat sta po svoje vplivala Maistrova osebnost in njegovo ravnanje pred plebiscitom (Slovenec, 1918, št. 235).

SKLEP

Rudolf Maister velja za enega najpomembnejših in najprepoznavnejših mož, kar se jih je rodilo na slovenskih tleh. Vrednotenje njegovega zgodovinskega pomena še vedno poteka. Del razlogov za takšno podobo je treba iskati v komunistični oblasti, ki je po drugi svetovni vojni prevzela nadzor v Sloveniji in Jugoslaviji ter enostransko prikazovala narodne heroje samo iz svojih vrst. Drugi razlog pa bi lahko pripisali predvsem zgodovinski distanci, saj še ni minilo dovolj časa od boja za slovensko severno mejo in povojnega oblikovanja novonastalih držav. Tretji razlog pa je ta, da je bil liberalnih prepričanj in zato v konservativnih krogih odrinjen že v obdobju med obema vojnama. Morda je potrebna menjava še kakšne generacije, da bomo Slovenci prenehali z družbeno polarizacijo ter začeli razumeti, da samostojnost ni nekaj samoumevnega, temveč se je zanjo treba nenehno boriti, četudi samo s spominjanjem in učenjem iz preteklih napak in dejanj pomembnih zgodovinskih osebnosti, med katere spada Rudolf Maister.

Dvostranskost Maistrove podobe se na neki način prav tako kaže v slovenskem šolstvu, kjer so njegovi dosežki opisani le v nekaj povedih; ne najdemo ga niti pri izbirnih vsebinah. Ob tem se izrazito porajajo vprašanja, kdo bo cenil našo preteklost, če ne mi sami, kako dolgo lahko traja Maistrov spomin ter ali ga slovensko zgodovinopisje resnično postavlja ob bok največjim Slovencem. Treba je izpostaviti dejstvo, da je zgodovina slovenstva obširna tematika ter da je veliko posameznikov z različnih področij prispevalo k oblikovanju slovenskega naroda, a so v učbenikih prav tako spregledani. Pa vendar občutek, da se z njimi pobliže srečamo samo na gimnaziji ali višji šoli, ni ravno zadosten.

Ne glede na to, kako Slovenci dojemamo Rudolfa Maistra, je treba poudariti dejstvo, kako ga vidijo naši severni sosedje, za katere je bolj vandal, celo terorist, kakor sposoben vojaški poveljnik in domoljub ter samo nekdo, ki jim je odtrgal del ozemlja. Eden izmed čarov zgodovine tiči ravno v tem, da imamo zgodbo, ki jo vsaka stran pripoveduje malce drugače; pa vendar se na koncu pred resnico ne moremo skriti. Kljub temu da je od razpada habsburške monarhije minilo že več kot sto let, ko so bili časi (in z njimi pogoji) precej drugačni kot danes, se je težko otresti občutka, da so nastale rane v slovenski in avstrijski družbi še vedno globoke. Morda zgodovinska razdalja še ni dovolj velika.

Da je Maister lahko dosegel tovrstne uspehe, na podlagi katerih je pridobil današnji status, je potreboval tudi pogoje, ki so se Slovencem začeli ponujali ob koncu prve svetovne vojne – osvoboditi se izpod jarma Habsburžanov in si izboriti lastno državo. V življenju je velikokrat pomembno ugodno časovno sosledje oz. ključni trenutki, ki zaznamujejo in oblikujejo prihodnost bodisi posameznika bodisi naroda. V teh trenutkih je treba pokazati obilo poguma in odločnosti, še posebej pa velja to za prelomne dogodke slovenske zgodovine. Bistvo se skriva v besedah starogrškega filozofa Epikteta, ki je dejal, da okoliščine ne oblikujejo moža, temveč samo razkrijejo njegovo pravo naravo.

Tako general Maister kakor tudi preostali narodnozavedni Slovenci so v teh težkih in nepredvidljivih časih – v prepričanju, da delajo samo v korist svojega naroda – ravnali po svojih najboljših močeh. S tem so pokazali, da v času velikih sprememb, ki so nas popeljale do popolne samostojnosti, znajo preseči razlike in stopiti skupaj. Med Maistrovimi borci imamo številni izmed nas prednike, ki so bili pripravljeni žrtvovati svoje življenje za višji cilj, zato je naša dolžnost, da jih ne pozabimo in varujemo njihovo dediščino.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

Hartman, B. (1998). *Rudolf Maister: general in pesnik*. DZS.
Mikuž, M. (1965). *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Mladinska knjiga.
Sienčnik, L. (1987). *Koroški plebiscit 1920*. Obzorja.
Ude, L. (1977). *Boj za severno slovensko mejo: 1918–1919*. Obzorja.

Spletni viri

Svenšek, A., Kač, M., Jerič, S., Gruden, T., Dovjak, R., Štok, K., Tratnik, K., Kosmač, G., in Vasev, B. *(2018). Kako je prva svetovna vojna spremenila svet: Boji za severno mejo*. Https://www.rtvslo.si/mmc-podrobno/mmcpodrobno-kako-je-prva-svetovna-vojna-spremenila-svet/471198
Pred 146 leti se je rodil naš vzornik, obranitelj slovenske severne meje general Rudolf Maister. Https://www.gov.si/novice/2020-03-30-pred-146-leti-se-je-rodil-nas-vzornik-obranitelj-slovenske-severne-meje-general-rudolf-maister/
Kosmač, G. (2018). *Rudolf Maister – od mitizacije do zgodovinskega spomina*. Https://www.rtvslo.si/prva-svetovna-vojna/zgodbe-in-pricevanja/rudolf-maister-od-mitizacije-do-zgodovinskega-spomina/472539

Časniki

Jugoslovanski železničarji proti mariborskim nemškim železničarjem. *Slovenec*, 30. 11. 1918, št. 276, str. 2.
Končni izid plebiscita. *Slovenec*, 14. 10. 1920, št. 235, str. 3.
Osvoboditev Koroške se je pričela. *Slovenec*, 29. 5. 1919, št. 123, str. 3.
Srbi na Koroškem. *Slovenski narod*, 26. 11. 1918, št. 281, str. 2.
Ustanovitev narodnega sveta. *Slovenec*, 16. 8. 1918, št. 186, str. 1.
Vojaška služba od 18-40 leta. *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, št. 265, str. 2.

Dr. Tjaša Konovšek, Inštitut za novejšo zgodovino

DOMA V EVROPI. PRIDRUŽEVANJE SLOVENIJE EVROPSKI UNIJI (1989–2004)[1]

Tjaša Konovšek, PhD, Institute of Contemporary History

AT HOME IN EUROPE. THE JOINING OF SLOVENIA TO THE EUROPEAN UNION (1989–2004)

IZVLEČEK

Članek se posveča slovenskemu vstopu v Evropsko unijo z vidika daljšega časovnega trajanja. Oriše zgodovino Evropske gospodarske skupnosti (EGS) kot predhodnice Evropske unije (EU), preoblikovanje EGS v EU ter nastanek Slovenije kot samostojne nacionalne države. Kot osrednje časovno obdobje članek obravnava razvoj EU in Slovenije v devetdesetih letih. Pristopna pogajanja, prilagajanje institucij in zakonodaje pravilom in normam EU ter posledice slovenskega vstopa v EU so osrednje teme, ki jih osvetljuje članek. Časovno se ta sklene s slovenskim vstopom v EU leta 2004. Z usmerjanjem pozornosti na institucije članek uvodoma predstavi polje politične zgodovine in novega institucionalizma, s čimer pojasni, kako dolgo življenje institucij, njihovo formalno delovanje in narativi, ki jih ustvarjajo, pomembno sooblikujejo politične procese, vključno z delovanjem posameznih politikov in političnih strank ter ravnanjem volivk in volivcev. Članek nakazuje tudi aktualne raziskovalne trende ter predstavlja ključne ugotovitve nekaterih slovenskih in tujih raziskovalcev v povezavi s politično zgodovino, prehodom iz socializma v parlamentarno demokracijo in ključnimi institucijami demokratičnega sistema.

Ključne besede: Slovenija, Evropska unija, Evropska gospodarska skupnost, institucije, integracija

ABSTRACT

The article focuses on Slovenia's entry into the European Union from a longer time perspective. It outlines the history of the European Economic Community (EEC) as the precursor of the European Union (EU), the transformation of the EEC into the EU and the emergence of Slovenia as an independent national state. The article takes the development of the EU and Slovenia in the 1990s as the central time period. The accession negotiations, adaptation of institutions and legislation to the EU rules and norms, and the consequences of the Slovenian entry in the EU are the main topics highlighted by the article. Time-wise, this ends with Slovenia becoming the EU member in 2004. By directing the attention to the institutions, the article begins by presenting the field of political history and new institutionalism, explaining how a long life of institutions, their formal activities and the narratives they create help shape in a significant way political processes, including actions of individual politicians and political parties, as well as actions of voters. The article also indicates current research trends and presents the key findings by some of the Slovenian and foreign researchers in connection with the political history, transition from socialism to parliamentary democracy and key democratic system institutions.

Keywords: Slovenia, European Union, European Economic Community, institutions, integration

1 Članek je nastal v okviru programa P6-0281 *Politična zgodovina.*

UVOD

Doma v Evropi, varni v Natu – tako se je glasil uradni slogan kampanje, ki je v mesecih pred referendumoma o vstopu Slovenije v Evropsko unijo (EU) in zvezo Nato, izvedenih spomladi leta 2003, potekala pod vodstvom Urada Vlade Republike Slovenije za informiranje. V brošuri, ki je vsebovala nagovore volivkam in volivcem ter jim poskušala pojasniti, za kaj pri procesih vstopanja Slovenije v EU in zvezo Nato pravzaprav gre, je Urad na nekaj straneh zbral nagovore (ali njihove odlomke) mnogih vidnejši slovenskih politikov.[2] Glede na to, da so politiki prihajali iz raznolikih, celo nasprotujočih si političnih tokov, je bilo sporočilo, ki so ga pošiljali javnosti, presenetljivo enotno: EU in zveza Nato zagotavljata boljšo slovensko prihodnost. Volivke in volivce so pozivali, naj na prihajajočih referendumih brez dvoma podprejo vstop Slovenije v obe organizaciji.

Strnjeno zgodovinsko dogajanje okrog leta 2003, ko sta bila referenduma izvedena, in leta 2004, ko je Slovenija uradno postala članica EU in zveze Nato, ima dolgo zgodovino. Pričujoči članek bo skladno s tem najprej na kratko osvetlil nastanek Evropske gospodarske skupnosti (EGS) in EU, nato pa se bo obširneje posvetil političnemu razvoju dogodkov, ki so neposredno vodili do vstopa Slovenije v EU. Osrednji historični pregled se bo raztezal od začetka razpada Socialistične federativne republike Jugoslavije v poznih osemdesetih letih prek nastanka Republike Slovenije kot neodvisne nacionalne države leta 1991 do njene ponovne vključitve v – tokrat evropski – nadnacionalni okvir leta 2004.

Članek bo obravnaval slovenski vstop v zvezo Nato samo v kontekstu skupne kampanje in sočasne izvedbe referendumov leta 2003 ter skoraj hkratnega vstopa Slovenije v obe organizaciji. Vstopanje Slovenije v politična in vojaška zavezništva po njeni osamosvojitvi leta 1991 je bilo mnogo širše vprašanje kot samo pridružitev EU (kar je postal eden izmed pomembnih ciljev zunanje politike v času razpadanja Jugoslavije) in zvezi Nato: ti dve organizaciji še zdaleč nista bili edini, pri katerih se je Slovenija potegovala za članstvo, prav tako pa je izvedba dveh sočasnih referendumov o vstopu v obe zvezi ohranjala vprašanji ločeni. Zveza Nato in EU sta se najpogosteje kot tesno povezana pojma hkrati pojavljala v političnem diskurzu.[3]

Poleg historične analize slovenske pridružitve EU in pregleda glavnih mejnikov političnega razvoja je namen članka nakazati osrednje trende raziskovanja politične zgodovine. Ti bodo delno vključeni v samo metodologijo članka in uporabljeni znotraj glavnega besedila, večinoma pa bodo bralcu predstavljeni s pomočjo opomb v obliki navajanja temeljne in druge relevantne literature.

Metodološko raziskovalno ozadje članka temelji na pristopu, imenovanem *novi institucionalizem*. Ta sicer izhaja iz politologije, vendar si z zgodovinopisjem deli mnoge lastnosti (Steinmo, 2008; Fioretos, Falleti in Sheingate, 2016). Na področju zgodovinopisja novi institucionalizem med drugim prinaša obnovljeno zanimanje za institucije, kot sta država in parlament, ter z njim povezane teme (Aerts, 2019; Gašparič, 2012; Schulz in Wirsching, 2012; Ihalainen, Ilie in Palonen, 2016; Gjuričová in Zahradníček, 2018; Gjuričová idr., 2014). V povezavi z institucijami velja posebno pozornost nameniti narativom – zgodbam, ki jih institucije (so)ustvarjajo, saj imajo zgodbe mnogokrat na javno dojemanje in posledično

2 To so bili: dr. Janez Drnovšek kot takratni predsednik Republike Slovenije, Janez Stanovnik kot nekdanji predsednik predsedstva Republike Slovenije, Milan Kučan kot nekdanji predsednik Republike Slovenije, Borut Pahor kot takratni predsednik Državnega zbora Republike Slovenije in mag. Anton Rop kot takratni predsednik Vlade Republike Slovenije. S krajšimi izjavami pa je sodelovalo tudi nekaj takratnih ministrov ter vidnejših politikov, vključno z Janezom Janšo, Dimitrijem Ruplom, dr. Andrejem Bajukom in drugimi. (Vir: *Doma v Evropi, varni v Natu. Urad vlade RS za informiranje. Ministrstvo za zunanje zadeve in Ministrstvo za obrambo.* Http://nato.gov.si/slo/publikacije/referendum-eu-nato.pdf).

3 Slovenski parlament je v mandatnem obdobju 1996–2000 okrepil svoje delovanje na področju mednarodnega sodelovanja Slovenije. Januarja 1997 so poslanci izvolili pet stalnih zastopstev parlamenta oziroma njegovih delovnih teles, s katerimi je navezal tesnejše institucionalno sodelovanje: delegacijo državnega zbora v Parlamentarni skupščini Sveta Evrope (EU), v Parlamentarni konferenci Srednjeevropske pobude, v Parlamentarni skupščini Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), pridruženo delegacijo v Severnoatlantski skupščini (Nato) in delegacijo v Skupščini Zahodnoevropske unije. Slovenski državni zbor je 24. septembra 1998 dodatno imenoval slovenski del delovnega telesa, imenovanega Pridružitveni parlamentarni odbor, ki so ga poleg slovenskih poslancev sestavljali predstavniki Evropskega parlamenta (vodstvo slovenskega dela je prevzela LDS). Njegova temeljna naloga je bila prenašanje mnenj med slovenskim in evropskim parlamentom. Srednjeevropska pobuda (Central European Initiative) je zveza srednjeevropskih držav, nastala leta 1989, ki spodbuja politično in gospodarsko sodelovanje držav v regiji. Pobuda je še vedno aktivna. *(Central European Initiative.) Z*ahodnoevropska unija je bila obrambna zveza desetih držav, ki je vrh svojega delovanja dosegla v devetdesetih letih. Leta 2011 je organizacija prenehala delovati, njene naloge pa so se prenesle na preostale organe EU. *(Državni zbor Republike Slovenije. Poročilo o delu državnega zbora 2000 – 2004,* 7).

na politično odločanje večji učinek kot preverjena dejstva (Antohi, Trencsényi in Apor, 2007). Poleg novega institucionalizma so za obravnavo slovenske politične zgodovine v devetdesetih letih, ko je Slovenija zamenjala tako državni okvir kakor politični in gospodarski sistem, pomembne tudi ugotovitve študij, ki preučujejo tranzicije. Tudi te izvirajo s polja politologije, središče svoje pozornosti pa usmerjajo prav na prehod enostrankarskih političnih sistemov v parlamentarno demokracijo. V kombinaciji z zgodovinopisjem lahko *tranzitološke študije* prinesejo obetavne rezultate (Kopeček in Wciślik, 2015).

Za kaj je torej pri slovenski pridružitvi EU pravzaprav šlo? Kakšne so bile zgodbe, ki so se spletale okrog tega dogodka? »*Prvi razlog za vstop Slovenije v Evropsko unijo in v Nato je odločitev za aktivno slovenstvo. Gre za pomemben korak na poti, na katero je Slovenija stopila s plebiscitom,*« je integracijo interpretiral Milan Kučan (*Doma v Evropi, varni v Natu*). »*Tako kot nam Evropska unija zagotavlja gospodarsko prosperiteto in sobivanje v Evropi, nam Nato prinaša obrambno varnost na dolgi rok,*« je dodajal dr. Janez Drnovšek (*Doma v Evropi, varni v Natu*). A »*obe najpomembnejši evropski združenji sta danes [leta 2003, op. a.] drugačni kot pred desetletjem, ko smo si članstvo zastavili kot nacionalni strateški cilj,*« je povzela spremna beseda zloženke (*Doma v Evropi, varni v Natu*). Osrednje teme, ki so torej oblikovale razpravo slovenskega vstopa v EU, so bile predvsem gospodarska uspešnost, varnost ter ideja, da je bil eden izmed namenov, zakaj je Slovenija postala samostojna država, prav njena vključitev v evropski družbeni, gospodarski in politični prostor. A med časom, ko je integracija postala eden izmed pomembnih slovenskih političnih ciljev, in časom, ko je ta cilj dosegla, je minilo več let, v katerih sta se – kakor zelo točno opisuje brošura *Doma v Evropi, varni v Natu* – spremenili tako Slovenija kakor EU sama. Poglejmo, kako.

PREGLED NASTANKA EGS IN EU

Po drugi svetovni vojni je bila Evropa v ruševinah, politično in gospodarsko razdeljena (Lowe, 2015). Na podlagi deklaracije takratnega francoskega zunanjega ministra Roberta Schumana iz leta 1950 so leto kasneje Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Francija, Zahodna Nemčija in Italija ustanovile Evropsko skupnost za premog in jeklo (ESPJ) s ciljem ustvariti skupni trg ter s tem zmanjšati možnost morebitne vojne v prihodnosti (*Schumanova deklaracija, maj 1950; Zgodovina Evropske unije, 1945–1959*). Leta 1957 so iste države podpisale Rimski pogodbi, s katerima sta bila ustanovljeni EGS in Evropska skupnost za atomsko energijo (Euratom), ki sta začeli delovati januarja 1958. EGS je imela cilj ustvariti skupni trg z odpravo trgovinskih ovir in vzpostavitvijo skupnih politik, zlasti na področju kmetijstva, prevoza in konkurence. To je pomenilo ne le ekonomsko sodelovanje, ampak tudi politično zavezništvo med državami članicami (Toplak, 2011; Ostrowski, 2023).

V gospodarsko uspešnih v sedemdesetih letih se je EGS postopoma širila. Leta 1973 so se obstoječim pridružile nove države Velika Britanija, Irska in Danska, leta 1981 se jim je pridružila Grčija, leta 1986 Španija in Portugalska. EGS pa se je širila tudi v institucionalnem smislu: sprejela je vrsto ukrepov za izboljšanje gospodarskega usklajevanja med državami članicami, vključno z uvedbo skupne kmetijske

politike in regionalnih razvojnih programov, ter leta 1984 svoj prvi raziskovalni program, imenovan Esprit, ter leto kasneje program Erasmus, ki je omogočil (in še danes omogoča) finančno podporo univerzitetnim študentom, ki želijo študirati v kateri izmed drugih evropskih držav (*Zgodovina Evropske unije 1960–1969; Zgodovina Evropske unije: 1970–1979; Zgodovina Evropske unije, 1980–1989*).

Devetdeseta leta so prinesla intenzivne spremembe v razvoju EGS. Leta 1992 je bila podpisana Maastrichtska pogodba, ki je uradno ustanovila EU. Pogodba je razširila obseg evropskega povezovanja z uvedbo treh stebrov: gospodarske in monetarne unije (*Ekonomska in monetarna unija*), skupne zunanje in varnostne politike (*Zunanja in varnostna politika*) ter sodelovanja na področju pravosodja in notranjih zadev (*Pravosodje in temeljne pravice*). Maastrichtska pogodba je hkrati postavila temelje za uvedbo skupne valute, evra, ki je bil uveden leta 1999 kot obračunska enota in leta 2002 kot fizična valuta. Sredi devetdesetih let je v ospredje stopil Schengenski sporazum, ki je bil prvič podpisan leta 1985 med petimi evropskimi državami (Belgijo, Francijo, Zahodno Nemčijo, Luksemburgom in Nizozemsko) ter drugič kot Schengenska konvencija (oziroma Konvencija o izvajanju Schengenskega sporazuma) podpisan junija 1990. Ko je septembra 1993 stopil v veljavo, je dokončno rešil vprašanja glede ukinitve mejnih kontrol med državami podpisnicami tudi za državljane tretjih držav (Čebular, 2005).

Politični konsolidaciji je sledila tudi gospodarska: leta 1993 je bil vzpostavljen Evropski gospodarski prostor, ki je omogočil prost pretok oseb, blaga, storitev in denarja (*Single market and standards*). EU se je še naprej širila, saj so se leta 1995 pridružile Avstrija, Finska in Švedska (*Zgodovina Evropske unije 1990–1999*), leta 2004 pa je prišlo do največje širitve, ko se je EU pridružilo deset novih držav: Češka, Ciper, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovenija, Slovaška. Za prilagoditev večji in bolj raznoliki uniji so bile nujno potrebne institucionalne reforme. Pogodbi iz Nice, podpisani leta 2001 (*Pogodba iz Nice*), je leta 2007 sledil podpis Lizbonske pogodbe (*Lizbonska pogodba*). Na podlagi pogodbe iz Nice je Lizbonska pogodba okrepila institucije EU in izboljšala njihovo delovanje: uvedla je stalnega predsednika Evropskega sveta, poenostavila sistem odločanja in okrepila vlogo Evropskega parlamenta.

Osemdeseta, predvsem pa devetdeseta leta so torej z vidika EGS in EU sovpadala s korenitimi spremembami (Piris, 2010). V tem času je Socialistična republika Slovenija, ena izmed šestih jugoslovanskih republik, že izrazila svojo težnjo po približevanju evropskemu prostoru. Leta 1989 je v Ljubljani potekal 11. kongres Zveze komunistov Slovenije, ki jo nosil naslov *Evropa zdaj! Z Jugoslavijo k Evropi*.[4] Na njem se je Zveza komunistov Slovenije odpovedala vodilni vlogi in spremenila svoje ime v ZKS – Stranka demokratične prenove. V kontekstu gospodarske, politične in družbene krize osemdesetih let je reformna politika, s katero je ZKS iskala izhod iz nje, tega leta dosegla svoj vrh. Klic k Evropi, kot so si ga zamislili strategi ZKS, sicer ni pomenil vključitev v EU, ki takrat še niti ni obstajala; vključitev v EU je sledila šele desetletje in pol pozneje. V sebi pa je poziv vendarle nosil osnovno značilnost, ki je v prihodnjih letih v okviru zapletene integracije v EU motivirala slovensko politiko in javnost, to je prinesti evropski način življenja na slovenska (oziroma jugoslovanska) tla (Čepič, 2008; Čepič, 2020; Mishkova in Trencsényi, 2017).

4 Jani Bavčer, *Evropa zdaj!: 11. kongres Zveze komunistov Slovenije: Ljubljana, 22.–23. 12. 1989: Z Jugoslavijo k Evropi*. Https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-QCDHGP8R. V času, ko je Drnovšek predsedoval federalnemu predsedstvu, si je kot predsedujoči prizadeval za institucionalizacijo sodelovanja jugoslovanske federacije kot celote z Evropskim združenjem za prosto trgovino (European Free Trade Association, EFTA) in Svetom Evrope. SI AS 1944, t. e. 292, brez p. e. Pogovor z dr. Janezom Drnovškom, 7. 7. 1989.

ČAS TRANZICIJE: SLOVENSKO PRIBLIŽEVANJE EU

Kako je bil evropski način življenja razumljen v poznih osemdesetih letih v Sloveniji? V programskem dokumentu leta 1989 je bil ta v prvi vrsti opredeljen kot demokratičen in odprt (Repe, 2003) – značilnosti, ki sta jih poosebljali gospodarsko uspešna in povezovalna EGS in pozneje EU. Poleg eksplicitnega sklicevanja na Evropo je leto 1989 sprožilo začetek demokratizacije slovenskega političnega prostora na formalni ravni. Pri tem je (poleg same ZKS, civilne družbe in nastajajoče opozicije ter dejavnikov znotraj federacije in širše) kot institucija ključno vlogo odigrala skupščina oz. parlament. Delegati, ki so bili v slovensko republiško skupščino izvoljeni leta 1986, so do leta 1989 sprejeli nekaj bistvenih dokumentov, s katerimi so omogočili demokratizacijo slovenskega političnega prostora na način, ki ji je nudil legitimnost tako v domačem kakor mednarodnem okolju (Gašparič, 2015; Gašparič in Gjuričová, 2015; Zajc, 2002).

Socializem, ki je bil izhodiščna točka tranzicije, se je od parlamentarne demokracije, ki se je vzpostavila v devetdesetih letih, razlikoval v več ključnih točkah. Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) je bila skladno s svojo ustavo iz leta 1974 razdeljena na šest republik in dve avtonomni pokrajini. Vseh osem konstitutivnih enot je imelo svoje lastne ustave ter precejšnjo mero avtonomije, vse skupaj pa je vezala enotna federativna ustava. Ta je predvidevala vrsto pravic za državljanke in državljane federacije, med drugimi socialne pravice ter pravice v povezavi z dostopnostjo zdravstvene oskrbe ter izobrazbe. Druga področja življenja, povezana predvsem s političnim delovanjem ter kritičnostjo do države, so bila nasprotno precej restriktivno urejena. Sistem ni predvideval možnosti političnega organiziranja zunaj družbenopolitičnih organizacij, ki so bile pod vodstvom Zveze komunistov Jugoslavije (v slovenskem primeru Zveze komunistov Slovenije), strogo je bilo obravnavano tudi kritiziranje države in njene oblasti.[5] Politično in gospodarsko delovanje države je bilo urejeno skladno z idejo samoupravljanja in delegatskega sistema, s čimer naj bi pri odločanju o vseh pomembnejših stvareh bilo pritegnjeno čim večje število prebivalcev (Rangus, 2016). V resnici so vse ključne odločitve izhajale iz enega centra – hierarhično delujoče Zveze komunistov Jugoslavije in šestih republiških ter dveh pokrajinskih zvez. Struktura Zveze komunistov je tako odražala strukturo federacije (Čepič, 2005).[6]

Po Titovi smrti leta 1980 je federacijo zajela gospodarska kriza, ki se je sčasoma razširila tudi na družbeno ter politično. Ustavna ureditev federacije in republik, ki je tekom let vsakič znova poosebljala dogovorjeno družbeno, politično in gospodarsko ureditev države, se je tudi v osemdesetih letih pokazala kot eno izmed glavnih področij, kjer se je kriza pokazala ter razreševala (Gabrič, 2005). Trenja med republikami in avtonomnima pokrajinama so se v Sloveniji na področju spreminjanja ustave sprva pokazala kot postopek sprejemanja amandmajev k republiški ustavi, ki so po pravni poti postopoma utrli pot demokratizaciji.

Amandmaji so bili sprejeti v več sklopih. Prvega je skupščina sprejela septembra 1989 in je med drugim zajemal trajno pravico naroda do samoodločbe, pravico do samostojnega vključevanja Slovenije v mednarodne organizacije, uvedbo tržnega gospodarstva, demokratičnega samoupravljanja in političnega pluralizma ter tako Sloveniji odpiral možnost za priključitev evropskim in svetovnim integrativnim

5 Morda najbolj poznan je 133. člen federalnega kazenskega zakonika: *»Kdor z namenom, da bi ogrozil z ustavo določeno državno in družbeno ureditev ali varnost SFRJ, poziva ali ščuva k temu, da se s silo spremeni državna in družbena ureditev SFRJ, strmoglavijo najvišji organi oblasti, njihovi izvršilni organi in predstavniki teh organov (122. člen), [ta] se kaznuje z zaporom od treh mesecev do petih let.«* Kazen je bila predvidena tudi, če bi posameznik slednje storil s pomočjo iz tujine ali pa iz tujine uvozil material, ki bi pripomogel k rušenju državne ureditve in vloge Zveze komunistov, ter ta material razširjal med prebivalstvom. *Kazenski zakon socialistične federativne republike Jugoslavije*. Ius-info. Https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z7628EBZ/clen/133 Sporni so bili tudi drugi členi kazenskega zakonika, npr. 114. člen o kontrarevolucionarnemu ogrožanju družbene ureditve, 134. člen o zbujanju narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti, 136. člen o združevanju za sovražno delovanje ter 157. člen o žalitvi SFRJ. Obsojenih po teh členih je bilo v Sloveniji v osemdesetih letih izrazito malo (Kos, 2004).

6 Na področju zgodovine Jugoslavije izhajajo dela, ki prinašajo mnoge nove metodološke in vsebinske ugotovitve. V ospredje raziskovalnih interesov stopajo (tudi, ne pa izključno) teme, kot so izobraževanje (Baćević, 2014), družbena kritika (Ramšak, 2019) ter problematika raziskovanja samega (Radeljić in Villa, 2021), feminizem in pravice žensk (Lóránd idr., 2024), samoupravljanje (Musić, 2021), socialistična misel (Robertson, 2024), narod (Jezernik, 2023; Ivešić, 2024), gibanje neuvrščenih (Stubbs, 2023), mikrosocializem in vsakodnevno življenje (Duda, 2023a; Duda, 2023b) ter druge kulturnozgodovinske tematike (Fotiadis, Ivanović in Vučetić (ur.), 2019; Vučetić, 2012).

tokovom (*Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije*, 1989). Socialistična skupščina je decembra 1989 sprejela zakonodajo o volitvah v skupščino ter s tem omogočila nastanek večstrankarskega sistema (*Zakon o volitvah v skupščine*; *Zakon o političnem združevanju*), marca 1990 pa je sprejela še en sklop amandmajev, s katerimi je nadgradila demokratične spremembe ter suverenost Slovenije, za katere je temelj položila s septembrskimi amandmaji (*Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije*, 1990). Osamosvojitveni akti Republike Slovenije so postavili temelj demokratičnemu sistemu, kar je bil prvi pogoj za integracijo Slovenije v EGS in EU (Villa, 2017).[7]

S sprejemanjem nadaljnjih osamosvojitvenih aktov je po prvih večstrankarskih demokratičnih volitvah aprila 1990 nadaljevala novoizvoljena Demosova skupščina. Prek skupščine in kasneje parlamenta so se stekale vse pomembnejše odločitve, ki so se dotikale slovenske države in njene demokratizacije ter osamosvojitve, pri čimer jim je skupščina nudila ustrezno legitimnost.[8] Po sprejemu nove Ustave Republike Slovenije leta 1991 se je začelo obdobje Slovenije kot samostojne nacionalne države (Repe, 2002; Repe, 2010) in politična ambicija, da slednja postane del spreminjajoče se evropske skupnosti, je na področju zunanje in notranje politike stopila v ospredje.

Čas med letoma 1992 in 2004 so na notranjepolitičnem polju zaznamovale parlamentarne volitve, na katerih je zmago vsakokrat slavila Drnovškova Liberalnodemokratska stranka, po združitvi z nekaterimi drugimi strankami leta 1994 preimenovana v Liberalno demokracijo Slovenije (LDS). Politika stranke je bila postopna, kompromisna in povezovalna (Konovšek, 2020a), njeno vodenje države pa pogosto težavno in počasno (Konovšek, 2020b).[9] V času, ko je LDS vodila državo, je Slovenija sprejela tako rekoč vse potrebne akte ter izvedla preoblikovanje institucij ter slovenske zakonodaje na način, ki je leta 2004 omogočil, da Slovenija postane članica EU.

Prvi dokument, ki ga je Republika Slovenija 5. aprila 1993 podpisala takrat še z EGS, je bil *Sporazum o sodelovanju* (*Zakon o ratifikaciji Sporazuma o sodelovanju*), medtem ko je Slovenija uradno zaprosila za začetek pogajanj 10. junija 1996 v obliki *Pridružitvenega sporazuma* (*Zakon o ratifikaciji Evropskega sporazuma o pridružitvi*). Istega leta sta Slovenija in EU podpisali začasni sporazum o trgovini, kar je omogočilo nastanek območja proste trgovine med Slovenijo in državami članicami EU. Evropska komisija je julija naslednje leto predstavila mnenje o državah kandidatkah za vstop v EU, naslovljeno *Agenda 2000* (*Agenda 2000; Commission Opinion*). V njem je izrazila pozitivno mnenje o Sloveniji in ji s tem omogočila uradni začetek pogajanj marca 1998 (Skok, 2004; Kodelja, 2004). Vlada je marca 1998 sprejela *Državni program za prevzem pravnega reda Evropske unije (Acquis communautaire)* in ga poslala v obravnavo v državni zbor ter maja 1998 na svoji seji sprejela sklep o ustanovitvi delovnih skupin za pripravo izhodišč za pogajanja. Prvič so slovenski poslanci v obravnavo prejeli *Pogajalska izhodišča Republike Slovenije za priključitev k Evropski uniji* septembra 1998 (*Pogajalska izhodišča*). Pogajanja so potekala do leta 2002, ko je Slovenija z EU dosegla dogovor o pogojih pristopa.

Z uradnim začetkom pogajanj marca 1998 je Slovenija dobila zahtevno nalogo. Za uspešen vstop v EU je morala izpolniti københavnska merila. Ta zahtevajo, da so slovenske državne institucije ocenjene kot stabilne ter da utrjujejo demokracijo.

7 Za strnjen pregled preostalih osamosvojitvenih aktov glej: *Osamosvojitveni akti Republike Slovenije*. Gov.si. Https://www.gov.si/teme/osamosvojitveni-akti-republike-slovenije/

8 Za strnjen in kvaliteten pregled tematike volitev leta 1990 in plebiscita decembra 1990 glej: *Volitve 1990*. Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije. Https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/volitve-1990/; ter *Plebiscit 1990*. Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije. Https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/plebiscit-1990/ ter učno gradivo na portalu www.zbralismopogum.si (zavihka *Plebiscit* in *Osamosvojitev*).

9 Stranka LDS je v času tranzicije vodenje države izgubila med junijem in novembrom 2000, ko je zaradi izglasovane nezaupnice kot predsednik vlade odstopil Janez Drnovšek. V teh mesecih je vodenje vlade prevzel dr. Andrej Bajuk, v državnem zboru pa sta koalicijo sestavili stranki SLS+SKD in SDS. Glej: *5. Vlada Republike Slovenije*.

Pravila zahtevajo pravno državo in spoštovanje človekovih pravic, delujoče tržno gospodarstvo, izpolnjevanje obsežnega pravnega reda EU in sposobnost konkurenčnega delovanja na notranjem trgu EU (Skok, 2004; Kodelja, 2004). Postopek prilagajanja slovenskih institucij, zakonodaje ter tudi ustave, ki je tekel v času pristopnih pogajanj, je bil kljub trdnim institucionalnim temeljem, ki jih je Slovenija podedovala iz časa socializma, tako izjemno obsežen.

V prvi polovici devetdesetih let so postopke, ki so se dotikali sodelovanja z EGS in nato EU, vodila posamezna ministrstva, predvsem ministrstvo za zunanje zadeve, za finance in ministrstvo za notranje zadeve. Vlada je svojo prvo večjo organizacijsko prilagoditev izpeljala z ustanovitvijo Medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo (MRO) leta 1995.[10] Odbor je skrbel za harmonizacijo zakonodaje, za program Phare,[11] za obveščanje javnosti ter za reforme, ki so bile potrebne za slovensko integracijo v EU. Maja 1996 je vlada ustanovila še Ministrsko koordinacijo za odnose z EU.[12] Ta dva organa sta skupaj s predsednikom vlade in posameznimi ministrstvi tvorila osrednjo skupino izvršnih organov, ki so na nacionalni ravni izvajali naloge države, povezane s procesom pridruževanja (Fink - Hafner in Lah, 2005). Naslednji korak v institucionalizaciji slovenske strani v postopku pogajanj z EU je bila decembra 1997 ustanovljena Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve (SVEZ; *Odlok o organizaciji in delovnem področju*). SVEZ je med delovnimi skupinami in Evropsko komisijo (oz. njeno pogajalsko skupino) služila kot posrednica informacij in koordinatorka delovanja (*Poslovnik*).

Aprila 1998 je Državni zbor sprejel sklep o prioritetni obravnavi evropske zakonodaje zaradi približevanja oziroma usklajevanja pravnega reda Republike Slovenije s pravnimi akti EU in s tem izrecno izpostavil pomen, ki ga pripisuje vključevanju Slovenije v EU. Spomladi 1999 je Državni zbor sprejel tudi Državni program za prevzem pravnega reda EU in s tem poskrbel za nemoten potek sprejemanja zakonodaje. Glede na določene zaostanke pri sprejemanju evropske zakonodaje je Državni zbor leta 1999 sprejel delovni koledar, v katerem so bili posebej rezervirani dnevi za razpravo o tovrstnih zakonih. V okviru vsake seje so bili po trije dnevi rezervirani za razpravo o evropskih zakonih, kar je bilo tudi posebej označeno v časovnih načrtih dela Državnega zbora v posameznem letu. Večina zakonov je bila sprejetih po hitrem ali skrajšanem postopku, kar je sprožilo določene dvome o kakovosti sprejete zakonodaje in o demokratičnosti samega zakonodajnega postopka (Zobavnik idr., 2020).

Nekatera pogajanja med Slovenijo in EU so stekla lažje kot druga, saj so posamezna področja zahtevala manj prilagajanj evropskim standardom. To je veljalo za industrijsko politiko, kjer je država dokaj izdatno finančno podpirala panoge, kot je železarstvo, za področje malih in srednjih podjetij, področje znanosti, raziskav, izobraževanja ter zunanje in varnostne politike. Druga področja so se izkazala za precej zahtevnejša. Visoka stopnja neusklajenosti je bila ob začetku pogajanj ocenjena na področju kulture in avdiovizualne politike. Vlada se je odločila zaprositi za podaljšanje roka za doseganje zastavljenih kvot vključevanja evropskih del in del neodvisnih producentov v programe RTV Slovenija za dve leti, kar je nameravala urediti s sprejetjem novega zakona o javnih glasilih in zakona o RTV Slovenija do leta 2000 (*Pogajalska izhodišča*). Prilagajanje zakonodaje je zajemalo spremembo ali sprejem več kot 300 novih zakonov in je pomenilo priložnost za izboljšanje programiranja zakonodajnega dela, racionalizacijo zakonodajnega postopka, okrepitev

10 SI AS 1994, t. e. 1, p. e. 1/34. Prva seja Medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo, 22. 11. 1995.

11 Phare (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy) je bil, poleg programov SAPARD (The Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development) in ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), eden izmed treh (ne sočasno delujočih) instrumentov EU za finančno in tehnično pomoč srednje- in vzhodnoevropskim državam v postopku pridruževanja EU. Phare je bil ustanovljen 1989, se aktiviral s pridruževanjem teh držav EU leta 1997 in obstajal do leta 2000. Njegov namen je bil okrepiti osrednje nacionalne institucije in jih pripraviti za delovanje znotraj EU, olajšati prilagajanje nacionalne zakonodaje z evropsko ter podpreti kohezijsko politiko. V začetku je bil namenjen pomoči Madžarske in Poljske, pozneje pa se so v shemo vključile še Češka, Estonija, Litva, Latvija, Slovenija, Slovaška, Bolgarija in Romunija (Hrvaška se je v program vključila leta 1994). Leta 2000 so bile s programom Phare podprte še Bosna in Hercegovina, Makedonija in Albanija, a je njihova podpora od leta 2001 prešla na program CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans). (*The PHARE Programme and the enlargement of the European Union. European Parliament*. Https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm#).

12 SI AS 1994, t. e. 2, p. e. 2/105. Četrta seja medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo, 10. 5. 1996.

vloge delovnih teles v procesu pristopanja k Evropski uniji in povečanje možnosti doseganja soglasja o nacionalnih interesih (Peršolja, 2022; Zajc, 1998).

V procesu slovenskega pridruževanja EU so tako spremembe posegle na vsa področja življenja. Eno izmed obsežnejših je bilo gospodarstvo. Izhodiščni položaj Slovenije je bil v začetku devetdesetih let boljši od katere koli druge tranzicijske države, saj je Slovenija imela razvite mnoge tržne institute. V obdobju od leta 1990 do leta 2004 je Slovenija uspešno prešla obdobje transformacijske depresije, ki je bila značilna za tranzicijska gospodarstva, saj se je okrevanje gospodarske rasti z oživitvijo domačega povpraševanja pojavilo že sredi leta 1993. Relativno hitro je presegla predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti – raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 leta 1996, leta 1998 pa tudi raven iz leta 1987. Leto 2004 tako ne predstavlja popolnega konca vključevanja Slovenije v evropsko skupnost. Ključna sta bila še dva mejnika: vstop Slovenije v evroobmočje (sprejem evra kot uradne valute) in vstop v območje skupne kmetijske politike. Oboje je Slovenija uresničila leta 2007. Ena izmed najpomembnejših pozitivnih lastnosti vstopa v EU je bilo povečanje trgovinske menjave, kar je izdatno pripomoglo k uspešnosti slovenskega gospodarstva (Lorenčič, 2012).

Pri prehodu političnega sistema iz enostrankarskega režima v parlamentarno demokracijo ter pri gospodarski tranziciji iz socializma v kapitalizem so bile v ospredju podobne, dopolnjujoče se vrednote. Ob začetku tranzicije leta 1991 in 1992 so najvišje kotirale vrednote, kot so samostojnost, narod, slovenstvo, urejenost in disciplina, Evropa ter solidarnost, delo in družina, individualizem (Toš (ur.), 1999). Na političnem področju se je razlika med sistemoma kazala v novo pridobljeni politični svobodi, kot sta pravica do ustanavljanja političnih strank ter njihova udeležba na volitvah, ki so zadostovale demokratičnim standardom, ter na področju gospodarstva z uvedbo nacionalnega gospodarstva, ki je temeljilo na tržnih principih in uvedbi zasebne lastnine.

Mnoge izmed vrednot, ki so sestavljale jedro v času do slovenskega vstopa v EU, so bile prisotne v osemdesetih letih. Eden izmed ključnih konceptov, ki je v politični diskurz vstopil že v osemdesetih letih ter svojo pomembnost obdržal v devetdesetih, je koncept človekovih pravic. Ideja človeka kot posameznika z neodtujljivimi pravicami je v času socializma v Sloveniji imela dvojno vlogo: po eni strani je pomenila alternativo socialističnemu diskurzu, po drugi pa je imela svojo vlogo tudi znotraj socialističnega diskurza (Türk, 2020). V kontekstu slovenske kritike jugoslovanske federacije so se človekove pravice z ustanovitvijo Odbora za varstvo človekovih pravic (1988–1990) umestile med ideje, ki so bile osrednji motor civilnodružbene iniciative (Repe, 2001). Leta 1991 so človekove pravice dobile mesto v slovenski ustavi (Cerar in Gašparič, 2022), s čimer je Slovenija kot samostojna država postavila temelj za izpolnjevanje pogojev, ki so v kasnejših letih vodili do njenega vstopa v EU.

Eno izmed področij, ki je bilo v devetdesetih letih pod vplivom mnogih sprememb, je bilo zgodovinopisje. Pozornost raziskovalcev se je vzporedno s političnimi spremembami preusmerila stran od jugoslovanskega prostora. Čeprav jugoslovanska historiografija kot celota ni nikdar obstajala (Repe, 1996), so devetdeseta leta zgodovinopisje dodatno preusmerila v nacionalni okvir. Odstop od v temelju faktografskega zgodovinopisja, značilnega za obdobje socializma (Režek, 2014), je v

Sloveniji pomenil raziskovalno zanimanje za mnoge nove tematike, med katerimi so bile: migracije, politika spomina in oblikovanje zgodovinskega spomina, vpliv obdobja fašizma na slovensko ozemlje, politična kultura, stanovanjska gradnja v času socializma, diplomatska zgodovina, politične in družbene meje, zgodovina hrane, zgodovina političnih strank, biografije vodilnih slovenskih politikov v 20. stoletju, šport, ženske in spol, bolezni, medicina in epidemije, državna varnostna služba, izobraževanje, soška fronta in prva svetovna vojna, zunajsodni množični poboji po drugi svetovni vojni in komunistični prevzem oblasti, kulturna politika, versko življenje in razvoj cerkvenih institucij, evtanazija, vsakdanje življenje v času socializma, arhitektura, biografije pravnikov, lokalna zgodovina in ne nazadnje oboroženi spopadi med partizani in lokalnimi kvizlinškimi enotami med drugo svetovno vojno (Kosi, 2024).

Pri pisanju pričujočega članka se prav tako vidi, da neraziskane ostajajo mnoge tematike, ki se tičejo EU ter Slovenije kot njene pridružene članice. Čeprav zgodovinopisje EU obravnava obsežno (Jones, Menon in Weatherill, 2012), so vprašanja, kot so vpliv EU na kulturo (*Kulturna politika v Slovenji,* 1997), znanost, institucije njenih članic, na šolstvo ter izobraževanje ter na spremembe, ki jih je integracija imela na vsakodnevno življenje (Kaelble, 2023), razen posameznih izjem še vedno slabo raziskana.

SKLEP

Pridruževanje Slovenije EGS in EU je bil za Slovenijo dolgotrajen in obsežen proces, ki se je začel v poznih osemdesetih letih ter se zaključil leta 2004 z vstopom v EU. Vanj so bili vključeni mnogi politiki, uradniki, diplomati, prevajalci, pravniki ter mnogi drugi strokovnjaki, ki so vodili politično ter pravno plat integracije. Na drugi strani pa je ta postopek najbolj vplival na življenje državljank in državljanov Republike Slovenije. Ti so v pomembnih trenutkih imeli ključno vlogo, predvsem pa so na lastni koži občutili spremembe, ki jih je prinesla integracija. Njihova vloga je bila najbolj vidna pri udeležbi na posvetovalnem referendumu o pristopu Republike Slovenije k Evropski uniji (EU) 23. marca 2003. Na referendumsko vprašanje *»Ali se strinjate, da Republika Slovenija postane članica Evropske unije (EU)?«* je z besedo *»ZA«* odgovorilo 869.171 volivcev ali 89,64 % od veljavnih glasovnic (*Referendum EU in Nato*). S tem so potrdili, da želijo slediti temeljnim vrednotam, ki jih predstavlja EU: mir, človekovo dostojanstvo, enakopravnost, svoboda, demokracija, varnost in solidarnost.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhivski viri

SI AS 1944. Predsedstvo Republike Slovenije.
SI AS 1994. Služba vlade za evropske zadeve.

Tiskani in spleti viri

5. Vlada Republike Slovenije (od 7. junija 2000 do 30. novembra 2000) (b. d.). Gov.si. Https://www.gov.si/drzavni-organi/vlada/o-vladi/pretekle-vlade/5-vlada-republike-slovenije-od-7-junija-2000-do-30-novembra-2000/
Agenda 2000. For a stronger and wider Union. EUR-Lex. Access to European Union Law. Https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html
Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union. EUR-Lex. Access to European Union Law. Https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51997DC2010&qid=1721374356874
Doma v Evropi, varni v Natu (2003). Urad vlade RS za informiranje. Ministrstvo za zunanje zadeve in Ministrstvo za obrambo. Http://nato.gov.si/slo/publikacije/referendum-eu-nato.pdf
Državni zbor Republike Slovenije. Poročilo o delu državnega zbora 2000–2004. 2004. Državni zbor Republike Slovenije.
Kazenski zakon socialistične federativne republike Jugoslavije. Ius-info. Https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z7628EBZ/clen/133
Kulturna politika v Sloveniji (1997). Fakulteta za družbene vede.
Odlok o organizaciji in delovnem področju službe Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve. Uradni list Republike Slovenije, 84/97.
Osamosvojitveni akti Republike Slovenije. Gov.si. Https://www.gov.si/teme/osamosvojitveni-akti-republike-slovenije/
Pogajalska izhodišča Republike Slovenije za priključitev k Evropski uniji. *Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije* XXIV, št. 58 (30. 9. 1998).
Poslovnik o delu delovnih skupin v procesu pregleda usklajenosti slovenske zakonodaje s pravnim redom evropske unije. *Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije* XXIV, št. 48 (24. 7. 1998).
Referendum EU in Nato. Državna volilna komisija. Www.dvk-rs.si/volitve-in-referendumi/referendumi/volitve-referenduma/referendum-eu-in-nato/
Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije (1989). *Uradni list Socialistične Republike Slovenije*, št. 32/89.
Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije (1990). *Uradni list Socialistične Republike Slovenije,* št. 8/90.
Zakon o političnem združevanju (1989). *Uradni list Socialistične Republike Slovenije*, št. 42/89.
Zakon o ratifikaciji Evropskega sporazuma o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani s sklepno listino ter protokola, s katerim se spreminja Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi ter njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani (MESP). *Uradni list Republike Slovenije*, 44/97.
Zakon o ratifikaciji Sporazuma o sodelovanju med Republiko Slovenijo in Evropsko gospodarsko skupnostjo, s sklepnim aktom (1993). *Uradni list Republike Slovenije*, 47/93.
Zakon o volitvah v skupščine (1989). *Uradni list Socialistične Republike Slovenije*, št. 42/89.

Literatura

Aerts, R. (2019). *The Ideal of Parliament in Europe Since 1800*. Palgrave Macmillan.
Antohi, S., Trencsényi, B., in Apor, P. (ur.) (2007). *Narratives unbound: Historical studies in post--Communist Eastern Europe*. Central European University Press.

Baćević, J. (2014). *From class to identity: the politics of education reform in former Yugoslavia*. CEU Press.
Cerar, M., in Gašparič, J. (2022). *Izgradnja države: zgodovina nastajanja Ustave Republike Slovenije in njeni temeljni vidiki (1990–1991)*. Https://hdl.handle.net/11686/file26245
Čebular, A. (2005). *Slovenija v Evropski uniji: 169 odgovorov o članstvu Slovenije v EU*. Urad vlade RS za informiranje.
Čepič, Z. (2005). Ustava 1974: preureditev jugoslovanske federacije, delegatski sistem in dogovorna ekonomija. V Fischer, J. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (str. 1094–1104). Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.
Čepič, Z. (2008). Evropa zdaj! Programski pogledi slovenskih političnih strank, predvsem slovenskih komunistov na <Evropo> v procesu demokratizacije in osamosvajanja. V Troha N., Šorn, M., in Balkovec, B. (ur.), *Evropski vplivi na slovensko družbo* (str. 437–449). Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
Čepič, Z. (2020). Politika Zveze komunistov Slovenije v osemdesetih (izbrane teme). V Perovšek, J., in Šorn, M. (ur.), *Narod – politika – država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja* (str. 175–209). Inštitut za novejšo zgodovino.
Duda. I. (ur.) (2023a). *Mikrosocijalizam. Mikrostrukture jugoslavenskoga socijalizma u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Srednja Europa in Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
Duda, I. (2023b). *Socijalizam na kućnom pragu. Mjesna zajednica i svakodnevica društvenog samoupravljanja u Jugoslaviji*. Srednja Europa in Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
Ekonomska in monetarna unija. (b. d.). Evropska unija. Https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/emu-deepening/
Fink - Hafner, D., in Lah. D. (2005). *Proces evropeizacije in prilagajanja političnih ustanov na nacionalni ravni*. Fakulteta za družbene vede.
Fioretos, O., Falleti, T., in Sheingate, A. (ur.) (2016). *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*. Oxford University Press.
Fotiadis, R., Ivanović, V., in Vučetić, R. (ur.) (2019). *Brotherhood and unity at the kitchen table: food in socialist Yugoslavia*. Srednja Evropa. Https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199662814.001.0001
Gabrič, A. (2005). Pobude za spreminjanje ustavnega sistema. V Fischer, J. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (str. 1174–1178). Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.
Gašparič, J. (2012). *Državni zbor 1992-2012: o slovenskem parlamentarizmu*. Inštitut za novejšo zgodovino.
Gašparič, J. (2015). Slovenian Socialist Parliament on the Eve of the Dissolution of the Yugoslav Federation: a feeble ‚ratification body' or important decision-maker? *Prispevki za novejšo zgodovino*, *55*(3), 41–59.
Gašparič, J., in Gjuričová, A. (2015). Complex Parliaments in Transition: Central European Federations Facing Regime Change. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *55*(3).
Gjuričová, A., in Zahradníček, T. (2018). *Návrat parlamentu. Česi a Slováci ve Federálním shromáždění*. Argo.
Gjuričová, A., Schulz, A., Velek, L., in Wirsching, A. (ur.) (2014). *Lebenswelten von Abgeordneten in Europa 1860–1990*. Droste Verlag.
Ihalainen, P., Ilie, C., in Palonen, K. (ur.) (2016). *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*. Berghahn Books.
Ivešić, T. (2024). *The rise and fall of communist Yugoslavism: soft nation-building in Yugoslavia.* Routledge.
Jezernik, B. (2023). *Yugoslavia without Yugoslavs. The History of a National Idea*. De Gruyter.
Jones, E., Menon, A., in Weatherill S. (ur.) (2012). *The Oxford handbook of the European Union*. Oxford University Press.
Kaelble, H. (2023). *The Rich and the Poor in Modern Europe, 1890–2020. A Historian's Response to Recent Debates among Economists*. Berghahn Books.
Kodelja, N. (2004). Slovenija v pogajalskem procesu. V Rupel, D. (ur.), *Vzpon med evropske zvezde* (str. 61–72). Ministrstvo za zunanje zadeve.

Konovšek, T. (2020a). Formiranje Liberalne demokracije Slovenije in njene politike (1992–1996). V Perovšek, J., in Šorn, M. (ur.), *Narod – politika – država. Idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja* (str. 267–228). Inštitut za novejšo zgodovino.
Konovšek, T. (2020b). Prekletstvo številke 45: konstituiranje slovenskega državnega zbora in vlade v letih 1996–1997. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *60*(2), str. 168–189.
Kopeček, M., in Wciślik, P. (ur.) (2015). *Thinking through transition: Liberal democracy, authoritarian pasts, and intellectual history in East Central Europe after 1989*. Central European University Press.
Kos, J. (2004). *T.i. "verbalni delikt" v Sloveniji v osemdesetih letih*. [Diplomsko delo.] Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
Kosi, J. (2024). Slovenian Historiography in the Post-1989 Period. *Contemporary European History*. Https://doi.org/10.1017/S0960777323000590
Lizbonska pogodba (b. d.). *Evropska unija.* Https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon
Lóránd, Z., Hîncu, A., Mihajlović Trbovc, J., in Stańczak-Wiślicz, K. (2024). *Texts and Contexts from the History of Feminism and Women's Rights. East Central Europe, Second Half of the Twentieth Century*. CEU Press.
Lorenčič, A. (2012). *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)*. Inštitut za novejšo zgodovino.
Lowe, K. (2015). *Podivjana celina: Evropa po drugi svetovni vojni*. Modrijan.
Mishkova, D., in Trencsényi, B. (ur.) (2017). *European Regions and Boundaries.* Berghahn Books.
Musić, G. (2021). *Making and Breaking the Yugoslav Working Class. The Story of Two Self-Managed Factories*. CEU Press.
Ostrowski, M. S. (2023). Europeanism: A Historical View. *Contemporary European History*, *32*(2). Doi:10.1017/S0960777321000485
Peršolja, B. (2022). *Parlamentarna dimenzija slovenskega pristopanja in delovanja v Evropski uniji*. Državni zbor Republike Slovenije.
Piris, J.-C. (2010). *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*. Cambridge University Press.
Plebiscit 1990. Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije. Https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/plebiscit-1990/
Pogodba iz Nice (b. d.). Evropska unija. Https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-nice
Pravosodje in temeljne pravice (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/justice-and-fundamental-rights_sl
Radeljić, B., in González-Villa, C. (ur.) (2021). *Researching Yugoslavia and its Aftermath. Sources, Prejudices and Alternative Solutions*. Springer.
Ramšak, J. (2019). *(Samo)upravljanje intelekta: družbena kritika v poznosocialistični Sloveniji*. Založba Modrijan.
Rangus, M. (2016). *Parlamentarne prakse socialistične Jugoslavije: v iskanju ravnotežja med skupščinskim sistemom in parlamentarizmom*. Inštitut za novejšo zgodovino.
Repe, B. (1996). Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala: institucionalne povezave jugoslovanskih zgodovinarjev in skupni projekti. *Zgodovina za vse, 3*(1), str. 69–78.
Repe, B. (2001). *Slovenci v osemdesetih letih*. Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
Repe, B. (2010). Vloga slovenskega parlamenta v procesu izgradnje novega družbenega sistema. V Krašovec, T., in Pristavec Đogić, M. (ur.), *Prihodnost parlamentarne demokracije: zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev, november 2010* (16–25). Državni zbor.
Repe, B. (2002). *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Modrijan.
Repe, B. (2003). *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. II. del: Slovenci in federacija*. Arhivsko društvo Slovenije.
Režek, M. (2014). Usmerjena preteklost: mehanizmi ideološke in politične "kontaminacije" zgodovinopisja v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji (1945–1966). *Acta Histriae*, *22*(4), str. 971–992.
Robertson, M. J. (2024). *Mediating spaces. Literature, Politics, and the Scales of Yugoslav Socialism, 1870–1995*. De Gruyter.
Schulz, A., in Wirsching, A. (ur.) (2012). *Parlamentarische Kulturen in Europa. Das Parlament als Kommunikationsraum*. Droste Verlag.

Schumanova deklaracija, maj 1950 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_sl
Single market and standards (b. d.). Evropska unija. Https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market_en?prefLang=sl
Skok, M. (2004). Prizadevanja Slovenije za pridružitveni sporazum. V Rupel, D. (ur.), *Vzpon med evropske zvezde* (str. 53–59). Ministrstvo za zunanje zadeve.
Steinmo S. (2008). Historical institutionalism. V Della Porta, D., in Keating, M. (ur.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective* (str. 118–138). Cambridge University Press.
Stubbs, P. (ur.) (2023). *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*. De Gruyter.
Thomassen, J. (ur.) (2009). *The Legitimacy of the European Union after Enlargement*. Oxford Academic. Https://doi.org/10.1093/oso/9780199548996.001.0001
Toplak, C. (2011). *Združene države Evrope: zgodovina evropske ideje*. Založba FDV.
Toš, N. (ur.) (1999). *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. IDV - CJMMK.
Türk, D. (2020). *Razpad Jugoslavije (intervju)*. Https://www.youtube.com/watch?v=IJgQNf5OzX0&t=156s
Villa, C. G. (2017). *Nova država za nov svetovni red. Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije*. Založba /*cf.
Volitve 1990 (b. d.). Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije. Https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/volitve-1990/
Vučetić, R. (2012). *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Službeni glasnik.
Zajc, D. (1998). Proces odločanja v obdobju tranzicije in vključevanja v Evropsko skupnost – prilagajanje zakonodaje in vloga Državnega zbora. V Zajc, D. (ur.), *Evropeizacija slovenske politike* (str. 147–162). Slovensko politološko društvo.
Zajc, D. (2002). Vloga nacionalnih parlamentov pri oblikovanju nacionalnih interesov v procesu globalizacijo in vstopanja v EU. *Teorija in praksa, 39*(4), str. 669–690.
Zgodovina Evropske unije 1960–1969 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_sl
Zgodovina Evropske unije 1990–1999 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_sl
Zgodovina Evropske unije, 1945–1959 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_sl
Zgodovina Evropske unije, 1980–1989 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1980-89_sl
Zgodovina Evropske unije: 1970–1979 (b. d.). Evropska unija. Https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_sl
Zunanja in varnostna politika. Evropska unija (b. d.). Https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_sl
Zobavnik, I., Zeilhofer, N., Blažič, J., in Eror, A. (2020). *Pogajalski proces za pridružitev Slovenije k Evropski uniji*. Državni zbor Republike Slovenije.

Barbara Kočevar, Sebastian Korenič Tratnik, Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije

SLOVENSKA EVROPSKA POT: 20 LET SLOVENIJE V EVROPSKI UNIJI

Barbara Kočevar, Sebastian Korenič Tratnik, National Museum of Contemporary History of Slovenia

SLOVENIA'S EUROPEAN PATH: SLOVENIA'S 20 YEARS IN THE EUROPEAN UNION

IZVLEČEK

Prispevek obravnava zgodovinski razvoj vključitve in članstva Slovenije v Evropski uniji od začetka samostojne države do 2024. Izpostavljeni so najpomembnejši mejniki in dogajanja, pri čemer se vsebinska predstavitev dopolnjuje s prvoosebnimi refleksijami političnih osebnosti, ki so bile v tem procesu v ospredju. Kratko so predstavljeni tudi temeljni pojmi in pogodbe Evropske unije. Članstvo v Evropski uniji je Sloveniji prineslo številne prednosti, ki se kažejo v prevzemanju evropskih vrednot parlamentarne demokracije, pravne države, spoštovanju človekovih pravic, pa tudi v gospodarski rasti, večji blaginji in višjem standardu prebivalcev.

Ključne besede: Slovenija, Evropska unija, mednarodne povezave, pogodbe, pregled

ABSTRACT

The article discusses the historical development of Slovenia's inclusion and membership in the European Union from the beginning of its independence to 2024. The most important milestones and events are emphasized, and, at the same time, the presentation of the content is complemented by first-person reflections from the most prominent political figures in this process. The fundamental notions and contracts of the European Union are briefly presented as well. Membership of the European Union has brought Slovenia a number of benefits, including the adoption of European values of parliamentary democracy, the rule of law and respect for human rights, as well as economic growth, increased prosperity and a higher standard of living.

Keywords: Slovenia, European Union, international connections, contracts, overview

UVOD

Slovenija, majhna, a izjemno raznolika država v osrčju Evrope, je prešla skozi številne pomembne zgodovinske prelomnice. Ena izmed najpomembnejših je bila vključitev v Evropsko unijo (EU), ki je zaznamovala novo poglavje v njenem političnem, gospodarskem in družbenem razvoju. Pot do članstva v EU je bila dolga in zahtevna, prepletena s številnimi izzivi, reformami in prilagoditvami, a tudi z neizmerno predanostjo cilju, da postane del velike evropske družine. Ta članek bo osvetlil ključne dogodke in procese, ki so vodili do tega zgodovinskega dosežka, ter ocenil vpliv, ki ga je članstvo v EU imelo na Slovenijo v zadnjih dveh desetletjih. Spoznali bomo, kako se je država prilagodila evropskim standardom, kakšne so bile koristi in izzivi ter kako je slovensko prebivalstvo sprejelo in doživelo evropsko povezovanje.

Besedilo je nastalo na podlagi razstave *Slovenska evropska pot*, ki smo jo v Muzeju novejše in sodobne zgodovine pripravili ob 20. obletnici vstopa Slovenije v EU, ter na podlagi pričevanj, ki so bila posneta v okviru razstavnega projekta.

PREGLED DOGAJANJA

Ideja združene Evrope je nastala na podlagi miselnih konceptov vplivnih osebnosti Evropske unije po drugi svetovni vojni s ciljem preprečiti nadaljevanje vojn v Evropi, zlasti konfliktov med Francijo in Nemčijo, ki so bili pogosto povod za širjenje konfliktov tudi na ozemlja drugih evropskih narodov. Proces evropske integracije se je začel z gospodarskimi pobudami, kjer je izstopala Evropska skupnost za premog in jeklo,[1] in nadaljeval s politično in pravno zavezanostjo načelom, ki jih spoštuje ves svet.

Usmeritev Slovenije k Evropski uniji je bila jasno naznanjena že s prvimi demokratičnimi volitvami. Proces osamosvojitve ni bil sam sebi namen in ni imel za cilj le samozadostne demokratične države, temveč se je osamosvojitev razumelo kot fazo na poti v evroatlantske integracije. Po mnenju bivšega evroposlanca in opazovalca v Evropskem parlamentu iz državnega zbora Jelka Kacina (Kacin, 2024) je pomembno poudariti, da je bila ta pot mogoča šele po uspešni izvedbi projekta osamosvojitve in po tem, ko je bil ta projekt zavarovan in branjen tudi z vojaškimi sredstvi, kar je omogočilo začetek mednarodnih priznanj slovenske samostojnosti. S pridobitvijo nove mednarodne subjektivitete je bila tako Sloveniji odprta pot k integraciji v evroatlantske institucije.

Jugoslovanska kriza je vsako od republik tedanje federacije prisilila k iskanju rešitev za izhod iz težave in iskanju nove perspektive. Obstoječa oblika tedanje države se je kazala kot vse bolj nesprejemljiva. V Sloveniji se je pojavila tudi ideja, da bi Jugoslavija tedanjo krizo presegla z vključevanjem v Evropsko zvezo oz. z začetnimi procesi evropske integracije. Ta rešitev, ki je prišla v ospredje tako znotraj civilne družbe v Sloveniji kot v uradni slovenski politiki (predvsem prek gibanja *Evropa zdaj!*),[2] pa ni dobila podpore v drugih republikah bivše Jugoslavije. Kot opozarja prvi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan (Kučan, 2024), je bilo prav to vprašanje eno od glavnih razhajanj, edina izjema pa je bil Ante Marković, ki je kot

1 Evropska skupnost za premog in jeklo (ESPJ) je bila ustanovljena s podpisom Pariške pogodbe leta 1951 in je predstavljala novost kot mednarodna organizacija, ki je integrirala posamezne nacionalne države na nadnacionalni ravni. Podpisale so jo Belgija, Luksemburg, Nizozemska, Francija, Zahodna Nemčija in Italija. ESPJ predstavlja začetek oblikovanja Evropske unije.

2 *Evropa zdaj!* je bil politični program, ki so ga v času demokratizacije v Sloveniji predstavile stranke demokratične prenove za prve večstrankarske volitve leta 1990, pri čemer je šlo za reformno politiko Zveze komunistov Slovenije.

takratni predsednik zvezne vlade stremel k uresničitvi te ideje in videl Slovenijo kot ključni dejavnik pri dosegi tega cilja, a pri tem ni dobil podpore.

Kot poudarja predsednik vlade v času obeh predsedovanj Slovenije Evropskemu svetu Janez Janša (Janša, 2024), je bil proces osamosvojitve Slovenije in razdruževanja Jugoslavije večplasten in je zajemal širok spekter dejavnikov. Socialistična jugoslovanska ureditev je bila v svoji naravi protislovna, saj so avtorji jugoslovanskih ustav poskušali ustvariti paradoksalno ureditev z vidika koncepta samoodločbe. Zadnja jugoslovanska ustava iz leta 1974 je sicer formalno priznala pravico vsakega naroda do samoodločbe, hkrati pa vključevala številne člene, ki so Jugoslaviji zagotovili centralizirano oblast ene stranke, zveze komunistov, kar je pravico naroda do samoodločbe de facto izključevalo. Ko so Slovenci izrazili željo po samostojni državi, kot je bilo izraženo v *Majniški deklaraciji,*[3] so temeljili na tistih delih jugoslovanskega ustavnega prava, ki so podpirali pravico do samoodločbe. Proces osamosvojitve Slovenije je bil zato bolj razdružitev kot pa groba odcepitev. Storjen je bil prek ljudskega soglasja in uresničen na najbolj demokratičen in miren način, z organizacijo glasovanja in plebiscita. Kljub začetnim zadržkom mednarodne javnosti je pogled na razmere po napadu JLA ob razglasitvi samostojnosti postopoma vodil do naklonjenosti projektu osamosvojitve Slovenije in do končne mednarodne podpore.

Jugoslovanska izkušnja skupnega življenja, ki se je končala z neuspehom v luči ekonomske krize in nacionalnih konfliktov, je tako vodila do nove slovenske ustave, ki je postavila konec stari družbeni ureditvi in uveljavila nov model družbenega sobivanja znotraj EU s pravnimi, vrednostnimi in ideološkimi temelji. Pri projektu osamosvojitve je šlo za zavestno odločitev slovenskega naroda, družbe in države oziroma volilnega telesa, da se pravni red spremeni in da se prihodnje življenje na področjih politike, gospodarstva in razvoja organizira v okviru EU.

Na začetku združevanja so iz slovenskega državnega zbora v Evropski parlament odšli t. i. opazovalci.[4] Šlo je za ugledne politike, ki so obiskali skoraj vse parlamente držav članic Evropske unije ter preučevali njihove procese vstopanja v EU in spreminjanja zakonodaje. Slovenija je za možnost, da bi postala članica EU, morala izpolniti 32 pogajalskih poglavij. Kot izpostavlja bivši evroposlanec in opazovalec v Evropskem parlamentu iz državnega zbora Janez Podobnik (Podobnik, 2024), za vstop v Evropsko unijo ni zadoščalo le izpolnjevanje zahtev evropske birokracije, temveč je šlo za zavestno odločitev, za kompleksen in dolgotrajen proces, da se država in življenje v državi prilagodita evropskim standardom na vseh področjih.

Opazovalci Evropskega parlamenta iz Slovenije že od samega začetka pričajo o visoki stopnji organiziranosti in ustrežljivosti v Bruslju, ki jim je zagotovil uspešno in netežavno integracijo v delo parlamenta od prihoda dalje. Tako bivši evroposlanec in opazovalec v Evropskem parlamentu iz državnega zbora Ljubo Germič (Germič, 2024) poudarja pozitiven odnos, ki ga je imela skupina opazovalcev iz državnega zbora, ne glede na politično pripadnost oziroma ideološko ozadje ter da so bili dobro sprejeti tako med političnimi skupinami kot med parlamentarnimi kolegi ob koncu njihovega mandata. Evropski parlament predstavlja prijetno vzdušje sodelovalnosti, ki omogoča odprto izmenjavo mnenj in idej ter je glede na izkušnjo slovenskih pričevalcev tudi bolj odprt za diskusijo v primerjavi s slovenskim parlamentom.

3 *Majniška deklaracija* je bila politična izjava, nastala leta 1989, v kateri je bila izražena zahteva po suvereni in demokratični državi slovenskega naroda, v kateri bi samostojno odločali o povezavah z drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope. Podpisniki deklaracije, ki se je simbolično navezovala na *Majniško deklaracijo* iz leta 1917, so bili Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovenska kmečka zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje, Socialdemokratska zveza Slovenije, Univerzitetna konferenca ZSMS in Društvo slovenskih skladateljev. 8. maja 1989 je pesnik Tone Pavček besedilo deklaracije prebral na množičnem zborovanju v podporo četverici JBTZ, ki je potekalo na Kongresnem trgu v Ljubljani.

4 Opazovalci v Evropskem parlamentu iz državnega zbora so bili: Roman Jakič, Jelko Kacin, Ljubo Germič, Alojz Peterle, Mihael Brejc, Feri Horvat in Janez Podobnik.

Ugled Slovenije v Evropski uniji je od samega začetka dalje na razmeroma visokem nivoju. Kot članica je morda doma ocenjena slabše, kot jo ocenjujejo v Evropski uniji. Razlogi za dobro sprejetost Slovenije so predvsem v tem, da je bila od začetka konstruktivna partnerka, ki za politični proces ni predstavljala zapletov ali imela ekstremnih političnih skupin, s čimer je prispevala h konstruktivnemu dialogu in kompromisom.

Velikost države znotraj političnega procesa Evropske unije sama po sebi ne predstavlja težave. Medtem ko je samoumevno, da so večje države z več ekonomske in politične moči lažje in prej slišane, k temu prispevajo tudi njihova večja dejavnost, zavzemanje za konkretne cilje ter prevzemanje pobude. Kot je potrdil tudi prvi evropski komisar iz Slovenije, Janez Potočnik (Potočnik, 2024), občutka manjvrednosti kot nekdo iz manjše države v evropskem prostoru nimaš, temveč šteje uspešnost tvojega dela, ravnanje z ljudmi in posledično zaupanje, ki si ga pridobiš s strani drugih, pri čemer pa so ključni samozavest, pogum in zavedanje o temeljnih vrednotah v luči prihodnosti.

Vstop države v politični prostor, ki je organiziran glede na določene vrednote in standarde, za to državo še ne pomeni takojšnjega preoblikovanja. Kot nadaljuje Potočnik (Potočnik, 2024), je spreminjanje strukturnih elementov državne ureditve dolgotrajen in težaven proces, ki pa ga okvir Evropske unije prek njegovih mehanizmov lahko podpira in regulira. Ključno vlogo pri spremljanju tega procesa in uveljavljanju normativov pri posameznih državah članicah imata Evropska komisija in Evropski parlament, ki v primeru neizpolnjevanja obveznosti države opozarjata na njihove dolžnosti ter prek pogajanj stremita k izboljšanju njihovih pogojev življenja in dosego skupnih ciljev. Finančna sredstva, ki jih ima za to EU na voljo, so namenjena infrastrukturnim in razvojnim projektom. Ta finančna podpora je namenjena specifičnim načrtovanim investicijam in ne more biti brez soglasja evropskih institucij preusmerjena za poljubne namene. V Sloveniji je vpliv evropskih sredstev na razvoj gospodarstva in napredka države viden in dokazuje učinkovitost sodelovanja v skupnem prostoru EU kot poti do višje stopnje razvoja.

Od samega začetka so bili kot ključen apel EU njeni solidarnostni skladi, ki so jih posamezne družbene skupine videle kot ključne za nadaljnji razvoj Slovenije. Pri tem so najbolj izstopali kmetovalci, ki so bili z evropskimi subvencijami za kmetijstvo dobro seznanjeni, znanstveniki, ki so poznali transnacionalno znanstveno skupnost in programe za zbliževanje študentov, pa tudi gospodarstveniki. Ker je bila Slovenija pod povprečno razvitostjo unije, je na takšna sredstva lahko računala in jih je v prvem finančnem obdobju tudi dobila v znatnem deležu, ki je presegal 4 milijarde evrov. Koristi teh sredstev so bile velike, prek njih pa se je lahko prispevalo h konsolidaciji gospodarstva, hkrati pa prek kohezijskega sklada tudi k izravnavanju regijskih razlik. Kot pravi evroposlanka prve generacije Mojca Drčar Murko (Drčar Murko, 2024), so ti korektivi nudili stabilizacijske mehanizme za evropski skupni trg z nadzorovano konkurenco, kar je bilo bistvo EU vse od njenega začetka leta 1992.[5]

Pristop desetih novih članic leta 2004, ko je vstopila tudi Slovenija, je predstavljal pomembno preizkušnjo za EU, ki je uspela uspešno integrirati te države. Vendarle pa krize zadnjega desetletja prinašajo tudi nove izzive, s katerimi se mora soočati EU. Med temi je bila finančna kriza, ki je močno prizadela Grčijo in nekatere druge

5 Evropska unija (EU) in Evropska zveza (EZ) sta dva različna slovenska izraza za isto politično-ekonomsko združenje, pri čemer je prvi bolj uveljavljen uradni izraz.

države članice, sledili so migrantska kriza, kriza ob vojnah v Ukrajini in Gazi ter izzivi podnebnih sprememb. Na globalni ravni smo nadalje priča prerazporeditvi moči, gospodarskim krizam, izzivom ob razvoju novih tehnologij, zlasti umetne inteligence, ter zaradi tega pomanjkanju delovne sile, energentov in materialov ter problemom samooskrbe oziroma proizvodnje temeljnih dobrin, kjer so države odvisne od uvoza. Samozadostnost se tako pojavlja kot ključen pojem za nadalje obvladovanje teh izzivov znotraj Evropske unije kot okvira, ki lahko še naprej zagotavlja razvoj na vseh področjih.

Kot eno izmed temeljnih gesel EU je multikulturnost z idejo enotnosti v raznolikosti v ospredju še danes. Kar se izkazuje kot vse pomembnejše, je nuja po tem, da Evropa ohrani svojo identiteto, kulturno raznolikost in demokratične vrednote. Ljudje, ki prihajajo v Evropo iz različnih delov sveta in so pripadniki različnih svetovnih kultur, vplivajo na spreminjanje evropske družbe, kar odpira vprašanje, kako nove priseljence ustrezno vključiti novo okolje. Kot povzema evroposlanka prve generacije Ljudmila Novak (Novak, 2024), je odgovornost, ki jo ima družba za njihovo integracijo, v tem, da zagotovi vključitev in sodelovanje v družbi ter prepreči njihovo marginalizacijo, hkrati pa pomaga pri sprejemanju demokratičnih vrednot ter evropskega načina življenja.

Od začetka širitve EU so bile prisotne razlike med Zahodno in Vzhodno Evropo. Ob začetku integracije bivših vzhodnih socialističnih držav v EU je bila opazna razlika v njihovemu delovanju v primerjavi tistim, ki je značilno za države z zahodno kapitalistično preteklostjo. Poslanka prve generacije Romana Jordan (Jordan, 2024) priča o tem, da so imela desetletja razvoja v različnih družbenih sistemih za države in ljudi potencialen dolgoročen vpliv, zlasti kar se tiče percepcije konceptov osebnih svoboščin in človekovih pravic. Medtem ko so države z zahodno kapitalistično preteklostjo poudarjale individualno svobodo in neodvisnost, je za bivše socialistične države, vključno s Slovenijo, imela večji pomen družba, ki je bila deloma zaščitni mehanizem, vendar je hkrati omejevala posameznikovo svobodo. Eden izmed izzivov procesa integracije je bilo prav preseganje teh ideoloških razlik.

Pogosto se je zdelo, da zahodnoevropski kolegi niso popolnoma razumeli izkušenj in stališč, ki so izhajala iz življenja v enopartijskih sistemih, kar je vplivalo na demokratično kulturo in vzgojo ljudi v teh državah. Projekt EU je zato pomemben, saj omogoča razumevanje med različnimi evropskimi regijami, hkrati pa prinaša odprtost, dinamičnost in željo po spremembah iz vzhodnih držav.

Vprašanje identitete Slovenije znotraj EU je poseben problem. Gre za problem, skupen vsem članicam. Evropska unija se od samega začetka ponuja kot okvir, ki temelji na spoštovanju in varovanju identitet svojih držav članic. Edinstvenost dojemanja evropske identitete s strani očetov EU je v tem, da narodnih identitet posameznih držav ne zanikajo, temveč da jih nadgradijo z dodatnim slojem znotraj skupne evropske identitete, ki različne posamezne narodne identitete združuje v eno. Ta skupna evropska identiteta je nekaj, kar se ves čas razvija in kar odseva idejo EU. Kot izpostavlja bivši evroposlanec in opazovalec v Evropskem parlamentu iz državnega zbora Lojze Peterle (Peterle, 2024), je ideal v tem, da države prek vzpostavitve te evropske identitete znotraj okvira EU uresničujejo ter presegajo preteklo poudarjanje nacionalnih identitet in interesov na škodo drugih držav, kar je vodilo do vojn in konfliktov v Evropi. Prostor EU tako omogoči sobivanje v raznolikosti.

Glede možnosti ožjega povezovanja v smislu konfederativnih ali asimetrično federativnih ureditev[6] trenutno zaradi kriz, s katerimi se sooča EU, ni pretiranega zanosa. Slovenska izkušnja s poskusom tovrstnih ureditev in iskanjem kompromisa v osemdesetih letih znotraj tedanje Jugoslavije kažejo, da takšni pristopi za EU niso najbolj ustrezni. Namesto tega se kot bolj prikladen način ponuja to, da se v EU znotraj obstoječega sistema skuša najti možnosti za boljše delovanje. Kot razlaga bivši evroposlanec in opazovalec v Evropskem parlamentu iz državnega zbora Roman Jakič (Jakič, 2024), se npr. Slovenija danes zavzema za spremembe, kot je prehod iz enoglasnega glasovanja v Svetu EU na kvalificirano večino. Zaradi možnosti različnih interesnih sfer se bolj radikalni koncepti konfederacije ali federacije v luči trenutnih problemov na primerih Madžarske in Poljske ponujajo kot nezaželeno radikalni.

Delitve znotraj EU seveda obstajajo, pri čemer pa se kot temeljno nasprotje vse bolj omenja vprašanje suverenosti. Države se tako vse bolj delijo na tiste, ki skušajo okrepiti svojo državnost ter nasprotujejo evropskim direktivam, ter tiste, ki stremijo h krepitvi skupne evropske politike in nadaljnjemu prenašanju suverenosti na evropske institucije.

Kljub temu se v zvezi z idejo konfederacije tudi v Sloveniji izraža naklonjeno stališče, ki se pridružuje manjšini evropskih politikov in intelektualcev, ki se zavzemajo za evropski federalizem, seveda v posebni obliki (sui generis). Ideja je v tem, da zgodovinski razvoj EU nakazuje neizogibno težnjo k večjemu povezovanju in prevzemanju značilnosti federalizma ali konfederalizma v ustavnem smislu sui generis. Ne glede na potrebno pazljivost glede uvajanja tovrstnih organizacijskih oblik pa je izpolnjevanje ciljev notranje povezanosti in zunanje moči skoraj polmilijardne skupnosti težko predstavljivo brez razvoja nekaterih dodatnih institucionalnih in drugih instrumentov federalizma in konfederalizma. Kot razmišlja evroposlanec prve generacije Borut Pahor (Pahor, 2024), sta od tega odvisni učinkovitost in uspešnost nadaljnjega razvoja EU.

Zadnja leta se v kontekstu evro-atlantskih povezav krepi tudi javni diskurz zadržanosti do zveze Nato. Že volilni rezultat referenduma leta 2003 je pokazal, da obstaja razlika v naklonjenosti javnosti do EU in Nata. Javnomnenjske raziskave leta 2024 kažejo, da se podpora Natu v Sloveniji niža (Esih, 2024).[7] Severnoatlantsko zavezništvo (Nato) je bila organizacija, ustanovljena z namenom zagotavljanja varnosti svojim članicam. Vendar je bila že od samega začetka obstoja organizacije opazna jasna hierarhija moči, kjer so Združene države Amerike, kot prva svetovna velesila, imenovalno in dejansko vplivale na usmeritve in odločitve organizacije. Ta položaj je kljub obljubam o zagotavljanju varnosti vzbujal dvome glede vstopa Slovenije v Nato. Ti zadržki so se, kot meni evroposlanec prve generacije Aurelio Juri (Juri, 2024), kasneje krepili ob opažanju, da Nato pogosto sodeluje pri reševanju konfliktov z uporabo sile, kar je razvidno iz primerov kot so Irak, Libija in Afganistan, kar je dobro dokumentirano v javnosti. V luči tega se pristop Slovenije v Nato, za razliko od EU, vse bolj problematizira. Dosežek EU iz leta 2012, ko je bila prejemnica Nobelove nagrade za mir, se v luči sodelovanja z Natom v aktualnih vojnih konfliktih v Ukrajini in Izraelu marsikomu kaže kot danes nedosegljiv vzor.

Kljub določenemu porastu skepticizma v odnosu do EU tudi najstarejši evroposlanci izpostavljajo pomen temeljne ideje EU. Ta presega nacionalne meje in poudarja

6 Razlika med federacijo in konfederacijo je v tem, da prva predstavlja ožjo združitev, kjer višja zvezna raven države članice v določenih pristojnostih podredi, medtem ko v drugi države ohranijo svojo suverenost.

7 Podpora je po eni od raziskav javnega mnenja leta 2024 padla s 66,05 odstotka iz časa plebiscita leta 2003 na 52 odstotkov.

prizadevanje za mir, tako znotraj kot zunaj svojih meja, povezovanje evropskih narodov in skupno ustvarjanje boljše prihodnosti v okviru ekonomskega, političnega in kulturnega razvoja. Ključni dejavnik za doseganje tega je politika, ki prisluhne ljudem in ki omogoča oblikovanje takšnih politik. Radikalizacija Evrope v nekaterih pogledih se s tega vidika vedno znova sooča z izvorno idejo in temeljnimi cilji evropskega združevanja, kot so bili zastavljeni po drugi svetovni vojni.

Kot poudarja evroposlanec prve generacije Mihael Brejc (Brejc, 2024), je bilo v izhodišču eno izmed ključnih, a nenapisanih pravil EU: »*Ne me pritisniti tam, kjer me boli.*« To se nanaša na to, da šesterica in kasnejša deveterica ne daje na mizo tem, ki preostalim članicam ne ustrezajo, ker bi to lahko ustavilo obravnave – pri tem izstopa zlasti razmerje med Francijo in Nemčijo. Ne glede na to, da je danes to pravilo pozabljeno, je v njem pomembno sporočilo, da se je treba truditi za skupno in da sta za projekt EU ključnega pomena dogovarjanje in krepitev ideje združitve, ne glede na različnosti.

KRONOLOŠKA PREDSTAVITEV

V nadaljevanju predstavljamo strnjen pregled slovenske poti do polnopravnega članstva v EU, hkrati pa tudi izpostavljamo nekatere za Slovenijo pomembnejše dogodke, ki so se zgodili že po vstopu v EU. Upamo, da bo besedilo v pomoč pri podajanju učne snovi, vezane na EU in Slovenijo kot njeno članico. S pomočjo predloženega besedila se lahko pri pouku odprejo tudi nove teme za nadaljnjo obravnavo in razpravo.

Razglasitev samostojnosti Republike Slovenije (25. junij 1991)

25. junija 1991 je slovenski parlament, ki se je takrat imenoval Skupščina Republike Slovenije, z veliko večino sprejel in razglasil *Temeljno ustavno listino o samostojnosti*

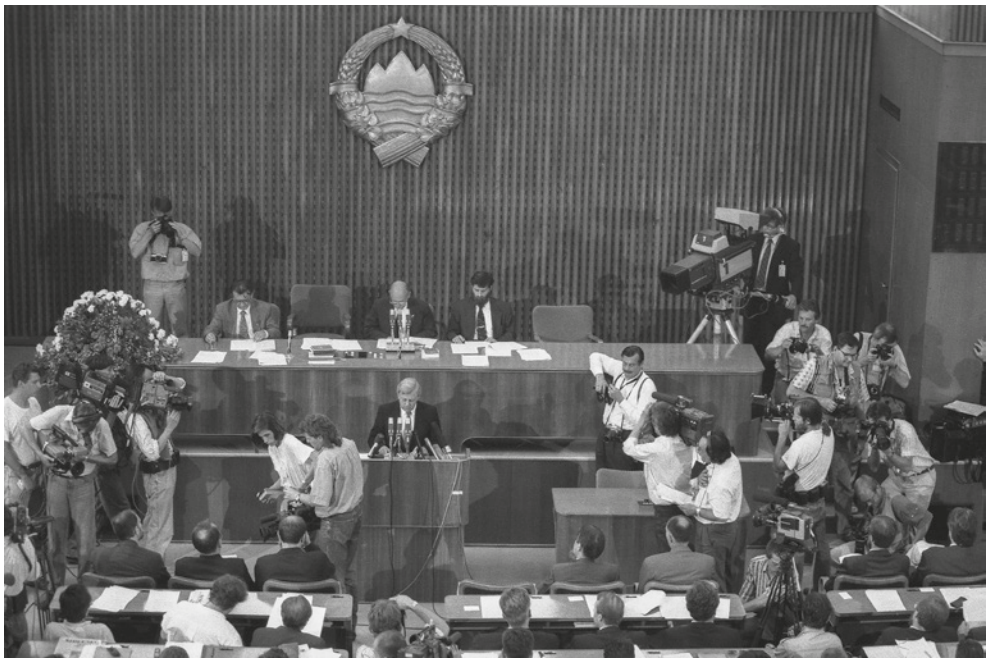

Iz muzejskih zbirk:
Na začetku seje je poslance nagovoril predsednik predsedstva Milan Kučan, ki je poudaril, da Slovenija s ponosom in zgodovinsko upravičenostjo stopa v mednarodno skupnost kot demokratična država, ter med drugim izrazil željo, da bi se meje s sosednjimi državami še bolj odprle (Taškar, 26. 6. 1991). Ljubljana, 25. junij 1991.
Foto: Nace Bizilj, hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

in neodvisnosti Republike Slovenije ter ustavni zakon za njeno uresničitev. Še pred tem so sprejeli *Deklaracijo ob neodvisnosti*. Prav tako je bil razglašen amandma sto k slovenski ustavi, ki je določil novo slovensko zastavo in grb (Taškar, 26. 6. 1991). Novonastala država si je že na samem začetku zadala cilj postati polnopravna članica takratne Evropske skupnosti, ki se je pozneje preimenovala v EU[8] (Slovenija v EU, dostop 19. 1. 2024).

Iz muzejskih zbirk:
Priponka *»All roads lead to Europe 1992« / »Vse poti vodijo v Evropo 1992«*, kupljena leta 1992 pri uličnem prodajalcu v Ljubljani.
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Mednarodno priznanje Slovenije (leto 1992)

15. januarja 1992 je Evropska skupnost priznala Republiko Slovenijo kot neodvisno in samostojno državo, s čimer je Slovenija postala enakopravna članica mednarodne skupnosti (Dopisniki Dela, 16. 1. 1992). Slovenski predsednik Milan Kučan, predsednik vlade Janez Drnovšek in zunanji minister Dimitrij Rupel so 26. junija 1992 na Evropsko skupnost naslovili pismo, v katerem so se zahvalili za pomoč in podporo pri osamosvajanju. Hkrati je bila v pismu izražena tudi želja, da bi Slovenija čim prej dosegla članstvo v Evropski skupnosti (Žitko, 27. 6. 1992). Slab mesec pozneje, 22. julija 1992, so med Slovenijo in Evropsko skupnostjo stekla pogajanja o oblikovanju sporazuma o sodelovanju. Po besedah vodje slovenskih pogajalcev, Borisa Cizlja, je Slovenija oblikovanje tega sporazuma štela tudi kot prvo etapo na poti k polnopravnemu članstvu v Evropski skupnosti (Žitko, 23. 7. 1992).

Iz muzejskih zbirk:
Po podpisu pridružitvenega sporazuma so nazdravili s slovensko penino. Z leve: slovenski zunanji minister Zoran Thaler, predsednik vlade Janez Drnovšek, predsednik ministrskega sveta EU Lamberto Dini in evropski komisar za mednarodne zadeve Hans van den Broek. Luksemburg, 10. junij 1996.
Foto: Tomi Lombar, hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Podpis prvih samostojnih sporazumov Slovenije z Evropsko skupnostjo (5. april 1993)

5. aprila 1993 sta predsednik slovenske vlade Janez Drnovšek in zunanji minister Lojze Peterle podpisala sporazume z Evropsko skupnostjo. Najpomembnejši je bil sporazum o sodelovanju med Evropsko skupnostjo in Slovenijo, podpisali pa so tudi sporazum za premog in jeklo, ki ureja medsebojne trgovinske tokove na teh dveh področjih, ter poseben sporazum o prometu. Slednji se nanaša na možnost, da Slovenija pri Evropski investicijski banki lahko dobi posojila za sofinanciranje nekaterih pomembnih prometnih zvez (Žitko, 6. 4. 1993). Sporazumi so stopili v veljavo 1. septembra istega leta (*Vključevanje Slovenije v Evropsko unijo,* dostop 23. 1. 2024). Drnovšek je ob podpisu dejal: *»Prvi sporazum o sodelovanju je skupaj z drugimi sporazumi nadvse pomembno dejanje, saj gre za prvi samostojni dokument med Slovenijo in Evropsko skupnostjo, ki obsega celotne gospodarske odnose.«* (Žitko, 6. 4. 1993, str. 1)

Podpis pridružitvenega sporazuma med Slovenijo in EU (10. junij 1996)

Predsednik slovenske vlade Janez Drnovšek je podpisal pridružitveni sporazum med Slovenijo in EU, zatem pa je predsedniku ministrskega sveta EU, Lambertu

8 7. februarja 1992 je bila v nizozemskem mestu Maastricht podpisana pogodba o Evropski uniji (EU), imenovana tudi Maastrichtska pogodba, ki je stopila v veljavo 1. novembra 1993. Pogodba je razširila pooblastila Evropske skupnosti in jo preoblikovala v EU, kar je privedlo do oblikovanja Ekonomske in monetarne unije, enega od temeljev EU, ter evra.

Diniju, izročil še vlogo za polnopravno članstvo Slovenije v EU. Poleg Drnovška so sporazum podpisali še Lamberto Dini, evropski komisar za mednarodne zadeve Hans van den Broek in vseh petnajst ministrov članic Evropske unije. Slovenski zunanji minister Zoran Thaler je ob tem dejal: »*Sporazum pomeni, da je Slovenija ujela vlak, ki pelje v EU, kdor pa je za nami, ga ne bo več kmalu ujel, kar je jasno vsakomur, ki spremlja dogajanje. Seveda nas glavno delo še čaka, zavedamo se, da vse ne bo šlo gladko. Slovenska diplomacija bo znala zagovarjati naše interese.*« (Žitko, 11. 6. 1996, str. 1)

Obisk predsednika Evropske komisije v Sloveniji (11. april 1997)

11. aprila 1997 je predsednik Evropske komisije Jacques Santer obiskal Slovenijo. Med svojim obiskom je posebej opozoril na pomen čimprejšnje ratifikacije pridružitvenega sporazuma med Slovenijo in EU s strani slovenskega parlamenta, saj je bil to pogoj za začetek pogajanj o vstopu v EU (Vidmajer, 12. 4. 1997). Slovenski poslanci so sporazum ratificirali 15. julija 1997, dobre tri mesece po Santerjevih opozorilih (Jakopec, 16. 7. 1997). Sporazum je stopil v veljavo 1. februarja 1999 po potrditvi s strani Italije, ki je pred tem blokirala vstop Slovenije v EU. Razlog blokade je bila italijanska zahteva, naj Slovenija nacionalizirano in drugače odvzeto imetje Italijanov v Istri vrne v naravi, čeprav sta se Jugoslavija in Italija že leta 1983 dogovorili, da bodo za to premoženje izplačane denarne odškodnine (Cerar, dostop 6. 2. 2024).

Iz muzejskih zbirk: Predsednik Evropske komisije Jacques Santer in slovenski predsednik vlade Janez Drnovšek pred pogovori. Ljubljana, 11. april 1997.
Foto: Tomi Lombar, hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Pogajanja za vstop Slovenije v EU (31. marec 1998–13. december 2002)

31. marca 1998 so se začela pogajanja za vstop Slovenije v EU (*Slovenija v EU,* dostop 19. 1. 2024). Aprila 1998 je vlada imenovala ožjo pogajalsko skupino pod vodstvom Janeza Potočnika (STA, 26. 9. 2002), ki je pozneje kot prvi Slovenec postal član Evropske komisije (Drnovšek, 4. 7. 2007). Pogajalska skupina je pregledala usklajenost domače zakonodaje z evropsko in pripravila pogajalska izhodišča Slovenije za vsako od pogajalskih področij. Pristopna pogajanja s Slovenijo in še devetimi drugimi kandidatkami so se zaključila na zasedanju Evropskega sveta v København 12. in 13. decembra 2002 (Grabbe, 2002).

Referendum o vstopu Slovenije v EU in zvezo Nato (23. marec 2003)

Na ta dan sta v Sloveniji potekala dva referenduma – o vstopu Slovenije v EU in v zvezo Nato. Udeležba na obeh referendumih je bila 60,4-odstotna. Za vstop v EU je glasovalo skoraj 90 % volivcev, za vstop v Nato pa dobrih 66 % (Taškar, 24. 3. 2003). Janez Potočnik, takratni minister za evropske zadeve, je dejal: »*Podpora na referendumu je višja, kot sem jo pričakoval. Je dokaz, da Slovenci razumejo Evropo kot prostor, ki mu pripadajo.*« (N. R., 24. 3. 2003, str. 2)

Podpis pristopne pogodbe k EU (16. april 2003)

16. aprila 2003 je deset novih pristopnih članic EU, med katerimi je bila tudi Slovenija, podpisalo pristopno pogodbo k EU. V pogodbi je bilo določeno, da bodo države podpisnice s 1. majem 2004 postale članice EU. Slovesnost ob podpisu je potekala v Atenah v času grškega predsedovanja EU. Na slovesnosti sta v imenu Slovenije pogodbo podpisala slovenski predsednik Janez Drnovšek in predsednik vlade Anton Rop, pozneje pa jo je podpisal tudi zunanji minister Dimitrij Rupel. Drnovšek je ob podpisu poudaril: *»Za Slovenijo in Evropo je danes pomemben dan.«* (Mešanović, 17. 4. 2003, str. 1)

Iz muzejskih zbirk:
Protokolarno darilo, ki ga je ob podpisu pristopne pogodbe slovenskemu predsedniku Janezu Drnovšku podaril predsednik grške vlade Konstantinos Simitis. Na podstavku je ploščica z vgraviranim napisom v angleškem jeziku: *»SIGNATURE OF THE TREATY OF ACCESSION TO EUROPEAN UNION, ATHENS, 16 APRIL 2003« / »Podpis pristopne pogodbe k Evropski uniji, Atene, 16. april 2003«.*
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Slovenija postane članica EU (1. maj 2004)

1. maja 2004 se je zgodila največja širitev v zgodovini EU, saj se ji je poleg Slovenije pridružilo še devet novih članic: Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska in Slovaška. V Sloveniji je bil ob tem dogodku organiziran bogat prireditveni program. Ena izmed osrednjih slovesnosti pa je v noči s 30. aprila na 1. maj 2004 potekala na skupnem novogoriško-goriškem trgu – Trgu Evrope. Trg sta skupaj uredili Nova Gorica in Gorica, mesti, ki sta bili pred tem ločeni z državno mejo, začrtano leta 1947. Prav zato je tudi prireditev, ki je bila organizirana s sodelovanjem obeh mest, potekala v duhu ideje *Dve Gorici – eno mesto: skupaj v Evropi* (STA, 1. 5. 2004). Trg Evrope predstavlja simbolno povezavo obeh mest, hkrati pa je tudi simbol evropskega združevanja. (*»Trg povezuje / spoznajmo se!«*, 8. 5. 2018)

Iz muzejskih zbirk:
Vstop Slovenije v EU je obeležilo tudi legendarno podjetje Beti Metlika, ki je ob tem dogodku naredilo *»EU-kolekcijo«* spodnjega perila, spalnega programa ter oblačil za prosti čas. Oblačila so bila v beli, rumeni in modri barvi. Iz te kolekcije v muzeju hranimo *»EU-spodnjice«*, ki so v tem času že postale *»zgodovinske«.*
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Prve volitve v Evropski parlament v Sloveniji (13. junij 2004)

Prvih volitev v Evropski parlament, ki so potekale v Sloveniji, se je udeležila malo več kot četrtina vseh volilnih upravičencev, in sicer 28,35 % (*Uradni izidi volitev v Evropski parlament 13. junija 2004*, dostop 13. 2. 2024). Na volitvah je bilo izvoljenih sedem evroposlancev iz Slovenije: Mihael Brejc (SDS/Evropska ljudska stranka), Mojca Drčar Murko (LDS/Zavezništvo liberalcev in demokratov za Evropo), Romana Jordan (SDS/Evropska ljudska stranka), Jelko Kacin (LDS/Zavezništvo liberalcev in demokratov za Evropo), Ljudmila Novak (NSi/Evropska

Iz muzejskih zbirk:
Med februarjem 2006 in junijem 2007 je potekal skupni projekt Urada vlade Republike Slovenije za komuniciranje (UKOM) in Banke Slovenije *»Evro – za vse nas«*, namenjen informiranju in komuniciranju v podporo uvedbi evra v Sloveniji. 22. novembra 2006 je Banka Slovenije v 700.000 gospodinjstev razposlala brezplačne *»evrokalkulatorje«*, ki so bili v pomoč pri preračunavanju in primerjanju cen v tolarjih in evrih.
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

ljudska stranka), Borut Pahor (ZLSD/Stranka evropskih socialistov) in Lojze Peterle (NSi/Evropska ljudska stranka) (*Slovenski evroposlanci,* 15. 6. 2004). Leta 2008 je Pahorja, ki je bil izvoljen na državnozborskih volitvah, v Evropskem parlamentu zamenjal Aurelio Juri (STA, 7. 11. 2008).

Uvedba evra v Sloveniji (1. januar 2007)

11. julija 2006 je Svet EU odobril prošnjo Slovenije, da z naslednjim letom vstopi v evrsko območje. S 1. januarjem 2007 je Slovenija uvedla evro kot prva izmed držav, ki so se EU pridružile 1. maja 2004. S tem je evro postal zakonito plačilno sredstvo in je zamenjal prejšnjo valuto – slovenski tolar. Do vključno 14. januarja 2007 je bilo obdobje dvojnega obtoka, ko se je pri gotovinskem plačevanju lahko uporabljalo tudi tolarje, od 15. januarja 2007 naprej pa je bilo možno plačevati izključno z evri (*Uvedba evra v Sloveniji,* dostop 12. 2. 2024).

Vstop Slovenije v schengensko območje (21. december 2007)

21. decembra 2007 je Slovenija skupaj z osmimi drugimi državami postala članica schengenskega območja, ki se je razširil s takratnih 15 na 24 držav. Za slovenske državljane je bila to ena izmed najbolj otipljivih koristi članstva v EU, saj so se s tem dnem ukinili mejni pregledi na mejah z Avstrijo, Italijo in Madžarsko. Slovensko-hrvaška meja je postala nova zunanja schengenska meja, njeno varovanje po schengenskih standardih pa je morala zagotavljati Slovenija (T. K. B., 21. 12. 2022).

Prvo predsedovanje Slovenije Svetu EU (1. januar–30. junij 2008)

V prvi polovici leta 2008 je Slovenija kot prva izmed novih članic, kot prva izmed nekdanjih komunističnih držav in kot prva izmed slovanskih držav nasploh prevzela predsedovanje Svetu EU – vodenje in zastopanje skupnosti, ki je takrat združevala 27 držav in skoraj pol milijarde ljudi (*Slovenija bo predsedovala Svetu Evropske unije,* dostop 14. 2. 2024). V tem času je bilo izpeljanih več kot 8.000 dogodkov, od tega 283 v Sloveniji. Pomembnejši dogodki, ki so se odvijali v Sloveniji, so bili: srečanje Vlade Republike Slovenije s konferenco predsednikov Evropskega parlamenta in s kolegijem Evropske komisije, dogodek ob razglasitvi evropskega leta medkulturnega dialoga, neformalna srečanja na ministrski ravni in vrh EU – ZDA, ki je tradicionalna in najpomembnejša oblika srečanja med EU in ZDA (Rupel, dostop 14. 2. 2024).

Drugo predsedovanje Slovenije Svetu EU (1. julij–31. december 2021)

V drugi polovici leta 2021 je Slovenija po 13 letih zopet prevzela predsedovanje Svetu EU. Tudi tokrat, tako kot v času prvega predsedovanja, je bil predsednik slovenske vlade Janez Janša. Izvedba predsedovanja je bila zaradi pandemije covida-19 z logističnega vidika še zahtevnejša. V tem času je bilo v Sloveniji izpeljanih 222 dogodkov, med vidnejšimi so bili obisk Evropske komisije ob začetku predsedovanja, neformalna ministrska srečanja in vrh EU – Zahodni Balkan (*Predsedovanje Slovenije Svetu EU 2021,* dostop 22. 2. 2024).

Iz muzejskih zbirk:
Kristalno skledo z zvezdicami, ki so tudi skupni evropski simbol, je izdelala Steklarna Rogaška. Skleda je spadala med protokolarna darila najvišjega ranga v času prvega slovenskega predsedovanja Svetu EU. Tako protokolarno darilo je bilo podarjeno vodjem delegacij ob neformalnih srečanjih ministric in ministrov za zunanje zadeve, ministric in ministrov za okolje, ministric in ministrov za zdravje, ministric in ministrov za promet in ameriškemu predsedniku Georgu W. Bushu ob vrhu EU – ZDA.
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

Iz muzejskih zbirk:
Faksimile cenzuriranega rokopisa pesmi *Zdravljica* Franceta Prešerna, katere sedma kitica predstavlja besedilo slovenske himne, je bilo najvišje protokolarno darilo v času drugega slovenskega predsedovanja Svetu EU, ki so ga prejeli predsednice in predsedniki držav, vlad ter evropskih institucij. Darilo vključuje tudi prevod *Zdravljice* v vse uradne jezike Evropske unije. S tem je bila poudarjena zavezanost slovenskega predsedovanja spoštovanju vrednot evropskega povezovanja.
Hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije.

SKLEP

Vstop Slovenije v EU je bil rezultat dolgoletnih prizadevanj in številnih pomembnih korakov, ki so vodili do tega zgodovinskega trenutka. Od razglasitve samostojnosti do mednarodnega priznanja so slovenski voditelji in državljani vztrajno gradili svojo pot v evropsko skupnost. Podpis prvih samostojnih sporazumov z Evropsko skupnostjo in pridružitvenega sporazuma sta bila ključna koraka pri utrjevanju vezi z EU. Pogajanja za vstop v EU so bila zahtevna in so zahtevala številne reforme, a so se končala uspešno. Referendum, na katerem so volivci podprli vstop v EU in Nato, je potrdil odločenost Slovencev, da se pridružijo evropski družini narodov. Podpis pristopne pogodbe in končno članstvo sta bila zgodovinska trenutka, ki sta Sloveniji omogočila, da postane enakopravna članica EU. To članstvo je Sloveniji prineslo številne koristi, vključno z gospodarsko rastjo, politično stabilnostjo in izboljšanje življenjskega standarda. Slovenija danes igra aktivno vlogo v EU, prispeva k oblikovanju evropskih politik in sodeluje pri reševanju skupnih izzivov. Pot Slovenije v EU je dokaz njene zavezanosti demokraciji, pravni državi in evropskim vrednotam.

VIRI IN LITERATURA

Cerar, B. *Slovensko-italijanski odnosi.* E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti. Https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/slovensko-italijanski-odnosi/

Dernovšek, I. (4. 7. 2007). Prvi evropski komisar iz Slovenije. *Dnevnik.si.* Https://www.dnevnik.si/255242

Dopisniki Dela (16. 1. 1992). Slovenija priznana! *Delo, 34*(12), str. 1.

Ena valuta za eno Evropo. (2019). Urad za publikacije Evropske unije.

Esih, U. (2024). Referendum o Natu bi razklal Slovenijo. *Delo* 16. 3. 2024. Https://www.delo.si/novice/slovenija/referendum-o-natu-bi-razklal-slovenijo

Grabbe, H. (december 2002). *The Copenhagen deal for enlargement.* Https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2012/briefing_copenhagen-5728.pdf

Jakopec, M. (16. 7. 1997). V napetem ozračju je DZ le ratificiral sporazum z EU. *Delo, 39*(162), str. 1.

Mašanović, B. (17. 4. 2003). Slovenija podpisala pristopno pogodbo. *Delo, 45*(89), str. 1.

Muzej novejše in sodobne zgodovine, Zbirka ustnih virov:

Brejc, Mihael. 5. 2. 2024

Drčar Murko, Mojca. 9. 2. 2024

Germič, Ljubo. 5. 2. 2024

Jakič, Roman. 9. 2. 2024

Janša, Janez. 19. 3. 2024

Jordan, Romana. 5. 2. 2024

Juri, Aurelio. 3. 4. 2024

Kacin, Jelko. 5. 2. 2024

Kučan, Milan. 28. 2. 2024

Novak, Ljudmila. 9. 2. 2024

Pahor, Borut. 5. 2. 2024

Peterle, Lojze. 5. 2. 2024

Podobnik, Janez. 5. 2. 2024

N. R. (24. 3. 2003). Boljši položaj v Evropi in svetu. *Delo, 45*(68), str. 2.

Pogodba o Evropski uniji (PEU)/maastrichtska pogodba. Https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty

Predsedovanje Slovenije Svetu EU 2021. Https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/predsedovanje-slovenije-svetu-eu-2021/
Rupel, D. *Slovensko predsedovanje Evropski uniji (2008).* E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti. Https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/slovensko-predsedovanje-evropski-uniji-2008
Slovenija bo predsedovala Svetu Evropske unije. Http://www.15let.gov.si/si/15-let-samostojnosti/dosezki/predsedovanje-eu/
Slovenija v EU. Https://slovenia.representation.ec.europa.eu/o-nas/casovnica-slovenije-v-eu_sl
Slovenski evroposlanci (15. 6. 2004). *Rtvslo.si*. Https://www.rtvslo.si/evrovolitve-2004/slovenski-evroposlanci/19975
STA (1. 5. 2004). Nova Gorica in Gorica skupaj pozdravili vstop Slovenije v EU. *Dnevnik.si.* Https://www.dnevnik.si/81543
STA (7. 11. 2008). Pahorja bo v Evropskem parlamentu nasledil Aurelio Juri. *Dnevnik.si.* Https://www.dnevnik.si/1042220495
STA (26. 9. 2002). Potočnik o pogajanju z EU. *24ur.com.* Https://www.24ur.com/novice/slovenija/potocnik-o-pogajanju-z-eu.html
Taškar, J. (24. 3. 2003). Referendumski da tako za EU kot za Nato. *Delo, 45*(68), str. 1.
Taškar, J. (26. 6. 1991). Republika Slovenija samostojna država! *Delo, 33*(148), str. 1.
T. K. B. (21. 12. 2022). 15 let, odkar so padle meje s tremi sosedami. Čez nekaj dni v Schengen vstopa še četrta. *Rtvslo.si.* Https://www.rtvslo.si/slovenija/15-let-odkar-so-padle-meje-s-tremi-sosedami-cez-nekaj-dni-v-schengen-vstopa-se-cetrta/651752
»Trg povezuje / spoznajmo se!« (8. 5. 2018). *Noviglas.eu.* Https://www.noviglas.eu/trg-povezuje-spoznajmo-se/
Uradni izidi volitev v Evropski parlament 13. junija 2004. Https://www.dvk-rs.si/arhivi/ep2004/
Uvedba evra v Sloveniji. Https://www.bsi.si/bankovci-in-kovanci/uvedba-evra-v-sloveniji
Vidmajer, S. (12. 4. 1997). Santerjeva resna opozorila Sloveniji, da mora pohiteti. *Delo, 39*(84), str. 1.
Vključevanje Slovenije v Evropsko unijo. Https://www.gov.si/teme/vkljucevanje-slovenije-v-evropsko-unijo/
Žitko, S. (11. 6. 1996). Janez Drnovšek je podpisal sporazum o pridružitvi EU. *Delo, 38*(133), str. 1.
Žitko, S. (6. 4. 1993). Slovenija je sklenila prve samostojne sporazume z ES. *Delo, 35*(79), str. 1.
Žitko, S. (23. 7. 1992). Slovenija prva sklepa sporazum z Brusljem. *Delo, 34*(168), str. 1.
Žitko, S. (27. 6. 1992). Zahvala Slovenije Evropi. *Delo, 34*(146), str. 1.

Nataša Graovac, Šolski center Postojna

FILM O ALEKSANDRU MAKEDONSKEM PRI POUKU ZGODOVINE S FORMATIVNIM SPREMLJANJEM

Nataša Graovac, School Centre Postojna

A FILM ABOUT ALEXANDER THE GREAT IN HISTORY CLASS WITH FORMATIVE ASSESSMENT

IZVLEČEK

Članek opisuje poglavje znotraj obvezne širše teme v prvem letniku gimnazijskega programa *Od mestnih držav do prvih imperijev*. S pomočjo dokumentarnega filma iz zbirke *Osvajalci* smo obravnavali imperij Aleksandra Makedonskega. V orisu zgodovinskega obdobja so opisani ključni dogodki v času njegovega odraščanja in osvajanja ozemlja perzijske države ter značilnosti vladanja tega znamenitega vladarja. Dijaki so spremljali dogajanje v filmu s pomočjo vprašanj na delovnem listu, doma pa so napisali (metoda individualnega dela) priporočilo za ogled filma, za katerega smo navodilo in kriterije oblikovale učiteljice v okviru razvojne naloge *Ustvarjanje učnih okolij za 21. stoletje*. Pričakovana dosežka na ravni vsebinskih ciljev sta bila, da umestijo ključne dogodke, pojave in procese iz starega veka v ustrezen zgodovinski čas in prostor ter primerjajo oblike državnih organizacij in oblik vladanja v starem veku. Na ravni procesnih ciljev smo pričakovali, da oblikujejo svoje sklepe, stališča in interpretacije, ki so podprti z verodostojnimi informacijami, podatki in dokazi in razvijajo ter izkažejo veščine zbiranja in izbiranja informacij iz različnih virov ter kritično presodijo njihovo uporabno vrednost. Na ravni odnosnih ciljev pa oblikujejo pogled na svet, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic, enakosti, odgovornem in kritičnem državljanstvu.

Ključne besede: Aleksander Veliki, dokumentarni film, formativno spremljanje, priporočilo za ogled filma, didaktika zgodovine

ABSTRACT

The article describes the chapter included in the compulsory broader subject in the first year of genaral upper secondary school From City States to First Empires. We learned about Alexander the Great's empire with the help of the documentary film from the Conquerors collection. The overview of the historical period describes the key events during the time of his upbringing and conquering of the Persian territory, as well as the characteristics of this eminent ruler's reign. The students followed the film using the questions in their worksheets, and then at home, according to the individual work method, they wrote their film recommendations based on the instructions and criteria developed by us, the teachers, within the developmental task Creating learning environments for the 21st century. The achievements expected of the students at the level of content goals were to place the key events, occurrences and processes from Antiquity in the proper historical time and space, and to compare the forms of state organizations and the forms of government in Antiquity. At the level of process goals, they were expected to form their conclusions, opinions and interpretations, supported by credible information, data and evidence, and to develop and demonstrate the skills of gathering and selecting information from different sources and to critically assess their useful value. At the level of relationship goals, they were expected to form a world view based on respect for human rights, equality, and responsible and critical citizenship.

Keywords: Alexander the Great, documentary film, formative assessment, film recommendation, history didactics

Aleksander Veliki (356–323 pr. n. št.) v bitki pri Isu, detajl mozaika iz ok. leta 100 pr. n. št. iz Favnove hiše v Pompejih.
Vir: Alexander Mosaic (detail), House of the Faun, Pompeii. Https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e1/Alexander_the_Great_mosaic.jpg

UVOD

Film je pri pouku že dolgo dobrodošlo avdiovizualno učilo. Z uporabo tovrstnih medijev si dijaki lažje predstavljajo stvarnost, ki je časovno in prostorsko bolj oddaljena. Dilema pa ostaja, kako uporabiti film, ne da bi za to porabili preveč časa.

V okviru razvojne naloge *Ustvarjanje učnih okolij za 21. stoletje* smo razvijali način uporabe igranega ali dokumentarnega filma in kriterije za izdelke dijakov, kot sta bila ocena filma ali priporočilo za ogled filma. Tokrat smo v prvem letniku gimnazije za obravnavo teme antične Makedonije oziroma helenizma uporabili dokumentarni film o Aleksandru Makedonskem iz zbirke *Osvajalci* v produkciji Discovery Channela. Dijaki so si najprej ogledali film, ki so mu lažje sledili s pomočjo vprašanj na delovnem listu, nato pa so napisali priporočilo za ogled filma. V skladu z načeli formativnega spremljanja so imeli možnost svoj zapis večkrat popraviti oz. izboljšati. Če so želeli, je bila ocena vpisana v redovalnico.

KRATEK ORIS ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA V ČASU ALEKSANDRA MAKEDONSKEGA[1]

Po peloponeških vojnah je bil grški svet v zatonu, kar je izkoristila severna soseda Makedonija, ki je v času kralja Filipa II. (vladal 359–336 pr. n. št.) prevzela vodilno vlogo v grškem svetu. Aleksander Veliki (356–323 pr. n. št.) je bil njegov najstarejši zakonski sin in so ga ves čas vzgajali za prestolonaslednika. Pri njegovi vzgoji so poleg fizične vadbe dajali pomemben poudarek širši izobrazbi, zato je imel najboljše učitelje, med njimi Aristotela. Ta ga je učil o kulturnih in geografskih značilnostih tujih dežel (Egipta, Indije, Perzije), pa tudi razmišljati in predvidevati, kar mu je pomagalo, da je postal eden največjih strategov v zgodovini. Pri komaj dvajsetih letih je na prestolu nasledil očeta in želel uresničiti njegov največji cilj, zavojevati ozemlje Perzije. V prvih dveh letih vladanja si je najprej utrdil oblast doma, leta 334 pr. n. št.

1 Povzeto po dokumentarnem filmu.

pa se je odpravil čez Helespont v Azijo, kjer je bil njegov prvi cilj osvoboditi okupirane dele domovine v Mali Aziji. Po prvi bitki pri Graniku (334 pr. n. št.) je Perzijce presenetil s takojšnjim čelnim naskokom čez reko. Brez odpora je zasedel zahodni del Male Azije. Sledila je druga odločilna bitka pri Isu (333 pr. n. št.), sovražni vojski sta se spopadli v ožini med gorami in morjem, kjer perzijska vojska ni mogla izkoristiti svoje številčne premoči. Tu so do izraza prišle makedonske sarise (5–7 metrov dolga kopja), ki so napadalcem prinesle zmago. Večina mest na Levantu je prestopila na makedonsko stran brez boja, enako tudi Egipt, ki je Aleksandra pozdravil kot osvoboditelja izpod perzijske nadoblasti. Tu je mladi kralj utrdil svoje prepričanje, da je božji sin, razglašen pa je bil tudi za faraona. Jeseni 331 pr. n. št. je ponovno premagal Darejevo vojsko pri Gavgameli. Nekatera perzijska mesta je osvojil brez boja, v Persepolisu pa je dal zažgati kraljevo palačo kot maščevanje za uničenje grških svetišč v času grško-perzijskih vojn. Po letu 330 pr. n. št. je osvojil še vzhodni del perzijske države in 326 dosegel Hidasp, a se je potem zaradi monsunskega deževja obrnil nazaj in skupaj z delom vojske prečkal puščavsko območje, kjer je zaradi lakote izgubil velik del vojske.

Aleksandrova država je obsegala območje med vzhodnim Sredozemljem na zahodu in Indom na vzhodu ter od Donave in Kavkaza na severu do Egipta in Indijskega oceana na jugu. To je bila svetovna država, v kateri so živela različna ljudstva, za katera si je Aleksander prizadeval, da bi se zlila v eno. To je poskušal doseči tudi z množično poroko med makedonskimi vojaki in Perzijkami. Bolj kot je spoznaval perzijsko kulturo, bolj jo je spoštoval, svoj imperij je vodil tudi s pomočjo perzijskih uradnikov in se prepustil vladarskem čaščenju (proskeneza), kar se je njegovim vojakom upiralo. Počasi se je spreminjal v orientalskega absolutnega vladarja.

Kot vladar je ustanavljal številna mesta, med katerimi je najbolj znana Aleksandrija v Egiptu, in s tem širil vpliv grške kulture oz. spodbujal preplet različnih kultur. Na celotnem območju je uvedel enotno valuto in množično koval denar, kar je pospešilo promet in trgovino. Velik gospodarski prostor in porast količine denarja v obtoku sta omogočila velik razmah gospodarstva.

Po njegovi smrti je grški svet prešel v zadnje obdobje, ki mu pravimo helenizem (323–30 pr. n. št.), država pa je bila razdeljena med njegove naslednike. Novonastale države so imele sicer raznoliko etnično sestavo prebivalstva in kulturne tradicije, a tudi nekatere skupne značilnosti: to so bile po površini velike države z monarhično obliko vladanja; rodbine, ki so jim vladale, so se razvile v prave dinastije, ki so svoje vladarske pravice utemeljevale z izmišljenimi rodovniki, povezanimi z različnimi božanstvi; v vseh tovrstnih državah se je razvil tudi vladarski kult, ki je bil odraz absolutističnega vladanja in je dajal vladarjem pridih božanskega. Nekdanji grški polisi so počasi popolnoma izgubili svojo vlogo, grški svet pa je do konca helenistične dobe prešel pod rimsko nadoblast.

NAMENI UČENJA

Učni sklop o Aleksandru Makedonskem smo z dijaki obravnavali s pomočjo formativnega spremljanja. Tako so bili učni cilji oz. nameni učenja, pričakovani dosežki in kriteriji uspešnosti izpeljani iz učnega načrta za zgodovino v gimnaziji in so

navedeni v obrazcu za sprotno učno pripravo, ki smo ga uporabljali v okviru razvojne naloge *Ustvarjanje učnih okolij za 21. stoletje.*

Nameni učenja so še posebej pomembni, saj smo jih oblikovali skupaj z dijaki s pomočjo uvodne motivacije: na ravni vsebinskih ciljev je bil namen umeščati ključne dogodke, pojave in procese v ustrezen zgodovinski čas in prostor na primeru Makedonije in Aleksandra Velikega ter primerjati državo in način vladanja Aleksandra Velikega z grškimi polisi in oblikami vladavine v le-teh, ki so jih dijaki spoznali že pri predhodnih učnih urah. Na ravni procesnih ciljev je bil namen razvijati veščine zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presoditi njihovo uporabno vrednost s poudarkom na filmu in drugih zgodovinskih virih po lastni presoji (knjiga, spletni vir) ter oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije. Svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije so vključili v priporočilo za ogled dokumentarnega filma o Aleksandru Velikem. Na ravni odnosnih ciljev pa je bil namen spodbuditi razumevanje helenističnega obdobja kot preplet in medsebojno bogatenje različnih kultur.

V nadaljevanju predstavljam primer, ki sem ga izvedla aprila in maja 2023 z dijaki prvega letnika gimnazije na Šolskem centru Postojna.

SHEMA SPROTNE UČNE PRIPRAVE

Učiteljica: Nataša Graovac **Šola: Šolski center Postojna** **Predmet: zgodovina** **Datum: 7. in 10. 4. 2023** **Število ur: 2**

UČNI/TEMATSKI SKLOP: ***Od mestnih držav do prvih imperijev – imperij Aleksandra Makedonskega***

UČNI NAČRT	OBLIKOVANO/NAČRTOVANO SKUPAJ Z UČENCI V VEČ KROGIH			VREDNOTENJE
Učni cilji **Vsebinski učni cilji so, da dijaki/dijakinje:** • primerjajo oblike državnih organizacij in oblik vladanja v starem veku. **Procesni učni cilji so, da dijaki/dijakinje:** • umestijo ključne dogodke, pojave in procese iz starega veka v ustrezen zgodovinski čas in prostor; • razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih virov, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost; • oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije. **Odnosni učni cilji so, da dijaki/dijakinje:** • razvijajo sposobnost za razumevanje in spoštovanje različnosti in drugačnosti ver, kultur in skupnosti.	**Nameni učenja** **Učim se:** • primerjati državo in način vladanja Aleksandra Velikega z grškimi polisi in oblikami vladavine v le-teh; • umeščati ključne dogodke, pojave in procese v ustrezen zgodovinski čas in prostor na primeru Makedonije in Aleksandra Velikega; • izkazati veščino zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presoditi njihovo uporabno vrednost – uporabim film in druge zgodovinske vire po lastni presoji (knjiga, spletni vir); • oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije – napišem priporočilo za ogled dokumentarnega filma o Aleksandru Velikem; • razumeti helenistično dobo kot preplet in medsebojno bogatenje različnih kultur.	**Didaktični pristopi:** Individualno delo z ogledom dokumentarnega filma o Aleksandru Velikem, Marshall, R. idr. (2007). *Osvajalci. Aleksander Veliki* [video DVD]. Izpolnjevanje delovnega lista (Priloga 1) Pisanje priporočila za ogled filma.	**Učenčevi izdelki oz. dokazi:** Izpolnjen delovni list. Dijaki so napisali priporočila za ogled filma. Izmed 23 dijakov je priporočilo za ogled filma oddalo 16 dijakov. Po prvi povratni informaciji sta popravljeno različico oddala dva dijaka (izboljševanje učnih dosežkov glede na povratno informacijo).	**Vrednotenje izdelka:** Izdelek je izjemen, če se upošteva navedene kriterije: ustreznost besedilne vrste, kratko vsebino filma, kritično presojo filma – opazi zgodovinske nepravilnosti v filmu, oblikuje priporočilo, uporabi dodatni vir, zapis ustreza tehničnim navodilom za priporočilo filma.

Standardi znanja/pričakovani dosežki so, da dijaki/dijakinje:	Kriteriji uspešnosti Uspešen/uspešna bom, ko bom znal/znala:
• znajo oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije, ki so podprti z verodostojnimi informacijami, podatki in dokazi o vladavini Aleksandra Velikega; • oblikujejo pogled na svet, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic, enakosti, odgovornega in kritičnega državljanstva.	• oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije, podprte z verodostojnimi podatki in dokazi na primeru Aleksandra Velikega; • s pomočjo spoznavanja helenistične kulture oblikovati pogled na svet, ki temelji na spoštovanju človekovega dostojanstva.

POTEK UČNE URE

Za uvodno motivacijo sem uporabila odlomek iz filma, kjer omenijo pomen prave vzgoje in izobrazbe za bodočega vladarja, ko je Aleksandru predstavljen lik Ahila iz Homerjeve *Iliade* – Ahil ni surovež, truplo svojega premaganega nasprotnika Hektorja preda njegovemu očetu, kralju Priamu. Moč, brzdana z usmiljenjem, je ideja, ki je Aleksander ni pozabil. Ahil postane Aleksandrov vzornik in junak, *Iliada* pa ga spremlja do konca življenja (3:55–5:27 minuta filma).

V nadaljevanju sem dijake seznanila s potekom dela. Po obravnavi Makedonije v času Filipa II. smo si ogledali dokumentarni film o Aleksandru Velikem iz zbirke *Osvajalci*. Film je dolg ok. 50 minut, zato smo za ogled potrebovali malo več časa kot eno učno uro. Dijaki so spremljali ogled filma s pomočjo vprašanj na delovnem listu (glej spodaj). Odgovori na delovnem listu so jim bili lahko v pomoč pri pisanju priporočila za ogled filma, ki so ga oddali do 19. 5. 2023. Kriterije in navodila za pisanje priporočila za ogled filma smo z dijaki posebej obravnavali in so jim bili poznani vnaprej ter priloženi k delovnemu listu za ogled filma.

Po končanem ogledu filma smo se z dijaki pogovorili o helenistični dobi, ki je zadnje obdobje v zgodovini grškega sveta in pomeni zaton klasične Grčije, na drugi strani pa napredek in vzpon držav in kultur, ki so znale to znanje in način razmišljanja uporabiti in vključiti, preplesti s svojo kulturo.

Ogledu filma je sledila naloga, ko so dijaki napisali priporočilo za ogled filma. Na zapise sem podala povratne informacije. Nalogo so lahko popravljali in izboljšali, na koncu pa so lahko pridobili oceno.

V nadaljevanju predstavljam vprašanja na delovnem listu za ogled filma o Aleksandru Velikem in navodilo za pisanje priporočila.

Delovni list za ogled filma o Aleksandru Velikem

1. Zakaj je omogoči Filip Aleksandru najboljše izobraževanje? Kdo je bil njegov učitelj?
2. V *Iliadi* je Homer opisal Ahila, ki je premagal Hektorja. Kako je ta opis vplival na Aleksandra?
3. Na Aleksandrovo vzgojo je vplivala tudi njegova mati, ki je verjela, da ga je spočel bog Zevs. Kako je to materino prepričanje vplivalo na Aleksandrovo samopodobo?
4. Kdo je bil Hefajst?
5. Bukefal je postal Aleksandrov konj. Bal se je svoje sence, zato je bil neukrotljiv. Kako je Aleksander razrešil to težavo?
6. Kakšna je bila zgodba tega konja? Poišči jo v verodostojnem knjižnem ali spletnem viru. Navedi tudi naslov vira.
7. Kako si je Aleksander pridobil prestol?
8. V čem se je njegov način vladanja razlikoval od očetovega?
9. Kakšna je bila ocena Delfskega preročišča o Aleksandru?
10. Katerega leta se je Aleksander odpravil proti Perziji?
11. Zakaj je romal k Ahilovemu grobu?
12. Kje je prvič napadel Perzijce in kako? Kakšne so bile posledice te bitke za Grke in kakšne za Perzijce?
13. Imenuj takratnega kralja Perzije.
14. Kje se je Aleksandrova vojska drugič spopadla s perzijsko?
15. Opiši makedonsko falango. Kaj je bila njena glavna prednost?
16. Kako se je Aleksander odzval na Darejev beg? Kako je obravnaval njegovo mater in sestro?
17. Kam se je odpravil po bitki pri Isu?
18. Kako so ga obravnavali v Egiptu? Kaj je tam ustanovil?
19. Tretja pomembna bitka s perzijsko vojsko se je odvila na ravnici ob Tigrisu pri kraju _____. Perzijska vojska je imela nova bojna sredstva. To so _____ _____. Perzijski vladar se je zanašal na_____ _____, Aleksander pa na _____.
20. Kaj je odločilo izid te zadnje bitke? Kako se je odzvala perzijska vojska?
21. Aleksander je potoval prek Babilona, Suze, Perzepolisa, ki jih je osvojil brez boja. Kakšna dežela je bila Perzija?
22. Kako so ga obravnavali Perzijci? Kakšen vladar je postal Aleksander?
23. Zakaj je dal zažgati palače v Perzepolisu?
24. Kako se je širil vpliv grške civilizacije v Perziji?
25. Kje so potekali spopadi v Indiji?
26. Vojakom je bilo pohodov dovolj, Aleksander pa je želel doseči ocean na vzhodu. Kaj je sprožilo odpor vojakov do nadaljevanja poti?
27. Kaj se je zgodilo z delom Aleksandrove vojske, ko so se vračali proti zahodu?
28. Kdaj je Aleksander umrl in zakaj?
29. Komu je zapustil svojo svetovno državo?
30. Na zemljevidu v učbeniku *ZGODOVINA 1* na strani 125 poišči mesta ključnih bitk, kjer se je na svojem pohodu vojskoval Aleksander s svojo vojsko.

Navodilo in kriteriji uspešnosti za priporočilo za ogled filma

Navodilo za pisanje priporočila za ogled filma je oblikovala kolegica Petra Štampfl v okviru razvojne naloge *Ustvarjanje učnih okolij za 21. stoletje.*

Priporočilo za ogled filma

Priporočilo *je besedilo, v katerem pisec pove svoje mnenje o filmu in ga priporoči ali pa odsvetuje ogled.*

Kaj navedemo v priporočilu? *Priporočilo nima predpisane zgradbe, a v njem navedemo: avtorja oz. ustvarjalca dela (npr. če gre za film, so to režiser, scenarist, igralci itd.), nato nanizamo osnovne podatke o delu (npr. pri filmu je to dolžina, žanr, izvor, namen itd.) in povemo nekaj na splošno o filmu, povzamemo vsebino, da bralec ocene ve, o kateri vrsti dela govorimo. V nadaljevanju navedemo, kaj nas je v zvezi s filmom še posebej prepričalo, zakaj bi (ali pa ne) priporočili film vrstnikom. V zaključku navedemo temeljno ugotovitev.*

Jezikovna sredstva, *s katerimi izrazimo subjektivnost, so uporaba 1. osebe množine, raba vrednotenjskih besed (besednih zvez), raba čustveno slogovno zaznamovanih besed (besednih zvez).*

Priporočilo napišite v Wordu in mi ga po elektronski pošti oddajte do 31. 5. 2023.

Kriterije uspešnosti za pisanje priporočila za ogled filma smo skupno oblikovale v okviru razvojne naloge. Zapisani so v obliki semaforja. V kriterije smo vključile ustreznost besedilne vrste, kjer se vključi osnovne podatke o filmu: naslov, režiserja, scenarista, glavne igralce itd., filmsko zvrst. Nato sledi kratka vsebina filma, smiselno izbrani dodatni viri, s pomočjo katerih se preverja zgodovinsko točnost prikazanega, kar se vključi v kritično presojo filma, kjer dijak/-inja pokaže predvsem, da loči bistvene informacije in dejstva od nebistvenih ter dejstva od interpretacij. V nadaljevanju oblikuje priporočilo za ogled filma v obsegu 200 do 300 besed, kjer utemelji, kaj ga/jo je še posebej nagovorilo oz. naredilo vtis, ter zapiše, zakaj bi film priporočil/-a sošolcem.

Kriterij za presojanje veščine dela s filmskimi zgodovinskimi viri	DA (3 točke)	DELOMA (2 točki)	NE (0–1 točka)
Besedilo ustreza besedilni vrsti – priporočilo za ogled zgodovinskega filma: • osnovni podatki o filmu (naslov, režiser, scenarist, glavni igralci, leto izida, izdajatelj (filmski studio ali druga ustanova); • filmska zvrst; • zgodovinska tematika filma.			
Kratka vsebina filma			
Dodatni viri: • vsaj en knjižni vir; • revija; • učbenik (periodizacija zgodovine starega Egipta).			
Kritična presoja filma: • ločevanje pomembnih informacij, dejstev od nebistvenih informacij, dejstev; • ločevanje dejstev od interpretacij in umetniške fikcije; • primerjava dogodka/pojava v filmu z drugim zgodovinskim virom (besedilo v učbeniku, strokovni literaturi, verodostojnim spletnim virom ipd.).			
Oblikovanje priporočila za ogled filma: • kaj vas je v filmu še posebej nagovorilo, naredilo vtis (z utemeljitvijo); • zapišite, ali bi ogled filma priporočili vrstnikom ali ne (z utemeljitvijo); • če vam film ni bil všeč, kaj vas je motilo.			

Celotni obseg priporočila je 200–300 besed.	+/-10	+/-60	+/-100
Oblika priporočila za ogled filma ustreza tehničnim navodilom za pisanje priporočila.			
SKUPAJ TOČK /OCENA			
Meje med ocenami: 21–19 odl. (5); 18–16 pdb. (4); 15–13 db. (3); 12–10 zd. (2); 9–0 nzd. (1)			
Predlogi za izboljšave, dopolnitve:			

Primer zapisa dijakinje, ki je ocenjen kot izjemen[2]

Priporočilo za ogled filma: Aleksander Veliki

Dokumentarno-zgodovinski film nosi naslov Aleksander Veliki. Spada v serijo filmov Osvajalci. Izdan je bil leta 1996. Film je naredil Mars Production Ltd z Diverse Production Ltd za The Learning Channel. Scenaristka je Kate Youngdahl, izvršni producent pa Philip Clarke. Zrežiral ga je Robert Marshall. Glas, ki nas spremlja čez ves film, pripada Laryju Lawmanu.

V filmu je opisano Aleksandrovo življenje od njegovih prvih korakov do njegove smrtonosne izkušnje z malarijo, ki je bila zanj usodna. Aleksandra je oče že zgodaj pripravljal na vlogo vladarja. V tem duhu mu je tudi omogočil šolanje pri cenjenem Aristotelu, kar je vplivalo na njegovo življenje. Po očetovi smrti je Aleksander začel enega največjih vojaških pohodov, kar jih je videlo človeštvo. Njegov tekmec je bil takratni kralj Perzije, Darej. Slednji je veljal za strahopetca. Med bojevanjem je za sabo pustil tudi svojo vojsko. Aleksandra so v Egiptu razglasili za faraona. Aleksandrova država se je po zmagi nad Perzijo večala, Aleksander je postal bogatejši. Veliko vlogo pri uspehu njegove vojske je igrala vojaška formacija, imenovana makedonska falanga. Takrat neustavljivi vladar pa ni popustil in je želel doseči še ocean na vzhodu. Njegova zagnanost po osvajanju med vračanjem proti zahodu je ubila tri četrt vojske, ki je umrla zaradi lakote. Aleksander je dočakal svojo smrt pri rosnih 33 letih.

Vsebino filma sem primerjala z domačim knjižnim virom. Največ odstopanj prihaja pri letnicah in kronološkem zaporedju podrobnosti. Najbolj sem to opazila pri njegovem točnem datumu smrti. Na videz nepomembna razlika se v današnjih časih gotovo ne bi zgodila. V filmu je bilo namreč povedano, da je umrl 10. 6. 323 pred našim štetjem, v knjigi pa je navedeno, da je umrl en dan kasneje, torej 11.

Film mi je bil všeč, saj je podrobno, hkrati pa lahko razumljivo prikazano življenje veličastnega osvajalca. Priporočila bi ga vrstnikom zaradi zanimivega načina spoznavanja zgodovine.

Dodatni viri:

Velika ilustrirana enciklopedija, ZGODOVINA (2009). Založba Mladinska knjiga.

SKLEP

Film o Aleksandru Velikem smo izbrali, ker je eden najpomembnejših vladarjev v zgodovini, ki je kljub svojemu absolutističnemu vladanju širil idejo povezovanja med različnimi ljudstvi. Uporaba filma se dijakom zdi dobrodošla popestritev pouka in take učne ure imajo radi. V povratni informaciji na koncu šolskega leta so

2 Kriteriji izjemnega dosežka dijakinje so predstavljeni v obrazcu *Shema sprotne učne priprave* v poglavju *Vrednotenje.*

pohvalili tudi priložnost pridobivanja alternativne ocene iz priporočila za ogled filma.

Film zagotovo še vedno velja za sredstvo, ki popestri pouk. Tovrstne dejavnosti na prvi pogled vzamejo kar nekaj časa, ponudijo pa možnost, da dijaki izkažejo ali pa urijo nekatere veščine, ki jih sicer ne bi. Zato ocenjujemo, da je občasno taka aktivnost pri pouku dobrodošla.

VIRI IN LITERATURA

Abbott, J. (2016). *Aleksander Veliki: življenjepis*. Stella.
Blažič, M., Ivanuš-Grmek, M., Kramar, M., in Strmčnik, F. (2003). *Didaktika. Visokošolski učbenik.* Visokošolsko središče: Inštitut za raziskovalno in razvojno delo.
Brodnik, V. (2018). Spodbujanje kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri. *Zgodovina v šoli, 26*(1), str. 18–38. Http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-05IA253Z/938c3afc-a1b9-493f-b9a1-cd1933d0e40f/PDF
Cedilnik, A., Popovič Lozar, G., Škrlj Počkaj, S., Vičič Krabonja, M., Oblak, M., Paradžik Kovačič, I., in Kukanja Gabrijelčič, M. (2020). *Zgodovina 1. Prazgodovina in stari vek. Učbenik za zgodovino v 1. letniku gimnazij.* Mladinska knjiga.
Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf
Filmski vir: Marshall, R., Maslin, N. idr. (2007). *Osvajalci. Aleksander Veliki.* [Video DVD].

Mira Sušić, Državni izobraževalni zavod Jožef Stefan Trst

STATUS UČENCEV/DIJAKOV S POSEBNIMI POTREBAMI V OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOLAH V ITALIJI IN PRIMER UČNE URE ZGODOVINE V ZAMEJSTVU

Mira Sušić, State Educational Institute Jožef Stefan Trieste

THE STATUS OF PUPILS/STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS IN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS IN ITALY AND AN EXAMPLE OF A HISTORY LEARNING UNIT IN THE NEIGHBOURING COUNTRY

IZVLEČEK

V članku bomo pojasnili italijansko zakonodajo, ki ureja status dijakov in učencev s potrebnimi potrebami v šolskem sistemu vseh stopenj šol v državi in velja tudi za slovenske šole v zamejstvu. Posredovali bomo konkreten primer učne enote pri pouku zgodovine za dijake s posebnimi potrebami. Konkreten primer prikazuje reševanje težav orientacije v zgodovinskem času pri pouku zgodovine.

Ključne besede: pouk zgodovine, zakonodaja, prilagojeni učni načrt, dijaki s posebnimi potrebami, abstraktno mišljenje

ABSTRACT

The article explains Italian legislation regulating the status of pupils and students with special needs in the school system covering all school levels in the country, including Slovenian schools in the neighbouring countries. A concrete example of a History learning unit for students with special needs is presented which demonstrates the solving of orientation problems in historical times in History classes.

Keywords: history classes, legislation, adapted curriculum, students with special needs, abstract thinking

UVOD

Učenec/dijak s posebni potrebami predstavlja izziv za predmetnega učitelja ali profesorja. Vsak tak učenec ali dijak je primer zase, čeprav ustreza profilu, ki ga je opisala zdravniška stroka. Premišljen in strokovno podkovan načrt dela v razredu in zunaj razredne skupnosti je bistvenega pomena za socializacijo in učni uspeh v šoli. Strokovno sodelovanje članov delovne skupine, ki se ukvarja z učencem/dijakom s posebnimi potrebami, je zaželeno. Delovanje v timu olajša učni proces v razredu in doma. Družina je del načrtovanja vzgojno-izobraževalnega procesa, ki ima namen pripraviti učenca/dijaka za življenje zunaj šole.

STATUS UČENCEV/DIJAKOV S POSEBNIMI POTREBAMI V ITALIJANSKEM ŠOLSKEM SISTEMU IN ZAKONODAJI

Demokratizacija države in sprememba ideoloških ter moralnih vrednot sta sčasoma spremenili odnos družbe do oseb s posebnimi potrebami.

Italijanski šolski sistem je bil med prvimi v Evropi, ki je šel na pot vključevanja učencev/dijakov s posebnimi potrebami v redne šole. Izraz *integracija* je zamenjal popolnejši izraz *inkluzija* oz. *vključevanje*. Za integracijo je bilo značilno, da se je učenec/dijak s posebnimi potrebami prilagajal šolskemu sistemu, v inkluzivni šoli pa je prilagajanje vzajemno, kar nas zato vodi v strpnejšo družbo, ki sprejema različnost. To pozitivno vpliva na celosten osebnostni in družbeni razvoj učencev/dijakov, ki zajema šolski, družbeni, socialni in duševni razvoj vsakega posameznika. Končni cilj tega procesa je vzgoja zrelih učencev in dijakov oz. odraslih. Smisel šolske *inkluzije* je, da se učencem/dijakom s posebnimi potrebami zagotovi pravico do izobraževanja na podlagi primernega načina poučevanja in učenja. Inkluzivna didaktika ima cilj oblikovati formativni uspeh vsakega učenca/dijaka z individualizacijo pouka, ki sproti prilagaja učne cilje in vsebine glede na potrebe posameznika.

Učenci/dijaki s posebnimi potrebami so otroci ali najstniki z odločbo zdravstvene ustanove na podlagi zakona 104/92. To so učenci ali dijaki z motnjami v duševnem razvoju, gibalno ovirani, gluhi in naglušni, slepi in slabovidni, ki imajo pravico do podpornega profesorja ter vzgojitelja.

Zakon 104/92 sistematično ureja in dopolnjuje vso zakonodajo glede integracije oz. inkluzije učencev/dijakov s posebnimi potrebami v italijanski šolski sistem.

Italijanska republika tako:

- jamči prizadetim osebam pravico do svobode in avtonomije;
- podpira integracijo oz. inkluzijo v šolski sitem od otroških jasli do univerze;
- odstranjuje vse ovire, ki preprečujejo popolni razvoj človekove osebnosti;
- zasleduje razvoj njihovega funkcionalnega znanja in sposobnost inkluzije.

Za prizadeto osebo velja oseba, ki ima prirojeno napako ali okvaro. Ta negativno vpliva na šolsko delo in učenje, na medsebojne odnose, na vključevanje v določeno skupnost, kar lahko privede do socialne zapostavljenosti.

Glavni cilj inkluzije je omogočati učencu/dijaku s posebnimi potrebami, da razvija vse svoje potencialne sposobnosti na vseh področjih življenjske aktivnosti, kot so šolske dejavnosti in učenje, gibanje in mobilnost, ročne spretnosti, sporazumevanje, medsebojni odnosi, socialne veščine in interesne dejavnosti.

Italijanska ustava zagotavlja pravico do izobraževanja vsakega državljana. Ta pravica spada med temeljne pravice državljanov. Če je le mogoče, mora potek izobraževanja na vseh stopnjah šolanja omiliti oz. odpraviti socialne ovire in zmanjšati zdravstvene težave, ki lahko vplivajo na učni uspeh posameznika.

Za vsakega učenca/dijaka s posebnimi potrebami so predvideni naslednji dokumenti:

- Funkcionalna diagnoza (Dianiosi Funzionale);
- Dinamično funkcionalni profil (Profilo Dinamico Funzionale);
- Individualizirani vzgojno-izobraževalni načrt (Piano Educativo Individualizzato).

Vsi omenjeni dokumenti so v medsebojni povezavi in odvisnosti.

Na stopnji obveznega šolanja je preverjanje prilagojeno načrtovanemu in dejansko izpeljanemu delu. V višji srednji šoli so predvidene prilagojene, a enakovredne oblike preverjanja. Dijak ima na razpolago več časa, da lahko do konca izpelje dano nalogo in lahko uporablja posebne pripomočke, ki mu omogočajo, da prebrodi fizične ovire, ki vplivajo na potek izvajanja dane naloge.

Odlok 80/95 določa pravila poteka zaključnih zrelostnih izpitov za učence/dijake s posebnimi potrebami. Za osnovno šolo so predvidene tudi diferencirane oblike preverjanja, ki upoštevajo dejansko predelano učno snov in dosežene cilje. Za nižjo srednjo šolo preverjanje znanja upošteva učno snov in dejavnosti, ki so bile dejansko izvedene, upoštevajoč učne cilje, ki so bili zastavljeni ob začetnem programiranju in so navedeni v Individualiziranem vzgojno-izobraževalnem načrtu.

Pri preverjanju znanja v višji srednji šoli lahko telesno prizadeti dijaki uporabijo posebna sredstva, a praviloma niso različno ocenjeni. Duševno prizadete oziroma učno motene dijake pa se ocenjuje glede na cilje, ki so navedeni v individualiziranem vzgojno-izobraževalnem načrtu. Če so ti cilji v svoji globalnosti enakovredni tistim, določenim na ministrstvu za šolstvo, imajo preverjanja zakonsko veljavo. Če pa niso primerljivi z ministrskimi programi, ocenjevanje omogoči dijaku le nadaljnje šolanje v višjem razredu. Na spričevalu mora biti navedeno, da se ocenjevanje navezuje na individualizirani vzgojno-izobraževalni načrt, ne pa na ministrski program in kriterije ocenjevanja le-tega. Družina se mora s tem strinjati. Če družina tega ne dovoli, dijak izgubi specifične pravice dijaka s posebnimi potrebami.

Po zakonu so za državni zrelostni izpit predvidene ekvivalentne naloge, ki imajo lahko različne vsebine. Zakon dopušča uporabo tehničnih pripomočkov za

dijake s posebnimi potrebami. Vsekakor mora maturant dokazati kulturno in poklicno pripravo, ki jo predvideva vrsta šole, da lahko prejme diplomo.

Diferencirano preverjanje, ki se navezuje na individualizirani vzgojno-izobraževalni načrt in ne na ministrske programe, omogoča dijaku, da se lahko udeleži zaključnega zrelostnega izpita. Dijak dobi potrdilo o prisotnosti, ki ga lahko uporablja za poklicno izobraževanje, vendar to potrdilo ni zakonsko enakovredno diplomi, ki jo šola izda po pozitivnem zaključku zrelostnega vsedržavnega izpita.

Dijaki poklicnih zavodov, ki so bili deležni diferenciranega preverjanja in ocenjevanja, se lahko udeležijo zaključnih zrelostnih izpitov. Z udeležbo na izpitih se potrdijo njihove osebne veščine in spretnosti, kar predstavlja vzgojno-izobraževalni kredit za tečaje poklicnega izobraževanja.

Obvezna dokumentacija za dijake s posebnimi potrebami glede na zakon D.P. R. 24/02/94:

- Funkcionalna diagnoza: opis kognitivnih oziroma telesnih pomanjkljivosti dijaka ter prikaz njegovih funkcionalnih težav in potencialnih sposobnosti.
- Dinamično funkcionalni profil: analitični opis dosežene razvojne stopnje dijaka, njegovih težav in potencialnih sposobnosti glede na kognitivno, čustveno-relacijsko, jezikovno, motorično, nevrološko področje in na področje avtonomije.
- Individualizirani vzgojno-izobraževalni načrt: natančen opis vseh šolskih in zunajšolskih posegov, katerih je deležen dijak s posebnimi potrebami v določenem obdobju. Pri pripravi tega dokumenta sodeluje delovna skupina v celoti (podporni učitelj oziroma profesor, razredni učitelji oziroma profesorji, psiholog, socialni delavci, vzgojitelji, družina in vsi sodelavci, ki se neposredno ukvarjajo z dijakom).
- Individualizirani učni načrti za posamezne predmete: jasna navedba učnih ciljev, vsebin, metod in oblik dela, načinov preverjanja in kriterijev ocenjevanja, učbenikov in dodatnega učnega gradiva.

Dokument D.P.R 323/98 je v bistvu pravilnik o poteku državnih zrelostnih izpitov na ravni višje srednje šole. Če je bil dijak deležen individualiziranega vzgojno-izobraževalnega načrta in ni dobil diplome, prejme potrdilo, kjer so navedeni: tip šolanja in trajanje, učni predmeti, vsebine za vsako področje, znanja in sposobnosti dijaka, globalne ocene ter vzgojno-izobraževalni kredit.

Ministrska odločba M. OD. 90/2001 določa, da se dijak s posebnimi potrebami, ki je bil deležen individualiziranega vzgojno-izobraževalnega nažrta, lahko udeleži zaključnih zrelostnih izpitov z diferenciranimi nalogami, a zavod mu lahko izda le potrdilo in ne diplome.

Ministrska odločba M. OD. 66/2017 poudarja pomen inkluzije učencev/dijakov s posebnimi potrebami v šolsko mrežo vseh stopenj v državi. Vključevanje le-teh pozitivno vpliva na njihov duševni razvoj in pospeši medčloveško komunikacijo v razredni in šolski skupnosti ter v družbi nasploh. Namen inkluzije teh učencev oz. dijakov je njihovo izobraženje med sovrstniki. Učni načrt je prikrojen specifičnim potrebam profilu učenca/dijaka s posebnimi potrebami. Končni cilj inkluzije je vzgoja učenca/dijaka za družbeno udejstvovanje.

Ministrska odločba M. OD. 96/2019 določa, da vzgojno-didaktični poseg upošteva potencialne zmožnosti in sposobnosti učencev/dijakov s posebnimi potrebami. Razvija njihov potencial na različnih predmetih področjih ter ovrednoti njihov napredek ter trud. Cilj vzgojenega in izobraževalnega procesa ima namen usposobiti učenca/dijaka s posebnimi potrebami za življenje po končanem šolanju.

ŠOLE S POSEBNIM PROGRAMOM ZA UČENCE/ DIJAKE S POSEBNIMI POTREBAMI

V Italiji ni več šol s posebnim programom za učence /dijake s posebnimi potrebami, ker so ti dijaki in učenci ter malčki integrirani vrtce, osnovne in srednje šole. V šolstvu je predviden profesor podpornega pouka na vseh stopnjah izobraževanja, ki je v pomoč bodisi malčku, učencu ali dijaku s posebnimi potrebami v razredu bodisi predmetnim profesorjem. Profesor podpornega pouka je neke vrste specialni pedagog, če ga primerjamo s stanjem v Sloveniji. Dijaki/ učenci s posebnimi potrebami dobijo odločbo 104/92 od pristojne zdravstvene ustanove. Zakon predvideva kriterije ocenjevanja in pravila poskusov znanja za učence/dijake z odredbo 104/92. To pomeni, da imajo ti dijaki/učenci specifične cilje pri predmetih. Ti cilji upoštevajo njihove kompetence in zmožnost dojemanja predmetnih vsebin. Na temelju učnega načrta, ki upošteva državne smernice vsebin predmeta, delovna skupina in razredni svet sestavita prilagojen učni program za učenca/dijaka s posebnimi potrebami in določita specifične cilje, kriterije oz. merila preverjanja in ocenjevanja ter minimalno raven znanja prilagojenih učnih vsebin učnih predmetov glede na predmetnik razreda, ki ga učenec/dijak obiskuje.

Načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela poteka na različnih ravneh:

1. državne smernice vsebine predmeta;
2. razredni učni načrt predmeta;
3. prilagojeni učni načrt predmeta za učenca/dijaka z odločbo 104/92.

Za učence in dijake s posebnimi potrebami sta predvideni učna diferenciacija in predvsem učna individualizacija. Pri pouku književnosti se prilagajajo dejavnosti v vseh fazah učnega procesa (motivacija, obravnava, utrjevanje, preverjanje, ocenjevanje, domače naloge). Ugotovi se ustrezne učne vsebine in določi poglavja, ki so primerna za učenca/dijaka s posebnimi potrebami. To pomeni, da se prilagodijo cilji, vsebine, didaktična sredstva, učne oblike, didaktični pristopi in čas. Učna diferenciacija in individualizacija sta temelja predmetnega pouka in seveda hkrati preverjanja in ocenjevanja učenca/dijaka s posebnimi potrebami v šoli in razredu. Učna diferenciacija in individualizacija se izvajata glede na:

1. kognitivne zmožnosti učenca/dijaka s posebnimi potrebami;
2. recepcijsko zmožnost;
3. poznavanje splošnega jezikovnega besedišča in slovničnih pravil;
4. poznavanje osnovnega strokovnega izrazoslovja predmeta;
5. kompetence pri predmetu za učenca/dijaka s posebnimi potrebami.

»Vključitev učenca s posebnimi potrebami omogoča prilagojeno izvajanje učnega programa in dodatna strokovna pomoč na večinski osnovni šoli. Ne gre namreč samo za dejstvo, da je v razred prišel nov učenec, ki je drugačen in potrebuje pomoč. To mora biti skrbno načrtovan in pripravljen projekt, ki omogoča integracijo učenca s posebnimi potrebami v razredno izobraževanje. Individualiziran program mora biti strokovno opredeljen, spremljan in po potrebi dopolnjevan. Glede na sklep strokovne skupine mora biti opredeljena dodatna strokovna pomoč in obseg specialnega usposabljanja. / … / Projekt lahko zaživi, če med seboj sodelujejo vsi udeleženci: učenec, starši, šola in specialna ustanova, izjemno pomembno pa je tudi pravilno informirano in ozaveščeno okolje, kjer poteka vzajemen proces prilagajanja okolja in posameznika.« (Brvar, 2010, str. 13)

PRIMER OBRAVNAVE ZGODOVINSKEGA ČASA Z UČENCI/DIJAKI S POSEBNIMI POTREBAMI

O zgodovini se ne moremo pogovarjati, če ne upoštevamo zgodovinskega časa. Zgodovinski dogodki so lahko odmaknjeni v daljno preteklost ali pa so časovno pomaknjeni bliže in celo segajo v sedanjost. S kronologijo umeščamo dogodke v zgodovinski čas. Štetje let je postalo temelj, da so ljudje umestili neki dogodek v čas. Človeštvo že od nekdaj šteje leta od nekega pomembnega dogodka naprej. V antiki so npr. stari Grki šteli leta od organizacije prvih olimpijskih iger (776 pr. n. št.), Rimljani pa od ustanovitve Rima (753 pr. n. št.). Nekatera ljudstva so štela leta po vladajočih dinastijah, npr. obdobje dinastije Ming na Kitajskem.

Periodizacija zgodovine je razdelitev zgodovinskega dogajanja na posamezna časovna obdobja. Zgodovinarji so razdelili zgodovinski proces na obdobja, za prehode iz enega v drugo obdobje so določili po dogovoru značilne različne ključne zgodovinske dogodke. Posamezne zgodovinske dogodke umeščamo v zgodovinski časovni trak. Lahko jih uvrstimo v desetletje, stoletje ali tisočletje. Stoletja, tisočletja, desetletja štejemo vedno od leta 1, zato prištejemo stoticam eno, kadar želimo letnico umestiti v določeno stoletje, npr.: letnica 1945 sodi v 20. stoletje. Vsako stoletje tako dobi ime po naslednji letnici, npr.: 19. stoletje 1801–1900.

Pri načrtovanju učnih ur moramo upoštevati predznanje in veščine učencev/dijakov. Oglejmo si primer matematike. Pri seštevanju v stolpiču brez prehoda bi morali učenci že poznati pojem števila in poznati pomen matematične operacije seštevanja oz. dodajanja.

Pri pouku zgodovine operiramo z letnicami, s pomočjo katerih časovno umestimo zgodovinske dogodke, pojave in procese v zaporedje let, desetletij, stoletij in tisočletij. Ključna veščina je torej orientacija v času, za katero je pomembno predznanje oz. obvladanje pojmov, poveznih s časom. Pojmi za spoznavanje orientacije v času so lahko:

- prej, zdaj, potem;
- včeraj, danes, jutri;
- dnevi tedna;
- meseci v letu;

- letni časi;
- leto;
- koledar;
- desetletje, stoletje, tisočletje;
- razvrščanje dejanj in dogodkov v časovno zaporedje.

Predznanje učencev/dijakov lahko navežemo na njihove življenjske izkušnje, in sicer:

- osebni razvoj učenca in dijaka (dojenček, otrok, mladostnik, odrasel, starček);
- šolanje (vrtec, osnovna šola, nižja srednja šola, višja srednja šola);
- podoba rojstnega kraja skozi čas;
- predmeti skozi čas (pisalni stroj, računalnik);
- oblačila (obleke babice, obleke mame, obleke sestre).

Pri učenju zgodovine se navežemo še na poznavanje in razumevanje pojmov:

- razumevanje zgodovinskega časovnega traku;
- zgodovinsko časovno periodizacijo;
- prazgodovino, zgodovino;
- stari vek, srednji vek, novi vek, sodobnost.

Brez orientacije v času v vsakdanjem življenju (npr. branje koledarja) učenec/dijak ne more razumeti zgodovinske porazdelitve na časovnega obdobja. Pojem časa je tesno povezan s časovno razporeditvijo dogodkov, pojavov in procesov. Pri razlagi pojma časa se najprej navežemo na vsakodnevna dejanja. Navajamo primere iz življenja, ki so običajni za učenca/dijaka s posebnimi potrebami. Vsakdanja dejanja so vezana na časovno razporeditev. Najprej si obujemo nogavice, potem čevlje in ne obratno. Glagolski časi označujejo točno časovno razporeditev naših dejanj. Preteklik označuje pretekla dejanja, sedanjik označuje dejanja, ki potekajo v sedanjosti, in prihodnjik označuje prihodnja dejanja.

Težave pri pouku zgodovine so pogosto povezane s problemom časovne orientacije. Pouk zgodovine ni mogoč brez časovne orientacije v vsakdanjem življenju. Dijak, ki nima časovne orientacije v vsakdanjem življenju, bo imel težave pri razumevanju pojma preteklosti.

Pri učni uri uvoda v zgodovino smo si zastavili naslednje specifične cilje:

- zapisovanje datuma;
- zapisovanje letnice na časovnem traku;
- dojemanje pojma prej in potem;
- računanje starosti osebe.

Učenec/dijak med učenjem izpolni delovni list:

- Ime in priimek:
- Datum rojstva:
- Kraj rojstva:

- Kraj stalnega bivališča:
- Ulica:
- Poštna številka:
- Telefonska številka:

- Kje boš napisal/-a dan svojega rojstnega dne?
- Katere podatke si navedel/-la, ko si zapisal/-a datum?

- Opazuj datum rojstnega dne Marte in Martine!

  15. 12. 1999

- Kaj označuje število 15?
- Kaj označuje število 12?
- Kaj označuje število 1999?

Ob učenju nastaja tudi tabelski zapis.

15. dan 12. mesec 1999. leto

Z učenci/dijaki ponovimo bistvo zapisovanja datumov, in sicer:

- Katere podatke navajamo, ko zapisujemo datume?

  Odgovor: dan, mesec, leto

Navajamo še primer tabelskega zapisa za časovni trak.

Borut se je rodil leta 1989.

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998

Marko se je rodil leta 1991.

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998

Z učenci/dijaki ponovimo bistvo, tako da v razredu opravijo naslednje aktivnosti:

- V prazen kvadrat napiši letnico rojstva obeh dečkov, Marka in Boruta. Upoštevaj zaporedje letnic.

Odgovori na naslednja vprašanja:

- Ali se je Marko rodil pred Borutom?
- Ali se je Borut rodil za Markom?
- Ali sta se Marko in Borut rodila istega leta?
- Ali si se ti rodil pred Borutom in Markom?
- Koliko let prej se je rodil Borut od Marka?
- Koliko let pozneje se je rodil Marko od Boruta?
- Kdo je najmlajši?
- Kdo je najstarejši?
- Koliko je star Borut?
- Koliko je star Marko?

Za utrjevanje učne snovi z učenci/dijaki opravimo še dodatne vaje, ki jih navajamo v nadaljevanju.

1. vaja

Petra ima 9 let, Janko ima 10 let, Anka ima 3 leta.

Na časovni razpredelnici ugotovi letnico rojstva otrok. Končno leto je 2009.

1999	2000	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009

Odgovori na vprašanja:

- Koliko let je Petra starejša od Anke?
- Koliko let je Anka mlajša od Janka?

2. vaja

Dijaki izdelajo časovni trak letnic rojstva svoje družine, sošolcev ali prijateljev.

PREVERJANJE IN OCENJEVANJE ZNANJA O ZGODOVINSKEM ČASU

Sposobnost umestitve dogodkov, pojavov in procesov v časovno zgodovinsko obdobje zahteva obvladovanje orientacije na koledarju. Premikanje v času in štetje dni, tednov in mesecev ter let sta temeljni veščini ne samo za štetje na koledarju, ampak tudi za kronološko uvrščanje letnic na zgodovinski časovni trak. Premikanje naprej in nazaj sta na premici časa osnovni dejanji kronološke periodizacije. Zgodovino delimo na obdobja kot koledar na dneve, mesece in leta. Prehode iz enega v drugo obdobje označimo s pomembnim prelomnim dogodkom, npr. odkritje Amerike 1492 je mejnik, ki določa konec srednjega in začetek novega veka. Padec Zahodnega rimskega cesarstva leta 476 predstavlja konec starega veka in začetek srednjega veka, leto 1918, ki določa konec prve

svetovne vojne, uvaja sodobnost. V zahodnem svetu štejemo leta od rojstva Jezusa Kristusa. Leta pred njegovim rojstvom označimo pred Kristusom (pred Kr.) ali pred našim štetjem (pr. n. št.), leta pa njem pa po Kristusu (po Kr.) oz. našega štetja (n. št.)

Zgodovinska obdobja razvrstimo kronološko. Zgodovinsko obdobje lahko razdelimo še na manjše dele. To naredimo tako, da umestimo posamične dogodke v časovno zaporedje daljšega obdobja.

SEDNJI VEK		
ZGODNJI SREDNJI VEK	VISOKI SREDNJI VEK	POZNI SREDNJI VEK

Tako periodizacijo obdobja lahko primerjamo z razdelitvijo letnega časa na mesece.

V nadaljevanju navajamo primere nalog za orientacijo v zgodovinskem času za učence/dijake s posebnimi potrebami.

OPREDELITEV DESETLETJA: 10 LET (1 x 10 =10)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

OPREDELITEV STOLETJA : 100 LET (10 x 10 = 100)

10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

OPREDELITEV TISOČLETJA:1000 LET (100 x 10 = 1000)

100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000

OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV NA KOLEDARJU

DNEVI V TEDNU (7)

PONEDELJEK	TOREK	SREDA	ČETRTEK	PETEK	SOBOTA	NEDELJA
1	2	3	4	5	6	7

OPREDELITEV MESECEV V LETU (12)

JANUAR	FEBRUAR	MAREC	APRIL	MAJ	JUNIJ
JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER

OREDELITEV LETNIH ČASOV V LETU (4)

ZIMA	POMLAD	POLETJE	JESEN

LETO: 365 DNI

PRESTOPNO LETO: 366 DNI (vsaka 4 leta ima mesec februar 29 dni)

Pravilno branje koledarja je nujna veščina za orientacijo v času, zato je koristen preskus veščin orientacije v času na koledarju. Navajamo preizkus kompetenc orientacije na koledarju (dnevi v tednu). Cilj je poimenovanje dnevov tedna v časovnem zaporedju in lociranje dneva v tednu. Naloge pa so lahko naslednje:

Napiši v pravilnem vrstnem redu dneve tedna!

1. Prvi dan tedna je _____
2. Zadnji dan tedna je _____
3. Kateri dan tedna je sreda? _____
4. Kateri dan je po ponedeljku? _____
5. Kateri dan je pred petkom? _____
6. S katerim dnem se začne vikend? _____
7. Koliko dni je v enem tednu? _____

REŠITVE ODGOVOROV VPIŠEMO V LESTVICO

VPRAŠANJE	PRAVILNO	DELNO PRAVILNO	NEPRAVILNO
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			

TOČKOVANJE ODGOVOROV

PRAVILNO: 1 TOČKA

DELNO PRAVILNO: 0,5 TOČKE

NEPRAVILNO: 0 TOČK

SKLEP

V Italiji je predvideno vključevanje učencev/dijakov s posebnimi potrebami v vrtce, osnovne šole in srednje šole. Vzgoja in izobraževanje tega profila učencev/dijakov je urejena z zakonskimi predpisi. Prilagojeni učni program upošteva kognitivni razvoj ter recepcijsko zmožnost predmeta zgodovine za učenca/dijaka z odločbo 104/92. Učni načrt zgodovine vsebuje specifične cilje, ki so diferencirani z učnim načrtom pouka predmeta za učenca/dijaka s posebnimi potrebami. Cilji načrtovanja učnega procesa v šolstvu v zamejstvu se korenito

razlikujejo od vsakdanje prakse, ki je v veljavi v Sloveniji. Urejajo jih predpisi in zakoni italijanske države. Zgodovina zahteva specifične kompetence, npr. orientacijo v času in prostoru. Pri pouku zgodovine lahko pride do težav razumevanja vsebin, če učenec/dijak nima razvitih temeljih veščin za uspešen pouk zgodovine. Temeljna veščina je orientacija v zgodovinskem času, na kateri temelji periodizacija zgodovine. V takem primeru sta potrebna specifični didaktični pristop in timsko načrtovanje dela, ki smo ga predstavili s primeri, aktivnostmi, nalogami in možnim ocenjevanjem.

LITERATURA

Brvar, R. (2010) *Dotik znanja. Slepi in slabovidni učenci v inkluzivni šoli*. Modrijan.
Di Mauro, R. (2020). *Sarò un insegnate di sostegno. Idee e suggerimenti per il concorso della scuola secondaria di primo e secondo grado*. Primiceri Editore.
Fogarolo, F. (2012). *Costruire il Piano Didattico Personalizzato. Indicazioni e strumenti per la stesura rapida ed efficace*. Erickson.
Fogarolo, F., in Onger, G. (2020). *La nuova legge sull'integrazione. Come cambia con la modifica del DLG.66*. Erickson.
Ianes D. (2016). *La valutazione iniziale delle abilita' nell'alunno con disabilta'*. Erickson.
Karlovšek, M., in Robnik V. (2012). *Zgodovina za srednje strokovno in poklicno tehnično izobraževenje.* Državna založba Slovenije.
Scataglini, C. (2017). *Facilitare e semplificare i libri di testo. Adattare contenuti per l'inclusione.* Erickson.
Scaglini, C., Cramenotti, S., in Jones, D. (2008). *Fare sostegno nelle scuole superiori. Dagli aspetti teoretico-metodlogici alla dimensione operativa*. Erickson.
Sušić M. (2009). *Poročilo ob sklepu poskusnega leta natečajnega razreda AD02 IN A082*. Humanistični in družbeno-ekonomski licej Anton Martin Slomšek Trst.

SPLETNI VIRI

Licej Anton Martin Slomšek. Https://www.slomsek.edu.it/sl/
Štetje let. Https://pzv.splet.arnes.si/stetje-let/
Zgodovinska obdobja. Https://pzv.splet.arnes.si/kronologija/zgodovinska-obdobja/

Gregor Antoličič

MAKSIMILIJAN. CESAR PO NAPOLEONOVI MILOSTI

Cankarjeva založba, 2022, 191 strani

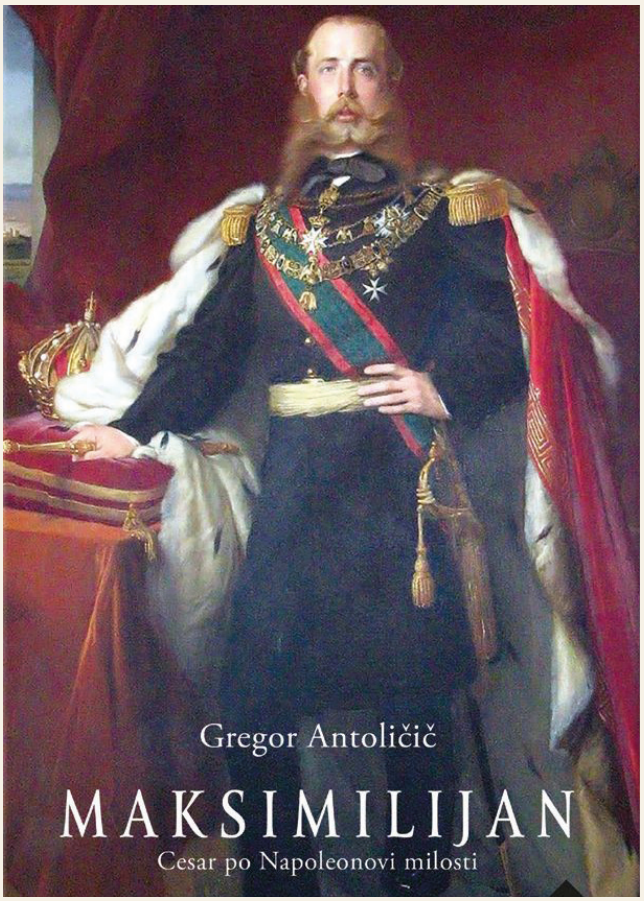

Dr. Gregor Antoličič v knjigi *Maksimilijan Cesar po Napoleonovi milosti* predstavlja zgodovinsko ozadje življenja mehiškega cesarja, ki je pustil pečat tudi na slovenskih tleh zaradi Slovencev, t. i. meksikajnarjev, ki so kot prostovoljci z njim odšli v Mehiko.

Knjiga ne predstavlja samo Maksimilijanovega življenja v Mehiki, temveč nam skozi oris njegove celotne življenjske zgodbe predstavi njegov značaj in splet okoliščin, ki so ga pripeljale do Mehike. Maksimilijan oziroma ljubkovalno Maksi se je rodil 6. junija 1832 nadvojvodi Francu Karlu in nadvojvodinji Zofiji kot Ferdinand Maksimilijan Jožef. Maksimiljan je bil drugi v vrsti za prestol, za starejšim bratom Francem Jožefom. Že zelo zgodaj je odkril veselje do eksotičnega in do popotovanj.

Avtor v knjigi večkrat opozori na rivalstvo med Francem Jožefom in Maksimilijanom. Do razlik med njima ni prišlo samo zaradi vzgoje, ki je Franca Jožefa pripravljala na zasedbo prestola, tudi značajsko sta si bila zelo različna. Maksimiljan je bil zaradi svoje prijaznosti in komunikativnosti pri ljudeh bolj priljubljen. Odločil se je za vojaško kariero v avstrijski cesarski mornarici, ki mu je omogočila spoznavanje eksotičnih krajev in distanco do starejšega brata. Leta 1852 se je preselil v Trst.

Leta 1854 je dosegel najvišji čin v avstrijski mornarici, ko je postal kontraadmiral. Postal je tudi vrhovni poveljnik mornarice. Leta 1857 se je poročil s Šarloto, hčerjo belgijskega kralja Leopolda I. Ker je želel Leopold I. za svojega zeta uglednejši položaj, sta se v poročnih pogajanjih s Francem Jožefom dogovorila, da Maksimilijan postane generalni guverner Lombardije in Benečije, vendar je še vedno ostal vrhovni poveljnik cesarske mornarice. Kljub prizadevanjem za umiritev razmer v Lombardiji in Benečiji je bil s svoje funkcije odpoklican na predvečer vojaškega spopada, ki je pomembno vplival na nadaljnji proces združevanja italijanskih državic v enotno Kraljevino Italijo in postopni avstrijski umik iz severne Italije. Po koncu politične kariere je ostal poveljnik avstrijske cesarske mornarice. Usmeril se je tudi v gradnjo dvorca Miramar in potešitev želje po plovbi na morju.

Avtor nas v nadaljevanju knjige popelje na začetek zgodbe o Mehiki. Oriše zadolževanje Mehike ter posledično napete odnose med Mehiko, Francijo, Veliko Britanijo in Španijo. Če sta na eni strani Velika Britanija in Španija želeli pogajanja v zvezi z vračilom posojenega denarja, je imel na drugi strani Napoleon III. drugačne načrte – z vojaškim posredovanjem v Mehiki je želel izvesti politično reorganizacijo države. Zagovarjal je stališče, da bi bilo v Mehiki treba uvesti monarhijo, na čelo katere je želel postaviti avstrijskega nadvojvodo Maksimilijana.

Na Maksimiljana so pritiskali s treh strani – monarhistično usmerjeni Mehičani, Napoleon III. in navsezadnje njegova žena Šarlota. Franc Jožef je od njega zahteval, naj se odpove vsem pravicam kot avstrijski nadvojvoda. Skrbelo ga je namreč, da bi bili Avstrijci prisiljeni posredovati na drugem koncu sveta v primeru, da se zadeve v Mehiki ne bi razpletle dobro.

Ko se je Maksimilijan končno le odločil sprejeti krono, je zaradi številnih odprtih vprašanj, nejasnosti in svaril začel dvomiti o svoji odločitvi. Tedaj je pomembno vlogo pri Maksimilijanovi dokončni odločitvi odigrala njegova žena Šarlota, ki je v njegovem vladanju videla možnost, da tudi sama postane cesarica. Naposled sta leta 1864 s Francem Jožefom podpisala družinski pakt, v katerem se je Maksimiljan odpovedal vsem pravicam kot avstrijski nadvojvoda. Edina pomoč, ki jo je cesar obljubil svojemu bratu, je bilo dovoljenje, da lahko v Avstrijskem cesarstvu izvede nabor prostovoljcev, ki bi šli z njim v Mehiko. 10. aprila 1864 je bil Maksimilijan v Miramaru okronan za mehiškega cesarja Maksimilijana I.

Prvi dnevi so za Maksimilijana, Šarloto in njuno spremstvo predstavljali precejšen kulturni šok. Nova država še ni imela svoje vojske, ampak se je oblast opirala predvsem na francoske okupacijske enote. Med prostovoljci so bili tudi Slovenci, ki se jih je oprijel vzdevek meksikajnarji. Razlogi, zaradi katerih so se prostovoljci odločili za odhod v Mehiko, so bili zelo različni. Nekatere je gnala želja po avanturizmu, druge gospodarski razlogi, spet tretje zvestoba cesarski hiši in priljubljenost Maksimiljana med ljudmi. Nabor prostovoljcev je potekal v Ljubljani na Kongresnem trgu. Po prihodu v Mehiko so hitro padli na realna tla.

Napoleon III. je leta 1866 Maksimilijana s pismom seznanil, da se francoske čete umikajo iz Mehike. Maksimilijan je začel intenzivno razmišljati o tem, da bi zapustil Mehiko in se vrnil v Evropo, vendar je pobudo ponovno prevzela Šarlota in ga prepričala, naj ostane. Odpravila se je v Francijo, da bi posredovala pri Napoleonu III. Ko je spoznala, da je Francija Maksimilijanu obrnila hrbet, je doživela živčni zlom, zaradi katerega je ostala v Miramaru. Zdravniki so ji diagnosticirali preganjavico. Do Maksimilijanove smrti se je zdravila v dvorcu Miramar. Preganjavica in depresija sta jo spremljali do smrti leta 1927.

Liberalne mehiške enote so po odhodu francoske vojske vse bolj prodirale proti prestolnici. Po kapitulaciji Maksimilijanove vojske in zajetju Maksimiljana se je Benito Juárez, poveljnik uporniške vojske, odločil, da se mora Maksimilijanu soditi pred vojaškim sodiščem. Slednje ga je obsodilo na smrt. Njegove posmrtne ostanke so odpeljali na Dunaj.

V naslednjih letih so Maksimilijanovi spremljevalci in prostovoljci napisali veliko spominov, ki služijo raziskavam in kot navdih za romane, gledališke igre, filmske uprizoritve.

Martina Arhar Fekonja

Katarina Mahnič, Alenka Juvan

RUDOLF IN VOJKO ALI KAKO JE MAISTER V 47 MINUTAH UBRANIL SLOVENSKI MARIBOR

Založba Pivec, 2024, 68 strani, slikanica, ilustracije Ejti Štih

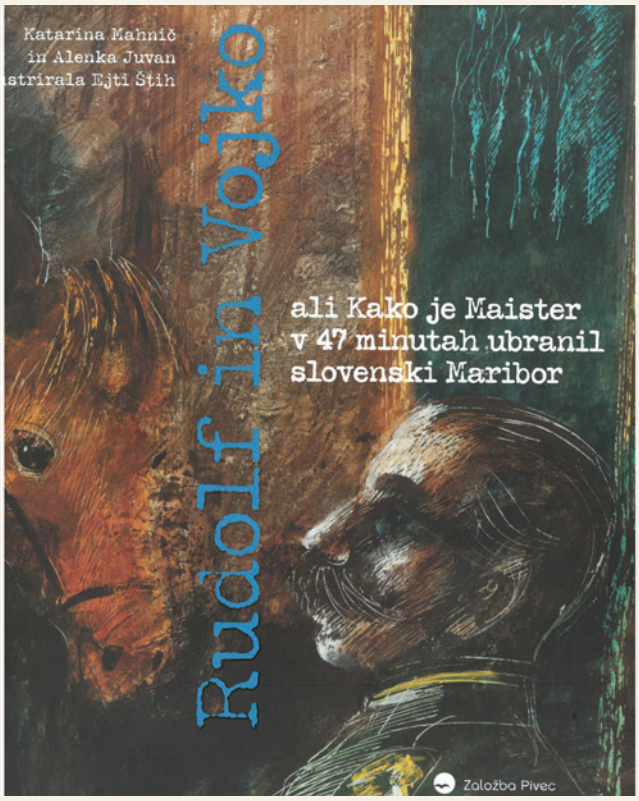

Slikanica, ki sta jo zasnovali vodja Rojstne hiše Rudolfa Maistra v Kamniku Alenka Juvan in prevajalka ter književnica Katarina Mahnič, je prava osvežitev tako za učitelje in učence kot za širšo javnost, ki jo zanima zgodovina.

Zgodba je preprosta, sledi zgodovinskim dejstvom in upošteva pomembnost Maistrove inteligentne vojaške operacije, ki je v odločilni noči 23. novembra 1918 Maribor ubranila pred nemško vojsko in ga naredila slovenskega. Dogodki si sledijo v časovnem zaporedju, ki bralcu olajša razumevanje, zato je

slikanica še posebej primerna za samostojno branje že od drugega triletja naprej. V pomoč je tudi kratek »*slovarček*« najpomembnejših pojmov, zgodovinskih oseb in dogodkov, ki pomaga razumeti okoliščine dogajanja. Mlajši bodo veseli odraslega spremstva, še posebej pojasnil in nadaljnjega raziskovanja, ki ga slikanica brez dvoma ponuja.

Posebnost lepo oblikovane, barvno razkošne knjige je prav gotovo prisotnost živalskih književnih junakov, ki jih avtorici spretno vključita v pripoved. To so konji, ki človeku že od davnine pomagajo tudi pri vojaških podvigih in so navadno spregledani oz. se nihče ne sprašuje, kako te živali doživljajo skrajne situacije vojaškega boja. Avtorici pač. Glavni konjski junak Vojko, Maistrov konj, je generalu izjemno blizu, od njega pa se je navzel tudi pesniške žilice in vodstvenih sposobnosti, saj v konjušnici zavzame podoben položaj kot Maister v vojašnici – položaj generala in pesnika. S skrivnostnim manevrom konje popelje v odločilni boj in … pomaga svojim ljudem in konjskim prijateljem na poti v svobodni Maribor. Ta prisrčni zasuk, ki spominja na živalsko pravljico, je tisto, kar pripoved omehča, naredi človeško (no, konjsko) in jo približa tudi najmlajšim.

Slikanica je opremljena z bogatimi ilustracijami svetovno znane in večkrat nagrajene slovenske slikarke Ejti Štih, ki na unikaten način prikaže tisto, česar se navadno zgodovinski učbeniki izogibajo: vso grozo, bolečino, olajšanje, zmagoslavje in preostalo pestro paleto čustev, ki so v tistih prelomnih časih za našo deželo prevevala prebivalce Maribora in njegove (začasne) obiskovalce.

Slikanica ima potencial tudi kot glavno didaktično orodje medpredmetnega povezovanja slovenščine in zgodovine, morda tudi likovne umetnosti, saj združuje tako žanrsko raznovrstnost znotraj pripovedi (verze, prozo, pravljico, zgodovinsko pripoved) kot preverjena zgodovinska dejstva, ki jih vsebuje učni načrt. V njej se prepletajo fantastični, izmišljeni živalski svet in izpričani zgodovinski dogodki. Oboje povezuje barvno zelo izrazit, na realnosti temelječ domišljijski svet ilustratorke, ustvarjen z likovno tehniko praskanke. Tako lahko v knjigi zaslutimo vedute Maribora in pohorskih travnikov, zasledimo čisto pravi plakat ob razorožitvi Schutzwehra, ki ga je Rudolf Maister dal razobesiti po mestu, kot tudi »*Zemljovid slovenske dežele in pokrajin*« iz časa prve svetovne vojne.

Zgodovinska slikanica, ki na izviren, zabaven in humoren način, a hkrati dovolj natančno in z veliko mero spoštovanja in občudovanja enega glavnih likov slovenske zgodovine 20. stoletja prikaže pomemben dogodek naše preteklosti.

Mojca Volkar Trobevšek

Simon Purger

KRATKA ZGODOVINA SLOVENIJE

Mladinska knjiga, 2024, 103 strani, ilustracije, fotografije, zemljevidi

Kratka zgodovina Slovenije je zanimiva in poučna knjiga izpod peresa Simona Purgerja, dolgoletnega osnovnošolskega učitelja zgodovine. Knjiga prinaša vse ključne zgodovinske prelomnice in dogajanje, ki je predstavljeno kratko in jedrnato, nazornost in zanimivost pa omogoča več kot 90 manjših in velikih ilustracij, ki jih je prispeval Gorazd Vahen, ne manjkajo pa tudi fotografije in zemljevidi. Del dogajanja je predstavljen tudi v obliki zgodovinskega stripa, denimo povzetek reform Marije Terezije in Jožefa II., Zoisov krožek, med strahom in pogumom za

obdobje druge svetovne vojne idr. Kot je zapisal avtor, se »*zgodovina Slovenije bere kot napeta pustolovska ali celo epska romantična zgodba*«. V ospredju je tako zgoščena, slikovita pripoved, kompleksno dogajanje pa predstavljeno jasno in zanimivo. Pregled kulturne zapuščine posameznih obdobij, pomembnih zgodovinskih osebnosti, znanstvenikov in izumiteljev, izbranega ključnega dogajanja so nazorno predstavljeni v rubriki *Galerija*. Za večjo časovno predstavljivost pa na dnu vseh strani v knjigi teče zgodovinski časovni trak s ključnimi letnicami in dogodki. Napoved novega poglavja pa začenja kratek povzetek predhodnega zgodovinskega dogajanja v rubriki *Preden se pomakneš naprej v času …* Vsebinsko je zgodovinsko dogajanje na današnjem slovenskem prostoru členjeno v 24 poglavij, in sicer:

- *Kdaj se začenja človeška zgodba na današnjih slovenskih tleh?*
- *Po rimskih cestah pride civilizacija*
- *V vzhodne Alpe pridejo Slovani*
- *Slovani v vzhodnih Alpah sprejmejo zahodnoevropsko kulturo*
- *Čas vitezov in menihov*
- *Slovenske zgodovinske dežele in plemiške rodbine*
- *Srednjeveška mesta in gospodarstvo*
- *Človek se odpira novim pogledom na znanost in umetnost*
- *Tiskajo se prve slovenske knjige*
- *Kmetje napadajo gradove in bežijo pred osmanskimi Turki*
- *Barok na Slovenskem*
- *V dobi razuma se prebuja slovenska narodna zavest*
- *Vkoraka Napoleonova vojska*
- *Pomlad narodov in Slovenci*
- *Slovenska kultura doživlja razcvet*
- *Slovenci postajajo politično dejavni*
- *Tovarne rastejo, kmetije propadajo*
- *Velika vojna in razpad Avstro-Ogrske*
- *Slovenci v prvi Jugoslaviji*
- *Slovenci v vrtincu druge svetovne vojne*
- *Slovenci v času »bratstva in enotnosti«*
- *Jugoslavija poka po šivih*
- *Slovenci si izborijo samostojno državo*
- *Samostojna Slovenija si utira pot v prihodnost …*

Poglavja sledijo učnemu načrtu za narodni del osnovnošolske zgodovine. Vendar pa slikovita, zanimiva in poučna knjiga ni namenjena le osnovnošolcem, ampak jo bodo z veseljem brali tudi srednješolci in odrasli, ki bi se radi ponovno poučili o ključnih prelomnicah zgodovinskega dogajanja na ozemlju današnje Slovenije, »*raziskovali preteklost in se učili iz nje*« tudi s pomočjo igrivih ilustracij. Avtor tudi zapiše, da razumevanje lastne zgodovine vodi k bolj spoštljivemu sobivanju z drugimi narodi in k ozaveščanju o pomenu svobodne, demokratične države, povezane z evropskimi narodi.

Knjiga je zelo primerna za vključevanje v pouk zgodovine, zlasti za spodbujanje uvodne motivacije v obravnavo učne snovi, za preverjanje znanja, pa tudi za njegovo poglabljanje in večje razumevanje ključnih zgodovinskih prelomnic. Način predstavitve kratke zgodovine Slovenije bo zanesljivo prispeval tudi k večjemu zanimanju za učenje zgodovine sploh in s slikovito razlago preteklih zgodovinskih obdobij odlično dopolnjuje ilustrirano zgodovino slovenske osamosvojitve z naslovom *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj*, ki je izšla pri Mladinski knjigi leta 2021.

Dr. Vilma Brodnik

KAKO SE ČUTI UTRIP SLOVENSTVA OB TROMEJI

Strokovna domoznanska ekskurzija učiteljev osnovnih in srednjih šol s področja zgodovine, geografije in sociologije v izvedbi Prekmurskega društva generala Rudolfa Maistra Murska Sobota

Predzadnji dan marca 2023 je Prekmursko društvo generala Rudolfa Maistra Murska Sobota (PD RM MS) izvedlo izjemno poučno in zanimivo strokovno ekskurzijo v kraje ob tromeji z namenom, da se poišče ali začuti utrip slovenstva v tem prostoru, kjer že stoletja živijo pripadniki slovanske, germanske in ugrofinske skupnosti.

Prva točka tega strokovnega dogodka je bila Pavlova hiša v Potrni/Laafeldu v Radgonskem kotu, kjer so po prvi svetovni vojni skupaj z mestom Radgona ostale vasi Žetinci, Potrna, Dedonci, Gorica in Zenkovci. Po več kot sto letih od podpisa Saintgermainske mirovne pogodbe, ki je bila podpisana med antanto in Republiko Avstrijo kot prvo

naslednico oktobra 1918 razpadle Avstro-Ogrske, se danes utrip slovenstva tukaj le še medlo čuti. Opazen je v priimkih in ledinskih imenih, ni pa tudi dvojezičnih tabel ali drugih zapisov v slovenskem jeziku. Toliko bolj so bili udeleženci presenečeni, ko so ob vstopu v Pavlovo hišo v Potrni/Laafeldu začutili toplino in pozdrav v slovenskem jeziku. V slovenščini jih je pozdravila Suzana Weitlaner, vodja kulturnega doma, ki se imenuje po Avgustu Pavlu. Ta je bil rojen v sosednji Cankovi in skupaj z družino je nekaj let živel v tej hiši. Pavel je odrasel trojezično – govoril je slovensko, madžarsko in nemško. Študiral je v Budimpešti, pozneje pa deloval kot jezikoslovec, etnograf, pesnik, docent na univerzi Szeged in kot predstojnik muzeja. Prizadeval si je za povezovanje med Madžarsko in Slovenijo. Njegovo življenjsko načelo multiple identitete je bilo razlog, da je bila po njem poimenovana kulturna hiša ter sedež Kulturnega društva člen 7 za avstrijsko Štajersko. Društvo je zastopniška organizacija za manjšino štajerskih Slovencev, ki živijo v pokrajini Štajerski (op. po popisu prebivalstva leta 2001 se jih je za Slovence izreklo 2.200). Dejavnost društva je zelo obsežna in raznolika. Med najpomembnejše aktivnosti spadata razstavna in publicistična dejavnost, saj na leto izdajo od ene do tri knjige v znanstveni zbirki in prav toliko v literarni zbirki. Vsako leto pripravijo dvojezični zbornik z naslovom *Signal,* izvajajo tečaje slovenskega jezika, organizirajo pohode po sledeh manjšin ter skrbijo za ohranjanje slovenske kulture v tem prostoru. Toplina pridiha slovenstva je vse udeleženci grela vse do naslednje točke postanka ob tromeji.

Na skrajnem delu tromeje med republikami Avstrijo, Slovenijo in Madžarsko se nahaja ena manjših slovenskih občin, občina Kuzma z ok. 2.000 prebivalci. Udeležence je pozdravil župan Jožef Škalič, ki je izjemno slikovito opisal utrip življenja v tej skrajni gorički občini, kjer je vsega skupaj le pet vasi: Kuzma, Gornji Slaveči, Trdkova, Dolič in Matjaševci. Nekoč izrazito kmetijsko pokrajino danes naseljujejo večinoma prebivalci, ki dnevno migrirajo v sosednjo Avstrijo. Ta jim daje boljši kos kruha in tako so domačije zelo lepo urejene, po cestah pa se vozijo avtomobili višjega kakovostnega razreda. Sicer pa so v občinskem središču osnovna šola z vrtcem, katoliška cerkev sv. Kozme in Damjana, dom za starejše občane, številne gostilne ter čudovita in neokrnjena narava. Ta je predstavljena tudi na Ježkovi poti proti tromeji, kjer je obelisk iz leta 1924 z oznakami treh držav ter dvema datumoma nastanka te meje. Že omenjeni Saintgermainski mirovni pogodbi iz leta 1919 med antanto in Republiko Avstrijo je leta 1920 sledila še mirovna pogodba antante z Madžarsko, ki je določila mejo med njo in takratno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Z osamosvojitvijo Republike Slovenije so tako nastali pogoji za tretji del obeliska, kjer je letnica iz leta 1991. Stičišče treh držav je tako že več kot 30 let tudi stičišče treh različnih kultur, pripadniki katerih se na tem prostoru srečujejo vsako leto junija.

Po skupni fotografiji udeležencev jih je pot vodila proti nekdanjemu mejnemu prehodu Martinje, ki je bil eden izmed mejnikov v več kot 40-letnem obstoju t. i. železne zavese. Ta se je zelo močno zarezala med Porabce in Prekmurce ter za več let pretrgala stike med njimi. V prvem kraju onstran danes odprte meje je udeležence v Gornjem Seniku pozdravila svetovalka za slovenski jezik na Zavodu RS za šolstvo Valentina Novak z učenko Vaneso, ki je ena izmed najbolj marljivih učenk slovenščine. Pozdravila jih je v prisrčni porabščini in jih najprej napotila v gornjeseniško cerkev sv. Janeza Nepomuka. Tu mimoidoče na oboku pozdravljata slovenski napis

Pred Pavlovo hišo v Potrni/Laafeldu z gostiteljico Susanne Wetilaner.
Foto: Dani Mauko, 2023.

Pogovor s svetovalko za slovenski jezik Valentino Novak pred Dvojezično šolo/DOŠ Jožefa Košiča v Gornjem Seniku.
Foto: Dani Mauko, 2023.

Udeleženci ekskurzije ob tromejnem kamnu na stiku republik Avstrije, Slovenije in Madžarske.
Foto: Dani Mauko, 2023.

Hvalite gospoda vsi narodi ter zapis ob podobah križevega pota v pristni porabščini. Po ogledu šole so udeleženci v učilnici slovenščine spoznali vse tegobe ohranjanja slovenstva v tem prostoru ter tudi to, da se slovenščine v Porabju, kjer sta dve dvojezični osnovni šoli z vrtcema, danes uči vsega 200 učencev. Otroci iz porabskih osnovnih šol Gornji Senik in Števanovci lahko nadaljujejo izobraževanje na gimnaziji Monošter, nato pa na študiju v Sloveniji (Maribor ali Ljubljana) ali na Madžarskem (Sombotel ali Budimpešta). Porabski Slovenci zadnja leta močno sodelujejo z različnimi ustanovami v Republiki Sloveniji, v samem Porabju pa je največji problem ustrezno usposobljen kader za poučevanje v slovenskem jeziku. Tako si morajo ustrezne institucije z obeh strani meje prizadevati za vlaganje v izobraževanje učiteljev, saj trenutno obstaja le 50-% zastopanost slovenskih učiteljev. Težko je dobiti učitelja asistenta, slovenske učiteljice, ki hodijo poučevat v Porabje, pa so trenutno zaposlene prek Osnovne šole Kuzma. V letu 2023 so za ohranjanje slovenstva zelo uspešne *»Goričke sinice«,* pevke, ki jih vodi Julija Fajhtinger iz Murske Sobote. Svetovalka za slovenski jezik Zavoda RS za šolstvo OE Murska Sobota Valentina Novak, ki si prizadeva za ohranjanje slovenstva v šolah v Porabju, svetuje učenje slovenščine po metodi učenja tujega jezika. Poudarja, da je knjižna slovenščina otrokom iz Porabja tuja, saj se precej razlikuje od porabščine, pristna porabščina pa žal izumira. Nekoč so jo govorili v družinah, danes ne več toliko, saj živijo na stiku meje z Avstrijo, ki tako kot Goričancem tudi Porabcem daje možnost boljšega zaslužka. O tej težavi v Porabju je spregovorila tudi generalna konzulka Metka Lajnšček, ki svojo funkcijo v Monoštru opravljala dva mandata in se ji konec leta 2023 mandat iztekel. Opozorila je na velik neformalni vpliv različnih društev in institucij iz Republike Slovenije, ki imajo zasluge za ohranjanje slovenstva in so v zadnjih letih veliko prispevale k ohranjanju slovenskega prebivalstva v Porabju. Tako že nekaj let zelo uspešno deluje slovenska vzorčna kmetija v Gornjem Seniku, leta 2023 je bil v postnem času postavljen križev pot skozi vse porabske vasi, prav tako pa je tudi potekal popis prebivalstva. Slogan Slovencev je bil: *Ne pozabi, Slovenec sem!* Kakšni bodo rezultati popisa, bomo še videli.

Udeleženci ekskurzije so v Porabju tako začutili slovensko besedo ali kot pravijo Porabci *»domanjo rejč«* ter po ogledu izjemno zanimivega filma o Porabju iz leta 2018 svojo pot nadaljevali skozi Števanovce v Andovce, kjer se nahaja Mali triglav. V tej najmanjši porabski vasici tik ob Čepincih in Budincih v Sloveniji je ob slovenski domačiji skala s Triglava, ki ima na straneh kamen iz vsake porabske vasice. Po skupnem fotografiranju so pot nadaljevali mimo muzeja železne zavese v Števanovcih, kjer je na pokopališču zelo pomemben zapis: *Za vse tiste, ki so njin somo vo zvonili!,* ki priča o usodi številnih izseljencev, ki so odšli, pa se žal nikoli več niso vrnili. Edinstven muzej železne zavese priča o težkih časih realsocializma, kjer je bil vsak nedovoljen poskus prehoda meje krvavo zatrt. Udeleženci so mejo neopazno prešli in se ustavili v Čepincih, kjer so v nekdanji karavli pred leti uredili graničarski muzej, ter se srečni, da danes živijo v drugačnih časih, napotili proti zaključku poti v Šalovcih.

Nekoč izjemno pomemben trg je danes občinsko središče z osnovno šolo, ki jo obiskujejo učenci iz obmejnih vasi Markovci, Budinci, Dolenci in Čepinci. Življenje tukaj teče počasneje, saj je še vedno čutiti dobroto in prijaznost malega goričkega človeka, kar v svoji delih opisuje v sosednjih Dolencih rojeni gorički poet Feri Lajnšček. To pa je že druga zgodba … Udeleženci so bili veseli, da so na strokovni ekskurziji veliko doživeli in začutili močan utrip slovenstva na stiku treh dežel. Hvaležni društvu za dobro organizacijo in izvedbo strokovne ekskurzije so rekli, da se bodo v te kraje še vrnili.

Mag. Bernarda Roudi

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

Že od leta 1992

Zgodovina v šoli

- Edina v Sloveniji, ki je namenjena didaktiki zgodovine.
- Izsledki novih raziskav zgodovinopisja in didaktike zgodovine.
- Primeri dobrih praks in izmenjava izkušenj učiteljev iz osnovnih in srednjih šol.
- Izpostavljamo – rubrika z aktualnimi tematskimi prispevki s področja zgodovinske vede ali didaktike zgodovine.
- Prispevki o muzejih, arhivih, tekmovanjih, popotovanjih, predstavitvi strokovne in didaktične literature za pouk zgodovine in didaktike zgodovine.

11 STROKOVNIH REVIJ ZALOŽBE ZRSŠ

Revije s tradicijo in ugledom na področju vzgoje in izobraževanja

Vabljeni k branju in soustvarjanju naših revij.

Veseli bomo vaših prispevkov.

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

dr. Marinko Banjac, mag. Klavdija Šipuš

Aktivno državljanstvo v srednji šoli

Posameznik, skupnost država, svet

Strokovna monografija je namenjena **vsebinski oziroma teoretični podpori učiteljem**, ki v srednji šoli poučujejo obvezni vsebinski sklop aktivno državljanstvo, pa tudi vsem, ki jih zanimajo **razmisleki o sodobni demokratični družbi** ter vprašanja, povezana z njimi.

Zasnovana je tako, da v obliki vprašanj, izpostavljenih v naslovih poglavij in podpoglavij, tematizira učne cilje tematskih sklopov učnega načrta oziroma katalogov znanja za aktivno državljanstvo.

Jasna Rojc, mag. Klavdija Šipuš

Aktivno državljanstvo v srednji šoli

Priročnik za učitelje

Priročnik je namenjen učiteljicam in učiteljem kot **podpora načrtovanju, organizaciji in izvajanju** istoimenskega obveznega vsebinskega sklopa oziroma pouka v srednješolskih programih.

V ospredje postavlja drugačne, aktivne didaktične pristope in metode ter oblike dela.

Publikaciji najdete v digitalni bralnici ZRSŠ

ZRSŠ ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Naročanje:

Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana
t: 01 300 51 00
e: zalozba@zrss.si
www.zrss.si

Publikaciji nista v prosti prodaji. Najdete ju v **digitalni bralnici na spletni strani ZRSŠ**.

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

Pet publikacij, ki so prosto dostopne, je nastalo v okviru projekta **Aktivno EU poučevanje**, v sodelovanju med Fakulteto za družbene vede, Zavodom RS za šolstvo ter učitelji in učiteljicami aktivnega državljanstva v srednješolskih programih.

Teoretsko konceptualne zasnove v znanstveni monografiji

Vsebinsko tematizirani priročniki, podprti s sodobnimi in inovativnimi pristopi k poučevanju

Skupno raziskovanje in dialog med učitelji in učiteljicami, znanstveniki in strokovnjaki zaključuje 32 objavljenih primerov aktivnega in izkustvenega pouka, ki so jih učiteljice in učitelji prikazali v *Zborniku učnih aktivnosti*.

Vsebinsko in didaktično bogati priročniki obravnavajo raznolik spekter tematik, od **aktivnega državljanstva, identitete, okoljevarstva, participacije mladih do socialne izključenosti, vključevanja ter medvrstniškega nasilja.**
Zaradi svoje široke obravnave ključnih družbenih tem in izzivov omogočajo številne priložnosti za pouk tudi drugih predmetov v srednji in osnovni šoli, za interdisciplinarno izvajanje pouka ter druge dejavnosti, ki potekajo v okviru šol.

www.zrss.si/digitalna-bralnica/aktivno-drzavljanstvo

ZRSŠ ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO